

Umíněnost jako osud

Jan Vladislav pětasedmdesátiletý

Umíněnost jako osud

Jan Vladislav
pětasedmdesátiletý

K vydání připravili
František Kautman a Vilém Prečan
ve spolupráci s Milanem Drápalou

Nadace ČSDS
1998

© Xavier Galmiche, František Kautman, Vilém Prečan,
Jan Vladislav 1998

I.

Texty

Jana Vladislava

Příběhy

1.

Rozhovor skončil,
sotva začal,
i když pak pokračoval
ještě hodinu.

Na první otázku,
jestli by nechtěl
říct něco o sobě,
starý slepý muž
z Buenos Aires pravil:

Něco o sobě?

Ale já o sobě

nic nevím. Nevím

ani, kdy umřu.

2.

Andělé mocní,
démoni, erínye, lítice lásky,
ať už zní vaše jméno jakkoli,
vy, kteří kladete prst do mých prsou
a bez milosti v nich hledáte srdce,
co na něm máte, že je ještě teď
chcete zkoušet?

Taková hanba,
psal starý sochař u svíce, kterou nosil
zatknutou do klobouku z tuhého papíru,
aby měl volné ruce, když do noci tesal
u Havraních jatek svoje poslední
Snímání z kříže –

taková hanba,
křičel, když to psal, napadat jak pila,
jako červotoč trám, který už celý
dávno vyhořel!

3.

Vidím ho v zašlém rámu,
jak v pouhé košili pomalu, ztěžka vstává
a na první kus papíru, který vzal do ruky,
pomalu, poslepu spíš kreslí, než píše:
„K ránu mě probudila na prsou tíha,
jako by mi na nich ležela něčí hlava.
Bylas to ty?

Bylas to ty, nebo měsíc,
který se ještě teď nehybně dívá oknem,
jestli jsem dosud živ?

V mé staré hlavě
se už všechno mate a všechny ty dávné,
všechny ty mladé, krásné a drahé hlavy,
Saskia, Hendrickje, Zuzana, Betsabé,
Danaé a tak dál, splývají v jeden
jediný přelud, který si říká láska.
Bylas to ty?“

4.

Autor *Aforismů*

k životní moudrosti, jak známo,
se jednou ráno, když se chystal ven,
ne a ne dostat do svých nových bot:
ačkoli v nich chodil už skoro týden,
jako by se najednou přes noc srazily.
Pohoršen poslal služku pro ševce,
který je šil, aby mu ten případ
názorně předvedl.

I švec byl filozof;
chvíli té demonstraci s úctou přihlížel
a potom řekl: „A co kdybychom teď,
Herr Professor, zkusili obout
tu pravou botu, tu, co ji máte v ruce,
na pravou nohu?“

Tys neměl to štěstí,
aby ti tvůj švec nebo tvůj anděl strážný
včas poradili, když ses chystal ven,
na kterou nohu obout botu života.
Tlačila na každém kroku,
často až k pláči. A přesto jsi v ní
zkoušel i tancovat.

5.

Z té krátké procházky lázeňským parkem,
první po třech dnech strávených v pokoji
u jeho lůžka, přišla tak sklíčená,
že se pokusil trochu ji rozptýlit,
a třebaže sotva lapal po dechu,
improvizoval pro ni svou poslední povídku
o hotelových hostech, kteří se vrátí
hladoví z výletu a v jídelně zjistí,
že jejich toužená večeře nebude,
protože zmizel kuchař.

Přes všecku úzkost se musela smát,
ale na večeri do jídelny nešla;
dívala se, jak se mu klíží oči,
jak v tom tíživém červencovém vedru
pomalu, trhaně, po troškách dýchá,
a jak je pojednou jeho tvář pokojná,
málem jak tenkrát, když se na Krymu
jednoho rána poprvé probudila
s hlavou na jeho paži.

V půl jedné v noci ji vzbudilo volání:
poprvé v životě ji posílal pro doktora.
V tom velkém, cizím, německém hotelu
se náhle cítila tak strašně sama,
že zburcovala dva ruské studenty,
kteří měli pokoj o pár dveří dál.
Do nejdlejší smrti nezapomněla,
jak jeden z nich pak chvátal dusnou nocí
a pod jeho kroky skřípal bílý štěrk.
Doktor Schwöhrer se dostavil kolem druhé;
nemocný se s námahou zvedl v poduškách,
aby ho pozdravil, a vyrovnaně řekl:
Ich sterbe. Umírám.

Schwöhrer mu píchl kafrovou injekci,
 a protože srdce nereagovalo,
 chystal se poslat pro bombu s kyslíkem,
 ale pacient, sám lékař, odmítl:
 Teď už je pozdě. Než přijdou, bude po mně.
 Doktor dal tedy přinést šampaňské.
 Jak je to dávno, co jsme je spolu pili,
 zkusil se nemocný usmát na ženu,
 vyprázdnil sklenku, ulehl na bok
 a ve tři ráno vydechl naposledy.
 Oknem dokořán přiletěla můra
 a její těžký stín vrávoral kolem zdí,
 jako by něco hledal, dokud jej nezahnilo
 třesknutí zátky z hrdla načaté
 a nedopité lahve.

Jeho ostatky převezli do Moskvy
 v zeleném vagóně s nápisem PRO ÚSTŘICE;
 sotva se ale pohřební průvod hnul
 a začla vyhrávat vojenská hudba,
 zjistili přátelé, že jdou za rakví
 jistého generála, kterého přivezli
 současně z Mandžuska. Něžného básníka
 krutých příběhů o ruské duši
 přišlo vyprovodit asi sto lidí;
 v jejich čele klusal na vypaseném koni
 otylý policista.

Buďte veselá, napsal na rozloučenou
 půl roku předtím jedné své ctitelce,
 nehleďte na život tak komplikovaně;
 ve skutečnosti je, jak vše nasvědčuje,
 daleko prostší.

6.

Bylo to tenkrát, píše jeden z těch,
kteří to zakusili na vlastním těle,
kdy se ze všech stran, z okolních měst
i vesnic ve stepi sbíhaly k řece
davy hladových, muži, ženy, děti,
až se břeh černal, kam oči dohlédly,
ale místo lodí s moukou a osivem,
které prý slíbila vypravit nová vláda,
řeka přinášela jedině mor,
kvasící těla živých i mrtvých,
a když se jednou v dálce objevila loď,
byli to vojáci –

tenkrát se stávalo, píše ten muž,
který to viděl na vlastní oči,
že člověk vešel na vsi do chalupy
a našel tam za stolem celou rodinu,
jak sedí, kost a kůže, nad Novým zákonem
otevřeným na stránkách Janova zjevení
a mrtví hlady čekají na anděla,
který jim přijde setřít z tváře slzy
a zatlačit oči –

a přesto se ti, co za těch pohrom
unikli smrti, nepřestali klanět
svým démonům a modlám, které nevidí,
protože jsou slepé, ani neslyší,
protože jsou hluché a lidská řeč
jimi nepohne.

7.

Ustanou návštěvy, zmlkne telefon,
 a pokud se ozve, je to zase jen
 nabídka nových oken, průzkum o eutanazii
 anebo omyl. Když ani to,
 zvedáš sluchátko, aby ses ujistil,
 nemáš-li poruchu, a voláš aspoň
 na přesný čas.

Ve schránce na dopisy nic, ani pár slov
 od neznámé z metra, kterou sis před týdnem
 netroufl oslovit, ani šek s hlavní výhrou,
 na kterou čekáš, i když už nesázíš.
 Jenom noviny s dalšími masakry,
 letáky, účty za plyn, žádosti o podporu
 pro nemocné děti, osamělé starce,
 opuštěné psy.

Ze starých přátel už jen ty ranní straky
 z protější stráně, jenom ty lišky,
 sotva se začne šerit, s očima upřenýma
 k tvým dveřím na balkon, dokud k nim nevyjdeš:
 není-li maso, stačí i chléb
 namočený v mléce, a když je zmeškáš,
 vrátí se k půlnoci.

Ke konci života, jak právě čteš,
 čekával filozof *Tajemství bytí*
 celé hodiny u stolku s telefonem,
 až někdo zazvoní.

Nezvonil někdo?

8.

Potřebuješ-li důkaz, řekl pojednou,
že člověk je nakonec také jen věc
uprostřed věcí, jež vedou kolem nás
svůj tajný život a odpírají mluvit,
jdi dál a uvidíš tak jako já,
když za mnou zřízenci zavřeli dveře
a šli si zakouřit:

v mrazivém světle žárovky u stropu
jakési komory tam ležel sám
na nízkém, starém, vyřazeném lůžku
už oblečen, už oholen, už učesán
a zchystán na cestu, i když mu zapomněli
bůhvíproč about boty –

v palčivém světle té nahé žárovky
tam ležel jako věc, jež má svůj tajný život,
a odmítal promluvit, ač jsem ho třikrát prosil:
Otče! Otče!

9.

Ani jeho příběh se neskládal z velkých scén,
 ale z drobných ran a svědicích jizev –
 tak jako báseň. Tolik chtěl vzpomínat
 jedině na to, co bylo krásné,
 a do nejdlejší smrti nemohl zapomenout,
 jak ji jednou večer – na jméně nezáleží –
 viděl s někým stát na hrázi u řeky
 a jak to zapřela.

Říkal, že moc lásky nespočívá v tom,
 že svléká milence jednoho před druhým,
 ale že obnažuje každého z nás
 před sebou samým; kdykoli se však ráno
 v koupelně při holení viděl v zrcadle,
 připadal mu ten nahý, netečný obličej
 právě tak cizí a propastný jako tvář,
 s níž mu jednou přišla – na jméně nesejde –
 v noci otevřít, ale nepustila jej
 ani do předsíně.

Jak málo známe, zapsal si do deníku,
 své vlastní tělo, to nám ukáže
 teprve nemoc; ale jak málo víme
 o lásce a vášni, to poznal teprve,
 když ji přistihl – k čemu jmenovat –
 jak se pozdě k ránu odněkud vrací,
 vlasy plné kouře a cizí vůně,
 a on ji zoufale popadl za hrdlo
 a začal tou její mámivou hlavou
 bušit o stěnu, jako by se chtěl
 probourat z bludiště.

Žasl, jak pokorně všichni přijímáme
to nahodilé já, které nám kdosi dal,
a jak se utěšujem v něčem tak bezútěšném,
jako je smrt, ale i když věděl,
že poezie nikdy nic nezměnila
a že člověku nikdo nic neslíbil
ani nedluží, nepřestával doufat,
že jednou najde Montezumův poklad,
a čekal na něj do poslední chvíle
i celou tu dlouhou sobotní noc
v pokoji turínského hotelu Roma,
noc, kterou trávil tváří v tvář zrcadlu,
aby měl společnost.

Než vyprázdnil těch sedmnáct krabiček
prášků na spaní, které pak našli
na nočním stolku vedle telefonu,
zkusil zavolat třem nebo čtyřem ženám
a zval je na večeři; první by se byla
s ním sešla ráda, chtěla se smířit,
ale její muž ležel s horečkou,
druhá ho odbyla, že už má dost
jeho mrzoutství a řečí o smrti,
k třetí se nedovolal. V neděli večer,
když se na něho nemohli doklepat,
vyrazil vrátný dveře; host ležel na posteli,
ale byl oblečen, jen boty měl zuté,
a nedýchal. Pokaždé dojde na to,
čeho ses nejvíc bál.

10.

I tentokrát to byla
především válka proti bezbranným
na obou stranách. Pamatuji dodnes,
jak padlo město: několik mužů
mluvících jako my, ale věřících
ve svoje bohy, vtrhlo do chrámu,
zahnalo biskupa pažbami do arény
a začla corrida. Šílený hrůzou
stařec pobíhal jako býk pískem,
v týlu houšť banderill, dokud mu matador,
velitel těch mužů, nezasadil šavlí
ránu z milosti. Aréna jásala,
nebe mlčelo. S uťatou hlavou
hráli vojáci do noci kopanou.
K ránu vtrhli naši; a když při ústupu
urval granát tomu matadorovi hlavu,
hodili ji nám, dětem, do arény,
abychom si prý taky zahráli.

Neumřeme-li dřív
– ale ani pak, ani po smrti
to není vyloučeno – uvidíme
své dílo zkázy na vlastní oči.

11.

Ke konci života, když už nemohl psát ani číst, sedával od rána na židli před domem, v ruce hodinky, upřeně pozoroval jejich ručičky, jako by se bál, že něco zmešká, a trpělivě čekal. To už jsem k němu chodil každý den, vždycky k obědu, občas i ráno. I když je člověk sám, dokud je na co čekat, je to samota léčící samotu.

Potom však přestal vůbec vycházet, protože samou slabostí padal při chůzi i vstoje, ale jeho tělo bylo tak lehké, jak říkal se smíchem, že ani nemohl upadnout těžce, aby si ublížil. Často usínal po ránu únavou i vsedě za stolem, a když upadl, zůstal trpělivě ležet na zemi, dokud ho někdo nepřišel zvednout. Tehdy jsem poznal, jak je každý z nás, poslední blázen i velký filozof, vydán napospas své tělesnosti.

V posledních hodinách přijímal léky
už jenom lžící, a často se stávalo,
že ji převrhl. Ale té noci
se k ní kolem jedné naklonil sám
a bylo vidět, že ho trápí žízeň.
Podal jsem mu tedy trochu vody s cukrem
a kapkou vína, a on přiblížil
ústa ke sklence, ale byl příliš slabý,
aby ji udržel, stačil jen zvednout ruku
a pak ten nápoj hlasitě srkal z dlaně.
Napil se tak ještě několikrát
a potom řekl, ne sice zřetelně,
ale přec jen tak, že jsem rozuměl:
„Bylo to dobré.“

To byla jeho poslední slova.
Vím, že ho plnilo do konce života
vždy novým úžasem hvězdné nebe nad ním
a mravní zákon v něm, za celý ten čas
jsem ho však neviděl nikdy tak pohnutého,
jako když vyprávěl o tom, jak jednou
vzal jako chlapec do ruky vlaštovku:
„Díval jsem se jí do očí a bylo mi,
jako bych viděl nebe.“

12.

A tak se mé *já* rozštěpilo ve dvě.
To jedno *já* hledalo zločiny,
které jsem spáchal, jak oni tvrdí,
a když je zděšené nemohlo najít,
to druhé *já* je začalo vymýšlet.
Ale má fantazie byla brzy v koncích –
na ně by nestačil ani Sofoklés,
ani Calderón, ani sám Shakespeare
se svým Hamletem a Richardem III.
a všechny hry, co jsem jich režíroval –
a když pak celé noci rozbírali ve dvou
každé mé slovo, každou mou větu,
a pořád křičeli, že to není ono –
některé zápisy jsem musel přepisovat
tříkrát až čtyřikrát, a pořád to bylo špatné –
začal jejich šéf bušit do stolu:
Nebudeš-li psát pravdu, jen holou pravdu,
budeš bit, ale tak, že z tebe nezůstane
nic nežli hlava a pravá ruka,
ostatní rozsekáme na krvavou kaši;
a ještě tu noc mi znovu ukázali,
že to opravdu nebyla jen slova.
Ráno jsem podepsal všecko, co chtěli,
a teď vám o tom píšu, protože věřím,
z celého srdce a z celé duše věřím,
že vaše spravedlivost by něco takového
nemohla připustit. Nebo je historie
přece jen děvka?

13.

Když tenkrát Lucovi Signorellimu
 zabili v Cortoně při rvačce syna,
 který prý byl velice krásný
 a kterého on velice miloval,
 dal jej ve svém hoři svléci do naha
 a potom jej s krajním vypětím ducha
 beze slova nářku, bez jediné slzy
 začal malovat v celé jeho kráse
 i s tou lilií, kterou mu dali k hlavám,
 s tím pavím okem, které vlétlo oknem
 a dlouho se mu chvělo na rozpuklých rtech,
 jako by chlapec pořád ještě dýchal –
 potom jej Luca do noci maloval,
 aby aspoň tak zachránil před zkázou
 ten křehký dar, který mu život dal
 a osud vzal.

Co děláš jiného,
 když kladeš na papír jako právě teď
 slovo za slovem v plané naději,
 že aspoň na chvíli vyvoláš z nicoty
 obraz těch darů, které ti život snášel –
 jako bys zapomněl, žes je tolikrát
 rdousil a ničil sám?

Na rozdíl od tebe
 jejich stíny se už dávno smířily;
 mají svůj vlastní nezbadatelný život,
 své vlastní cesty, a teď tě přicházejí
 uprostřed noci s láskou budít ze sna
 a volat k sobě.

Sedmdesát let existence

Patřím ke generaci poznamenané dvěma válkami. Poprvé jsme vstoupili do života – narodil jsem se z českých rodičů 15. ledna 1923 v Hlohovci, kde se otec, francouzský legionář, uchýlil jako poštovní zřízenec a potom úředník, podruhé jsme postupně vstupovali do literatury – mé první knížky vyšly v letech 1946–1948. Aniž jsme si to vždy dost jasně uvědomovali, byla to pro všechny léta neustálých zvratů. Pro mne byl konec 30. a začátek 40. let nejen dobou mého prvního exilu, když jsem se v březnu 1939 s rodiči stěhoval z rodného Slovenska do Čech, ale i první okupace, té německé; zatímco do obecné školy a do prvních čtyř tříd gymnázia jsem chodil ve Staré Turé a v Novém Městě nad Váhom, kde jsem mluvil a psal jen slovensky, maturitu roku 1942 jsem už skládal česky v české Poličce.

Toto válečné, a přesto málem idylické dospívání na Českomoravské vysočině a potom od roku 1942 v Praze, kde jsem nakonec pracoval v Zemědělské knihovně, mělo ovšem svůj stále hrozící rub: bylo pro mne dobou prvního a navždy varovného setkání s totalitarismem. Zároveň to však byla také léta prvních a právě tak rozhodujících setkání s uměním; a prvních pokusů o poezii. Jejich výsledkem byly sbírky, které mohly vyjít až po osvobození, *Nedokončený obraz* roku 1946, *Dar* o rok později a první sešit překladů ze Shakespeareových *Sonetů* v téže době. Na základě těchto knih a řady článků i delších esejí pro noviny a časopisy jsem byl přijat do Syndikátu českých spisovatelů.

Osvobození roku 1945 znamenalo pro lidi mého věku možnost začít konečně studovat na univerzitě. Po prvním semestru na filozofické fakultě v Praze jsem dostal shodou okolností stipendium francouzské vlády; ty dva semestry na univerzitě v Grenoblu od listopadu 1945 do léta 1946 představovaly vlastně jedinou dobu, kdy jsem se mohl plně věnovat pouze studiu. V Grenoblu vznikla i značná část rukopisu třetí básnické sbírky *Hořící člověk*; vyšla tiskem počátkem roku 1948, ale po únorovém převratu a likvidaci Dělnického nakladatelství skončila většina nákladu ve stoupě. Rok 1948 byl však pro mne především dobou mých prvních vyloučení. Po zrušení Syndikátu

spisovatelů jsem nebyl převeden do nového, prý výběrového, ve skutečnosti především ideologického a byrokratického Svazu československých spisovatelů; a po čistce na filozofické fakultě jsem byl pro údajnou propagaci úpadkové literatury, zejména francouzské, vyloučen navíc ze studia na Karlově univerzitě. Směl jsem je uzavřít teprve roku 1969 doktorátem srovnávacích literatur u Václava Černého.

V 50. letech, zbaven prakticky možnosti publikovat vlastní práce, jsem se věnoval jako tolik jiných překládání, zejména poezie, klasické i moderní: od Danta, Ronsarda a Shakespeara přes Baudelaira a Verlaina až po Ungarettiho, Montala, Reverdyho, Michauxe a další, nemluvě o lidové poezii a spolupráci při tlumočení poezie čínské a japonské. V polovině 50. let jsem byl přece jen přijat do Svazu spisovatelů, ale jen jako překladatel; roku 1960 jsem byl z něho po udání sekretářky Kruhu překladatelů vyloučen. Třetí sjezd spisovatelů roku 1963 uznal za vhodné vyloučení zrušit; ani tato rehabilitace však pro mne neznamenal možnost publikovat vlastní knihy, zvláště poezii. Tak se stalo, že sbírky *Samomluvy* a *Věty* se dostaly k čtenářům až v druhé polovině 70. let v podobě samizdatů a později ve vydání exilového nakladatelství Poezie mimo domov. Svě názory jsem mohl i nadále prosazovat jen prostřednictvím překladů; během let jsem jich knižně vydal přes půl stovky. Kromě toho jsem vydával knihy pro děti a pokračoval v kritické činnosti sérií předmluv a doslovů, zejména ke knihám, které jsem překládal. Soubor těchto statí měl vyjít knižně roku 1969 pod názvem *Portréty a autoportréty*, ale normalizace vydání překazila. Pětisvazkový soubor mých kritických statí mohl postupně vyjít koncem 70. let pod souhrnným názvem *Tajný čtenář* pouze v samizdatu. Na knižní vydání *Portrétů a autoportrétů*, rozšířených o další eseje, došlo až roku 1991.

Jestliže jsem za války měl příležitost nahlédnout do pravé tváře totalitarismu poprvé, po únoru 1948 jsem se s ní setkával na každém kroku podruhé; a roku 1968, kdy jsem se podílel na založení a řízení Klubu nezávislých spisovatelů, jsem se dočkal i druhé okupace. K jejím důsledkům patřilo i to, že jsem byl počátkem 70. let při zakládání nového, normalizovaného Svazu českých spisovatelů označen společně s řadou přátel za „anti-socialistický živel; v praxi to znamenalo moje třetí a poslední vyřazení z oficiální české literatury. Jako tolika jiným mi zůstala jen jediná možnost komunikovat s čtenáři – samizdat; podílel

jsem se na něm také tím, že jsem kolem roku 1975 založil strojopisnou edici Kvart, v níž vyšlo přes 120 titulů původních i přeložených.

V prosinci 1976 jsem podepsal Chartu 77; v únoru 1981 jsem byl po roce soustavného šikanování a opakovaných výslechů přinucen opustit Československo. Odcházel jsem vlastně s úlevou; pochopil jsem s konečnou platností, že svět, ve kterém jsem od roku 1948 musel a chtěl žít, není vůbec můj. Od roku 1981 žiji tedy ve Francii; v letech 1982–1987 jsem v Paříži vedl na Vysoké škole sociálních věd seminář o československé nezávislé literatuře a současně jsem k tomuto tématu a jiným otázkám publikoval řadu statí jak česky, tak francouzsky a anglicky. Kromě toho jsem působil jako člen redakce pařížského čtvrtletníku *L'autre Europe* a pracoval jako předseda Československého dokumentačního střediska nezávislé literatury v Scheinfeldu, kde jsem řídil spolu s J. Grušou a V. Prečanem časopis *Acta*. Jako poslední číslo tohoto časopisu jsem připravil svazek *Horký led 1989*, dokumentovanou kroniku událostí, jež předcházely konečnému pádu totalitního režimu v Československu.

Patnáct let exilu mi umožnilo nejen podniknout svobodně řadu cest po Evropě, Kanadě a Spojených státech, ale i svobodně pokračovat ve vlastní práci. Dokončil jsem kromě jiného další dvě knihy poezie, *Fragments* a *Sny a básně v próze*; v konečné podobě vyšly poprvé jako součást mé souborné *Knihy poezie*, vydané roku 1991 v pražském Klubu osvobozeného samizdatu. Spolupracoval jsem s X. Galmichem na francouzské verzi svých sbírek *Samomluvy* a *Věty*; první vyšly roku 1995, druhá letos, třetí se připravuje. Souběžně s tím pokračovala práce na souboru esejí *Portréty a posmrtné masky*; na rozdíl od *Portrétů a autoportrétů*, zaměřených především do minulosti, je to řada vzpomínkových podobizen domácích a cizích autorů, které jsem měl štěstí poznat blíž osobně. Obraz doplňují články psané v letech 1981–1989 pro exilové časopisy a rozhlasové stanice Svobodná Evropa a Deutschlandfunk, prozatímne shrnuté do řady šesti rukopisných *čítanek*; část jich vyšla roku 1992 v Praze pod názvem *Pařížský zápisník I, 81/89. Staré a nové problémy (Kultura a politika)*. Jsou volným doplňkem mého *Otevřeného deníku* z let 1977–1980 a *Pařížského deníku* z let 1981–1990, který připravuji pro nakladatelství Torst jako svůj *závěrečný text*.

Z Otevřeného deníku

LEDEN 1977

Praha, 1. ledna 1977

Za dva týdny mi bude čtyřiapadesát. V tom věku byl už otec těžce nemocný, ochrnutý po mrtvici. Po prvním záchvatu se ještě ke své peněžní přepážce na poličské poště pokusil vrátit; když se tam ale jednou na něho kdosi osopil, aby sebou hnul, nebo šel od toho, poznal, že už mezi lidi nepatří. Komise to uznala taky a poslala ho do invalidního důchodu. Posedával doma, začal znovu kouřit, zlobil se na svou nemohoucí ruku, že mu do špičky špatně cpe půlčíky cigaret, a do pěti let zemřel. Kolečkového křesla, od něhož si sliboval projížďky ulicemi a parkem, se nedočkal. Zpráva, že mu bylo konečně přiděleno, přišla několik dnů po pohřbu. Při pitvě zjistili, čím vším ho poznamenala válka, ta první: tyfus, malárie a tak dál. A nejhorší je, jak si uvědomuji s rostoucím pocitem bezmoci a provinilosti, že o něm vlastně nic nevím. Z té kupky starých papírů, které jsem našel ve spodním šupletí u skříně v ložnici, z těch pár rozpadávajících se vysvědčení, hektografovaných potvrzení o službě ve francouzských legiích, služebních hodnocení a jmenovacích dekretů, ke kterým jsem pak přiložil onen pitevní nález, se toho moc vyčíst nedá. A z jeho občasných vyprávění mi v hlavě uvázly jen nesouvislé útržky; nenapadlo mně, že si budu jednou vyčítat, proč jsem si to nezapisoval. Ostatně otec toho o sobě sám od sebe mnoho nenamluvil, aspoň ne přede mnou a dokud jsem byl kluk; a později, když už jsem byl z domu, a hlavně když už on byl nemocný, jsem se zase já nedovedl včas k němu posadit a na všechno se ho zevrubně vyptat, ačkoli jsem si to vždy znovu sliboval. Jenže v tom věčném shonu mladých lidí, a snad i z jakéhosi ostychu, či co to bylo, jsem to pokaždé odsunul *na příhodnější chvíli*.

Na tu nedošlo. Otec mě předešel; a paměť, každá, ale ta moje obzvlášť, je tak nevyzpytatelná, někdy tak nečekaně štědrá, jindy tak zrádná, a skoro vždy tak svéhlavá, že mi připadá, jako by měla nejen svůj vlastní život a vlastní vůli, ale i svou osobitou ironii. U desítek lidí, kteří nemají se mnou osobně nic spo-

lečného krom toho, že jsem se jimi kdysi profesionálně zabýval, u Danta, Leonarda nebo Michelangela, u Baudelaira, Verlaina, Rimbauda a jiných, mohu i po deseti dvaceti letech odříkat spatra nejen jejich životní data, ale i nejrůznější, často až obskurní podrobnosti, které jsou samy o sobě vlastně nicotné. A přitom u otce, ale také u matky, a koneckonců i u ženy, dětí a sebe samého se mne zmocňuje často i nad těmi nejjednoduššími údaji taková nejistota, že si je raději jdu ověřit do složky s rodinnými doklady.

To je taky jeden z důvodů, proč se pouštím do těchto záznamů. Tentokrát začínám na psacím stroji; dosud jsem si s podobným novoročním odhodláním kupoval silný sešit. Mám jich už štos; ani jeden nebyl popsán celý. Napůl prázdný zůstal i zápisník zrovna tak do kapsy saka, který pro mne za války vyrobil a do pevného černého plátna svázal František Kohout, můj starší přítel a knihař ze Zemědělské knihovny, kde jsem tehdy pracoval. Když tu knížku dnes otevřu a čtu, nepoznávám se. Člověk neví nic pořádného ani o sobě, natož o svých rodičích. Otcí, jak jsem to před chvílkou spočítal, by bylo letos pětáosmdesát; narodil se ve Strídce u Volyně 26. června 1892 a podle nejbližších světců v kalendáři ho pokřtili Petr Ladislav. Zemřel právě před čtvrtstoletím, 24. ledna 1952 v Poličce.

2. ledna 1977

A vůbec, i naše sebeupřímnější city k druhým jsou nakonec tak sobecké! Pomyšlení na otce, na celý ten život, který pomínil takřka beze stopy, kdybys tou stopou nebyl i ty sám, nečekaná vzpomínka třeba na to, jak jste spolu šli pěšinou podle Váhu a on vyprávěl, nejspíš podle Flammariona, jak vznikl vesmír, ti dnes div nevhání do očí slzy. Vzpomínka na tvé vlastní dítě, na tu drobnou dlaň, kterou jsi cítil ve své, když jsi je vodil mezi podzimními zahradami do školky, tě dodnes plní směsící něhy a úzkosti, která tě tenkrát přepadala při představě, co je v životě čeká. A přitom když jsi měl pro otce něco udělat, někam zajít, něco vyřídit nebo si k němu prostě na celé odpoledne sednout, když jsi měl dítěti spravit porouchanou hračku nebo s ním jít na slibovanou nedělní procházku, musil ses kolikrát do toho nutit s takovým zahanbujícím přemáháním, žes toho raději nechal.

P. S. Sèvres, červen 1990

Čtu u Ernsta Jüngerera v jeho deníku *Sedmdesát odváťých* z let 1965–1970 o tom, jak v dubnu 1969, to mu bylo čtyřia-sedmdesát, postavil v den otcových stých narozenin k jeho portrétu svíčky s kytkou sněženek, které ten rok vzhledem k chladnému jaru pořád ještě kvetly; a cituje, co říkají o otcovství stoi-kové. Podle nich nám dává otce příroda, ale jaký je, dobrý nebo ne, to už je jiná otázka. „Pokud jde o mne, mohu říct, že jsem dopadl dobře,“ píše Jünger. „Vytáhl mě rázně z každé situace, která začala být povážlivá, nebo dokonce katastrofální.“ A pak dodává, co si myslím i já, jakkoli se náš věk i životní zkušenosti liší: „Ale bez ohledu na to nemůže vztah k otci spočívat [jen] na biologických, charakterových, nebo dokonce právních základech; je třeba se uchýlit k mýtu. A je zvláštní, jak se ve vzpomínkách matka rozplývá ve velké říši přírody nebo v 'moři lás-ky', zatímco u otce se rysy vyhraňují.“

Ještě zvláštnější mi ovšem připadá, jak se celý ten náš po-dvojný svět mužů a žen dělí skrytě dál na ty, u nichž v životě i vzpomínkách převládá vztah k otci, a na ty, kteří se nadosmrti upínají především k obrazu, či spíše fantomu matky. Proč tomu tak je? Co nás k takové volbě a zároveň krivdě vede? A do jaké míry to utváří náš vlastní život, když dospějeme v muže a ženy, v otce a matky? Myslím teď konkrétně na André Gida s jeho *De-níky* a autobiografií *Zemři a živ budeš*, které jsem nedávno vzal znovu do ruky; s jakým odstupem píše o svém otci a s jakou žárlivou láskou si chtěl u matky vyhradit pro sebe i její umírání! U Georges Simenona, kterého Gide tak oceňoval, je tomu právě naopak; jak účastně vzpomíná v jednom rozhovoru s Rogerem Stéphanem na otce a jak trpce se ve svém Dopise matce, pro-tějšku Kafkova Dopisu otci, vyrovnává s tím, že matka dávala přes všechny jeho úspěchy, přes jeho lásku a podporu vždy přednost jeho staršímu bratru Christianovi, který byl nakonec pro kolaboraci s Němci v Belgii odsouzen v nepřítomnosti k smrti a unikl trestu jedině tím, že vstoupil pod jménem Christian Ren-naud do francouzské Cizinecké legie! A co Charles Baudelaire, Baudelaire intimních záznamů a dopisů; jaký mýtus si vytvořil ze svého otce François Baudelaira, bývalého kněze, vychovate-le a diletantského malíře, ačkoli ho vlastně neznal, protože mu zemřel příliš brzy! Jakou vášnivou, náročnou a zároveň nelí-tostnou láskou přitom zahrnoval matku, přestože jí nikdy ne-odpusťil její druhé manželství! A kolik v tom všem bylo fikce!

Nebo spíš legendy, řekl by Baudelaire; a nad pochybami, nakolik ta legenda odpovídá skutečnosti, by mávl rukou podobně jako v pointě jedné své básně v próze: „Co na tom sejde, jaká je skutečnost mimo mne, jestliže mi ta legenda pomáhala žít, cítit, že jsem a co jsem?“

S našimi vzpomínkami, s naší pamětí vzhledem ke skutečnosti je to nejspíš taky tak.

Praha, 3. ledna 1977

Už jako klukovi mi nedala pokoj myšlenka, do jaké míry má lidské rozhodování a jednání, od hrdinských činů, o kterých jsem četl ve svých knížkách, až po sebemenší krok, který jsem udělal já, do jaké míry to všechno má nebo nemá vliv na další běh světa. Tehdy jsem to ovšem takhle formulovat nedovedl; jen jsem si například vždy znovu říkal, co by se stalo, a to nejen se mnou samým, kdybych to ráno vykročil z domu jinou nohou, než jsem vykročil. Kdybych místo doprava jako každý den zabočil najednou doleva a šel do školy jinudy. Nebo kdybych do ní nešel vůbec; kdybych přestal chodit do školy nadobro, jako to později, když už jsem jezdil denně vlakem ze Staré Turé do gymnázia v Novém Městě nad Váhom, udělal jeden můj starší kamarád. Právě nad jeho osudem jsem si už tenkrát s pocitem jakési bázně či závratě uvědomil, jaký zvrat může v životě způsobit jeden jediný den, jeden jediný krok; a tento pocit stále přítomné, nepostižitelné a neodčinitelné osudovosti každého kroku mne provází dodnes.

U toho kamaráda to začalo docela nevinně. Jedno ráno šel prostě za školu; a protože to pak neměl čím omluvit, a neomluvené hodiny se tenkrát přísně trestaly, nešel do školy ani druhý a třetí den. Jezdil s námi sice každé ráno do města a každé odpoledne z města domů, ale do školy se neodvažoval. Odkládal ten obávaný krok den ze dne, jako by pořád čekal, že to všechno vyřídí nějaký zázrak. Tak prošvencoval týden, měsíc, celý zbytek školního roku. Doma o tom neměli tušení; jak to zařídil, byla záhada, ale dokázal to, ač jeho rodičům jistě z gymnázia psali. A kde trávil celé ty dny, jsme taky dlouho nevěděli; až asi za půl roku jsme se dopátrali, že chodí k nějaké mladé paní. Za rok, když se to všechno přece jen provalilo, byl z něho někdo docela jiný. Přestal jezdit naším vlakem, odstěhoval se natrvalo do města a nakonec se nám z obzoru ztratil docela. Prý se s tou paní oženil, ale počátkem války přešel přes Maďarsko a Jugo-

slávii do Francie a pak do Anglie, odkud se roku 1944 vrátil na kontinent při vylodění v Normandii. Co bylo dál a šlo-li v tom příběhu skutečně o mého někdejšího kamaráda ze školního vlaku, se mi zjistit nepodařilo.

Otec, jak si přitom uvědomuju, udělal vlastně taky několik takových nenadálých kroků. Jedním z nich bylo nepochybně to, že se za první světové války dal na srbské frontě zajmout; druhým to, že se pak v zajateckém táboře na italské Asinaře přihlásil do francouzských legií; a třetím to, že se po návratu do Čech a demobilizaci, ale pořád ještě v té své světle modré uniformě francouzského střelce, rozhodl pro Slovensko a zakotvil v Hlohovci, o kterém předtím nikdy neslyšel. Rozhodl tak neodčinitelně, a to dávno před tím, než jsem se narodil, i o mém životě.

Ale když jsem já jako školák jako uhranut hloubal nad záhadami příčin a následků, neměl jsem na mysli osudy jednotlivců. Znepokojovala mne především otázka, do jaké míry může i sebenepatrnější krok, i sebevšednější rozhodnutí kohokoli z nás změnit rovnováhu a tím i další běh celého světa. Přispěla k tomu asi i má tehdejší náruživá četba, knihy o moderní fyzice, atomistice, astronomii, relativitě, kvantové mechanice, kterým jsem sotva mohl dobře rozumět. Ale ať už to bylo čímkoli, míval jsem skutečně co chvíli pocit, že stačí, abych v knize obrátil jediný list, a konstelace celého vesmíru bude rázem jiná. Taková odpovědnost za každé hnutí těla i mysli mi připadala drtivá.

Mé fascinující představy o světě, jehož osud by mohl záviset na každém lidském kroku, přizívovala i historie. Nebyl jsem přece sám, kdo si nad některými knihami říkal, jak by vypadala Evropa, kdyby Napoleon bitvu u Waterloo vyhrál. Nebo kdyby se Gavrilu Principovi v Sarajevu náboj v hlavni vzpřícil a kulka určená Františku Ferdinandovi nevyšla. Nebo kdyby naopak za války, do které po tom atentátu musel i můj příští otec, kdyby tenkrát náhodná kulka zasáhla a zabila rakousko-německého kaprála Adolfa Hitlera, o němž se doma mluvilo s obavami od mých deseti let. V každé této neuskutečněné možnosti se přece tajil celý další svět, který by se byl odvíjel jinak než ten náš. A já si říkal, jestli někde, pár kroků od nás, jeho fantom přece jen neexistuje a nečeká na svou chvíli, i když jej nevidíme, i když do něho zatím nemůžeme vkročit, tak jako nemůžeme vkročit do světa za zrcadlem, zvláště když jej donekonečna násobí řada dalších zrcadel. Viděl jsem něco podobného v zrcadlo-

vém sále jednoho italského zámku a šla z toho taková závrať, že jsem stěží našel východ.

Jsou situace, kdy se nás při rozhodování o dalším kroku zmocňují podobné pocity závratě; většinou ale v životě jednáme, aniž si je připouštíme. Když za mnou přišel loni v prosinci Václav Havel s Chartou 77, bez rozmýšlení jsem ji podepsal; jestli jsem si tehdy nebyl v duchu něčím jist, pak jedině tím, zda to skutečně něčím hne. Jan Patočka, kterému jsem se o svých pochybách zmínil, byl optimističtější: „Nemylte se. Tentokrát to bouchne.“ Měl na mysli nejen ohlas, ale i represí.

5. ledna 1977

Dopis do Kanady. Ať už se na vás obracím výslovně jako dnes nebo píšu bez oslovení jako většinou, všechny tyto záznamy jsou mimo jiné také jediným dlouhým dopisem na pokračování, psaným na adresu známých i neznámých. To je jeden z důvodů, proč je píšu rovnou do stroje a kopie i s originálem okamžitě odesílám, abych to neměl doma. Nedivte se tedy, budou-li v tom občas nesrovnalosti nebo opakování; je to dáno okolnostmi, v nichž píšu.

Roger a Irène, kteří přijeli o Vánocích, zůstali tentokrát přes nový rok. Už ani nevím, pokolikáté tu byli; z Francie jich jezdí víc, ale oni nejčastěji. Když jsem před lety uviděl Rogera poprvé, jak v Ruzyni prochází kontrolou a sotva vleče dva těžké kufry, byl jsem trochu zmaten. Neznal jsem ho a málem jsem uvěřil, že je opravdu tím skromným úředníčkem, za kterého se při představování vydával. Nepochopil jsem hned, že to je žert, napůl převlek, napůl hra, jedna z těch, v nichž si libuje. V těch kufrech byly hlavně knihy. A v tom lehkém pařížském převlečnicku vězel absolvent jedné z elitních francouzských škol, pracovník Státní rady, znalec ústavního práva, specialista v otázkách lidských práv a velký čtenář. Podle toho vypadá výběr knih, které pokaždé vozí. Ale nevozí jen knihy.

Jakmile Roger slyšel, co se k Novému roku chystá, měl trháni informovat okamžitě v Paříži novináře. Musili jsme mu to vymluvit; Charta 77 je sice datovaná prvním lednem, ale zveřejněna bude u nás i v zahraničí až o týden později. Do té doby nikde ani slovo. Zrovna když jim to u nás Jan Patočka znova vysvětloval a já začínal prostírat k obědu, ozvalo se zvonění. Šel jsem otevřít; za dveřmi Václav Havel s Pavlem Landovským. Přišli jen na skok, a když Vašek slyšel, že máme hosty, chtěl to

vyřídít rovnou v předsíni, aby nerušil. Zval jsem je dál; jestli mají čas, budou naši hosté jistě rádi, když s nimi poobědvají. Vašek se zdráhal, mnul si ruce, přešlapoval, ukláněl se v pase, že ne, že se to nesluší, takhle přepadat lidi a vnucovat se na oběd, ale nakonec si dal říct. Zatímco Jan Patočka mluvil s hosty, pomohl mi roztáhnout stůl, abychom se k němu vešli. Místo pěti nás bylo najednou sedm.

Pavel, ten se neostýchal; jen co se halasně pozdravil s Erre-rovými, už běžel do kuchyně bavit M. a zjišťovat, co vaří. Za chvíli pomáhal v roli školeného číšníka nosit na stůl. Nový rok začínal dobře; v takové sestavě jsme se už dávno nesešli ani my z Prahy. Spokojeni byli i Roger s Irenou. Chtěli poznat Jana Patočku; a sešli se i s Havlem a Landovským. Byl jsem té náhodě vděčen; aspoň budou vědět, nejen oč v Chartě jde, ale i kdo za ní stojí.

8. ledna 1977

Loni se mne mjr. Martinovský při našem pohovoru zničehonic zeptal, jestli čtu špionážní romány. „Nečtu,“ divil jsem se. „Měl byste,“ nabádal mě přátelsky, „aspoň byste viděl, jak to chodí, a vyhnul se nepřijemnostem.“ Podle něho se to na všech ambasádách, ale především na těch pražských, kam mne občas zvou, přímo hemží tajnými agenty. Jeho špionážní vize světa mi byla tenkrát k smíchu; jenže když teď poslouchám, co se dělo před dvěma dny kolem poledne ve Střešovicích, musím mu dát zapravdu. U nás to občas opravdu vypadá jako ve špionážních románech nebo filmech; ale je to především *jejich* dílo. Postarali se o to i předevčírem: když se Václav Havel, Ludvík Vaculík a Landovský vypravili od Urbánků v Pavlově starém saabu doručit vládě, Federálnímu shromáždění a ČTK *Prohlášení Charty 77* se všemi podpisy, začali je v pěti či kolika civilních autech *stíhat* muži od StB. Honili je tak dlouho, až je kdesi dole v Dejvicích vítězně *dopadli*. A přitom kdyby se ta akce neřídila scénáři špionážních filmů, ale pravidly běžného policejního zásahu, bylo by stačilo jediné řádně označené auto dopravní policie; na jeho pokyn by byl Landovský sotva mohl udělat něco jiného než zastavit. Jenomže na tom by ochránci pořádku nemohli demonstrovat, jak byli spiklenci nebezpeční a oni udatní; a tak se stalo, že Landovský stačil ještě uprostřed křižovatky z obklíčeného auta vyskočit a volat o pomoc, jako by šlo o přepadení.

Prodávám, jak jsem koupil; nebyl jsem u toho. V každém případě byli všichni tři zadrženi. Následovaly výslechy, domovní prohlídky a tak dál; za asistence televizních kamer! Chtěl bych se dožít dne, kdy se ty filmy budou veřejně promítat i s jmény jejich scénáristů, kameramanů a režisérů.

10. ledna 1977

Čekání na smrt. Nevím, kolik lidí mého věku si to uvědomuje, ale je to tak: ještě než jsme se mohli dopustit vlastních vin, zavřeli nás bez vyšetřování a soudu do neviditelného vězení, jímž se stal čas našich životů. Ještě než jsme k tomu mohli povědět své a převzít za cokoli odpovědnost, odsoudili nás k doživotnímu čekání. Pro mne to začalo, ale tenkrát jsem tomu zatím nemohl rozumět, už za mobilizace roku 1938. V úvozu a na louce za naším domem hned pod tratí se ve Staré Turé utábořila polní kuchyně jakéhosi ženijního útvaru, který tam byl odvelen bůhvíproč; vyvářela pro své mužstvo, hostila kluky polívkou nebo horkým uzeným a čekala. My, gymnazisté dojíždějící denně do Nového Mesta, jsme o něco dál na nádraží čekali každé ráno na svůj vlak, ale osobní vlaky od Veselí nad Moravou a Myjavy přijížděly s několikahodinovým zpožděním; přednost měly vojenské konvoje. Za týden nebo deset dnů přestal přísný ředitel gymnázia tu pozdní docházku trpět a vyhrožoval neomluvenými hodinami. Nezbylo než si s kamarády zjednat místní taxík, vtěsnat se do něho v co největším počtu, aby nás to každého stálo co nejmíň, a jezdit do školy autem. Nastalo nové čekání: kdy to skončí? A když to skončilo, když vojáci odtáhli a vlaky začaly jezdit na čas, začalo další čekání, nejasné čekání, co bude. Bylo to vlastně čekání na válku, jenže to si z nás nikdo neuvědomoval. Ohlušoval nás sled domácích katastrof, zábor Sudet a jižního Slovenska, okupace okleštěných Čech a Moravy, vyhlášení slovenského štátu a exod Čechů, můj první exil v době, kdy jsem neznal snad ani to slovo, natož věc. Čekání, které po tom všem následovalo, bylo už výslovné a těhotné válkou. Je to strašné, ale proč to zamlouvat: přijal jsem její vyhlášení nejen s úlekem, ale také s temným zadostučiněním, i když jsem si je netroufal přiznat. Bylo mi tenkrát něco přes šestnáct, neměl jsem za sebou nic z toho co ti dva Živagovi přátelé Gordon a Dudorov, o kterých píše v epilogu své „symbolické autobiografie“ Boris Pasternak, a přesto jsem cítil nejasně, neformulovaně, co oni řekli naplno; ať už žili na svobodě a v poměrném pohodlí

nebo strádali v pracovních táborech, válka jim připadala jako očistná bouře, doušek čerstvého vzduchu, vítr osvobození.

A přitom, když už cituji, tohle čekání na smrt bylo především nezdolným očekáváním života. Na pozadí neviditelného, ale stále přítomného a stále bližšího kataklyzmatu s miliony umírajících a mrtvých jsme chodili do školy, do práce, na schůzky, do divadel, na koncerty, četli knihy, diskutovali, psali, malovali, milovali se, zalykali se láskou a žárlivostí a říkali si v duchu, každý po svém, a přesto shodně s Živagem: „Ó, jak sladké je existovat! Jak sladké je žít na světě a milovat život. A jak to stále láká, říct to samotnému životu, samotné existenci, říct to právě jim a rovnou do očí!“

11. ledna 1977

Třicátého dubna 1945 jsme se dočkali: v berlínském bunkru se zastřelil Adolf Hitler. Ale ta smrt přišla příliš pozdě a předcházely jí příliš velké hekatomby, aby v člověku mohla vzbudit pocit zadostučinění a definitivního konce. Brzy se ukázalo, že to skutečně byla jen prodleva. Ať si říká kdo chce, co chce, za necelé tři roky začalo to staré čekání znova. Znova se lidé začali probouzet s úlekem, když se k ránu ozvalo u dveří zazvonění. Znova je zneklidňovala každá uniforma; jeden můj známý, ač tenkrát zanícený stoupenec režimu, nosil s sebou lékařské potvrzení, že v důsledku věznění v nacistickém koncentráku trpí fobií vůči uniformám, a skutečně se taky co chvíli po dvou třech sklenkách popral s prvním uniformovaným představitelem moci, který mu přišel do cesty. Znova kdekdo otvíral s obavami v dopolední poště nejen úřední obálky, ale i noviny se zprávami o procesech a exekucích. Znova jsme tiskli v noci ucho k přijímačům s nejasnou nadějí, že se nám podaří vylovit z toho hučícího chaosu osvobozující slovo. Znova se čekalo na smrt tyрана, ale tyran se už nestříleli, jejich ohořelé mrtvoly se už nezahrabávaly potají jako mršiny. Umírali pokojně v postelích, jejich balzamované ostatky zahnívaly v mauzoleích a naše čekání pokračovalo; bylo to spíš čekání na vlastní smrt.

P. S. Sèvres, 1. července 1990

V padesátých letech jsem si jednou rozhořčeně stěžoval Janu Grossmanovi na jakousi křivdu. Podíval se na mne těma svýma šedýma očima a pak mírně řekl: „Ale to sis přece vybral ty sám, ne?“ Mluvil z vlastní zkušenosti a měl pravdu. Nikdo nás nenu-

til volit tak či onak, nikdo mi nic nepřikazoval, vybíral jsem si opravdu sám, tápavě, nejistě, ale taky s dávkou jakéhosi snad ještě klukovského vzdoru, kterého jsem si dlouho nebyl ani příliš vědom. Ozval se, aniž jsem si to uvědomoval, zřejmě už v prvních dnech po osvobození, když jsem viděl u svých vrstevníků i starších ten shon dostat se co nejlíže k pramenům moci, a pak znovu v souvislosti s aférou kolem Anny Achmatovové a ostatních; bylo mi tehdy dvaadvacet, třiadvacet let. Hrál nepochybně hlavní, i když pořád ještě spíše bezděčnou úlohu v mém odmítání za převratu v únoru 1948; to mi bylo pětadvacet. Jenže některé situace se v životě vracejí tak dlouho, až svým opakováním přece jen vyjeví svůj pravý smysl. Když jsem 21. srpna 1968 v raním šeru viděl, jak se na křižovatce u Chotkových sadů valí sovětské tanky, byl jsem si už plně vědom, že to, co mě celého zalévá, je především vzdor. Ten měl také hlavní podíl na tom, že jsem potom během dvouměsíčního studijního pobytu v Paříži nikdy vážně nemyslel na emigraci, ačkoli k ní francouzští přátelé radili a obě dcery byly shodou okolností ze studijních důvodů v Kanadě. Vrátili jsme se s M. do Prahy na Silvestra 1968; bylo mi bez dvou týdnů šestačtyřicet let. I ten návrat jsem si vybral sám – pokud si on nevybral mne. Měl jsem znovu, co jsem chtěl. Po této stránce nemám opravdu na koho si stěžovat.

Ale nebylo to vždycky snadné. Dvojčetem toho vzdoru býval co chvíli pocit bezvýchodnosti, někdy tak skličující, že člověk uvažoval, nemá-li prostě se vším skoncovat. Nabokov líčí takovou situaci s ironií i pochopením v povídce *Vyhubení tyranů*, kterou právě dočítám. Je to sled záznamů, úvah, vzrušených monologů, v nichž anonymní vypravěč líčí kariéru svého někdejšího kamaráda z mládí, groteskní, trapné figurky hrubce, pokrytce a příživníka, kterému se přesto – nebo právě proto – podaří dostat se do čela státu a vládnout způsobem, který nutí myslet na Hitlera i Stalina zároveň. Ale povídka nemá nic z klíčových románů, čtenář v nich nenajde konkrétní narážky na nedávnou historii, příběh se odehrává takřka mimo čas a prostor a svou přízračnou atmosférou připomíná spíše Gogolovy *Bláznovy zápisky*. Zápisky vypravěče *Vyhubení tyranů* hovoří ovšem o něčem jiném – o pohoršlivé bezmoci jedince vůči tyranii. Nabokovova hrdinu dožene ta bezmoc do krajnosti: rozhodne se nenáviděného tyrana zabít, i kdyby to měl zaplatit životem. Brzy však nahlédne, že ani sebestyranější atentát nemá vyhlídky na úspěch. Tyran je příliš opatrný, jeho ostražina

je příliš dokonalá; a tak se mu nakonec jako jediná a poslední možnost ukazuje sebevražda. Zabije-li sebe, zničí tím v sobě i tyрана a jeho svět.

Podobné myšlenky přepadaly i mne, jakmile jsem si pod tlakem událostí začal stále ostřeji uvědomovat, že vlastně žiji ve světě, který není můj, ve světě, který mi připravili a vnucují jiní, za který nemohu nést odpovědnost, protože se na něm nemohu účinně podílet. Nežřetelnější to bylo v době procesů: ty soudy, ta doznání, o jejichž pravé povaze jsem nikdy neměl pochybnosti, to všeobecné volání po krvi, či přesněji po oprátce, a to i z úst básníků, spisovatelů, umělců, vzdělavců, to opravdu nebyl můj svět. „Já jsem už netrpělivý, / a abych pravdu řekl, / už nechci mít nic společného / s takovým životem,“ říká moje alter ego v jedné ze *Samomluv*, které jsem tehdy psal. A pokračuje: „A tak si nyní stále myslívám [...], / že moje dílo nejlepší, / jež vám tu mohu zanechat, / bude smrt.“

Nabokovova hrdinu vysvobodí z toho bludného kruhu smích: „Poté co jsem prošel všemi stupni nenávisti a zoufalství, dospěl jsem k vrcholům, odkud může zrak pozorovat tu grotesku z velké výše. Výbuch hromového smíchu vycházející z hlubin srdce mě zachránil.“ Mne z mého bludného kruhu zachraňoval ten neuvědomělý, ale stále doutnající vzdor. Na jedné straně mě přivedl k tomu, že jsem si stanovil jakousi mez, za kterou jsem nemínil ustoupit, ani kdyby to měl být můj konec; takové otevřené dveře za zády mi připadaly pevnější oporou než jakákoli zeď. Na druhé straně to vedlo k vyzývavému odhodlání přece jen něco zkusit, pracovat, psát: „Každý den aspoň jednu / řádku na důkaz / že ještě jsem. Třebas jen na list, / který zvednu, když padl / na mokrou zem. Každý den alespoň / dvě slova / na tvoji strašlivou / oslavu. A křičet lásku / vždy znova, než padnu / jak ten list na trávu.“ Psal jsem to v myšlenkách na Františka Halase. Zemřel koncem října 1949 a jeho odchod byl pro nás po všech těch zvratech další těžkou ranou.

V závěru svých záznamů vypravěč *Vyhubení tyranů* říká – a mluví nejen za sebe, ale i za mne a moje pocity z padesátých let: „Když znovu pročítám svou kroniku, uvědomuji si, že ve snaze vylíčit tu hrůznou postavu se mi nakonec podařilo jediné ji zesměšnit. A tím jsem ji podle starého a osvědčeného způsobu zničil. I když se dívám na svůj zmatený příběh se skromností, nemohu se ubránit myšlence, že to není dílo jen tak obyčejného pera. Ale i když se v něm najdou slova, která jsem hnětl během

dlouhých let své zuřivé samoty, nedělá si ani zdaleka literární ambice; je to upřímné vyprávění, které neútočí na city a nepředstírá estetické nároky nebo bohatou imaginaci. Je to zaříkávání, které má každému člověku pomoci zažehnat jeho zotročení. Věřím v zázraky: věřím, že se tato kronika nakonec dostane tajnými cestami k jiným lidem. Ne snad zítra nebo v příštích dnech, ale v daleké budoucnosti, až bude svět mít pár dnů volného času, aby se věnoval archeologickému průzkumu, dřív než nastanou zase nové trampoty, které budou neméně zábavné jako ty dnešní. A kdo ví, možná že mi pak dají za pravdu, že jsem se tak úplně nevzdal myšlenky, že by se tato práce, hned osočovaná, hned vynášená do nebe, ale vždy užitečná, mohla náhodou ukázat nesmrtelnou. Zatímco já, už 'přízrak bez kostí', já budu spokojen, bude-li plod mých zapomenutých bezesných nocí nadále ještě dlouho sloužit jako tajný lék proti budoucím tyranům, těm tygrům netvorům a pošetilým vrahům člověka.“

Vladimir Nabokov mnohokrát zdůrazňoval, že není autor angažovaný, že ho jako umělce politika nezajímá. Závěrečné odstavec *Vyhubení tyranů*, i když jsou vloženy do úst fiktivního vypravěče, prozrazují pravý opak. V hloubi jsou Nabokovovy prózy vždy také „zaříkáváním, které má každému člověku pomoci zažehnat jeho zotročení“, a „tajným jedem proti budoucím tyranům“. Povídka *Vyhubení tyranů* vyšla sice roku 1938 ve Francii, ale rusky. Henri Michaux nemohl její závěrečné věty o zaříkávání znát; a přitom v úvodu ke knize básní a próz *Zkoušky, zaříkávání* z let 1940–1944 napsal v podstatě totéž: ve světě, jaký je – a byl to svět války rozpoutané tyrany – i podle něho *nezbývá než zaříkávat*. Právě tato věta, zahlédnutá náhodou na jaře 1946 při listování v jednom grenobleském knihkupectví, mě přiměla, abych si knížku koupil, ačkoli jsem o jejím autorovi nic nevěděl. Michauxe tehdy znal a četl málokdo; pro mne to bylo jedno z životních setkání. O dvacet let později jsem ho poznal i osobně.

Praha, 14. ledna 1977

Do Kanady. Rád bych vám podrobně vypsál všechno, co se děje kolem a co prožíváme my, ale je to dvojnásob beznadějně. Jednak se události hrnou jedna přes druhou tak, že to někdy sotva stačíme vnímat a registrovat, jednak je tu přece jen ta obrovská dálka mezi námi: co napíšeme dnes, to vy dostanete nejdříve za deset dnů, co je pravda v této chvíli, to dostane za tu

dobu jiný smysl. Některé věci ovšem trvají, například pocit, který nemám jen já, ale i řada dalších lidí, často zcela odlišných názorů – pocit, nebo spíš jistota, že byl už nejvyšší čas tím vším hnout a zatřást svědomím lidí, podřimujících v jakémsi malátném, neklidném snu, z něhož se co chvíli probouzeli do absurdní skutečnosti. Celou situaci vyjádřil jeden z těch, které nutili k vystěhování, jak jste už o tom možná četli: „Český národ vyhrál v tyto dny bitvu, jakou už dávno nevyhrál.“

Ten citát není možná docela přesný, nebyl jsem u toho. Zato vím docela přesně, co řekl Jan Patočka, protože o tom mluvil u nás. Řekl: „Když nic jiného, tak už jen celý ten týden stál za to!“ A měl pravdu; už dávno jsem neměl tak silný pocit, že národ znovu uvažuje tak, jak mu to náleží. Tím nemyslím, že by všichni dávali Chartě za pravdu; to se skutečně tvrdit nedá. Říkám jen, že všichni, jejichž svědomí je živé, všichni, kteří zde žijí a chtějí, aby se zde dalo doopravdy žít, byli tak či onak vyzváni k novému zamyšlení nad otázkami, jež na ně doléhají už taková léta, že se jim na příslušných místech v duši nadělaly mozoly či jizvy, a tak je pomalu přestávali vnímat.

Pozoruhodné je, s jakým pochopením to přijali právě mladí lidé. Jednak zřejmě cítí, že se to týká především jich, protože jde skutečně hlavně o ně a jejich budoucnost; a kromě toho v nich doutná potřeba nějaké mravní dimenze, která by upevnila jejich duchovní páteř. I když se nedá říct, že by jejich řeč vynikala uhlazeností, ten proud špíny, nadávek a ničím nedoložených obvinění, jež chrlí tisk, rozhlas a televize, jimi otrásl. Nás starší tento jazyk – a nedostatek jakýchkoli důkazů – nemohl překvapit; známe to z padesátých let. Pro mladé lidi to bylo něco nového a zarážejícího. Krátce, jejich mravní zaujatost – jistě ne všech, ale mnohých – nás překvapila; ale když se o tom M. zmínila před svým doktorem, ujišťoval ji, že to je mnohem rozšířenější jev, než si myslíme. Nejzajímavější však bylo, co jí v souvislosti s tímto návratem padesátých let pověděl o sobě. Řekl, že mu stačil sám ráz tehdejších novinových zpráv a slovník tehdejšího běsnění, aby pochopil, že ty procesy s údajnými zrádci nejsou nic než podvod a lež. A to mu tenkrát bylo sotva sedmáct let.

Někdy roku 1968 se mne za jedné vzrušené diskuse u stolu v Klubu spisovatelů Milan Kundera ironicky zeptal: „A dokdy to amnestujete, pane Vladislav?“ Měl na mysli mé výpady proti intelektuálům, kteří se tak dlouho s takovým zaslepením zhlí-

želi v stalinismu. Odpověděl jsem mu stejným tónem: „Do roku 1938! Pak už muselo být při četbě protokolů z moskevských procesů každému inteligentnímu člověku jasno, oč běží.“

19. ledna 1977

„Ohromení vystřídala úzkost, když jsem si v Rudém právu z 12. ledna t.r. přečetla článek 'Ztroskotanci a samozvanci', a pak sledovala ohlasy na něj v tisku, rozhlase a televizi,“ píše v otevřeném dopise generálnímu tajemníku ÚV KSČ a prezidentovi ČSSR G. Husákovi Josefa Slánská, „vdova po generálním tajemníkovu ÚV KSČ“, jak se podepsala.

Jako všem, kteří to tenkrát prožívali, ať už stáli na té či na oné straně, jako mně tak i jí připomněla nynější kampaň proti Chartě 77 padesátá léta. Se vším všudy, včetně toho rituálního termínu *samozvanec*, na který jsem nadobro zapomněl, ačkoli tenkrát patřil k běžnému slovníku našich prokurátorů a novinářů. „Vždyť právě Vás tehdy tak označil Václav Kopecký,“ dovolává se Josefa Slánská paměti člověka, který přece tenkrát taky leccos zakusil. Jenže z tehdejšího samozvance je dnes všemohoucí *gensek* ÚV KSČ; a z křesla, z něhož kdysi vládl její muž, než ho oběsili, člověk zřejmě vidí a pamatuje všechno jinak. Zvláště on, Gustáv Husák; cožpak mu – na rozdíl od Slánského – nedaly dějiny nakonec za pravdu? Cožpak mu navíc nezabezpečily s konečnou platností život, protože dnes se už generální tajemníci nevěší? Pokud se nezřítí v prezidentské helikoptěře, umře i on pokojně v posteli.

„Kampaň vedená proti Chartě 77 a jejím signatářům,“ opakuje Josefa Slánská, „nemůže nepřipomenout padesátá léta, kdy bylo možné odsuzovat kohokliv za cokoliv, kdy pod heslem 'straně věrte, soudruzi' bylo zorganizováno přes 10 000 rezolucí žádajících smrt, a to i smrt Vaši. A teď se opět na lidech – od pionýrů po důchodce – požaduje, aby odsoudili Chartu 77 a její signatáře, aniž by znali skutečný obsah této charty.“

Kromě paměti se J. Slánská na závěr dovolává i svědomí někdejšího samozvance a dnešního prezidenta. Jistě, je to na místě; bez živé paměti nemůže být živé ani svědomí: „Copak byste snad chtěl, aby lidé zase měli po mnoho let trpké výčitky svědomí proto, že ze strachu hlasovali proti něčemu, co neznali, a tak ublížili občanům, kteří nechtějí nic jiného než pomáhat při důsledném uplatňování závazků, které je povinen dodržovat nejen náš stát, ale i všichni jeho občané?“

Žádám Vás proto, abyste se zasadil o zastavení pomlouvacího kampaně a represálií," končí Josefa Slánská rezolutně. Jenže má vůbec ještě Husák tolik vlivu a moci, aby něco takového *mohl* udělat, i kdyby skutečně chtěl?

Před pěti dny odvedli Václava Havla k výslechu a už se nevrátil. Když se po něm Olga den nato po telefonu sháněla, oznámili jí, že prý se *vzdal policii*; jako nějaký ganster! Do vazby byl vzat i František Pavlíček, Jiří Lederer a Ota Ornest; ten ale Chartu nepodepsal.

25. ledna 1977

Radosti, starosti. K těm radostem patří různá volání, často nečekaná. Kromě dětí z Kanady telefonoval několikrát Roger z Paříže, naposledy včera; mají o nás obavy. Tak jako Sergio Tommasinelli z Turína, zubní lékař a milovník umění, kterému jsem dělal tlumočnicka, když obcházel pražské ateliéry a nakupoval, především u Jiřího Koláře; má už jeho koláží na samostatnou výstavu. Ptal se, jestli něco nepotřebujeme; zatím ne.

K nepříjemnostem patřilo onehdy předvolání k „úřednímu jednání a technické kontrole vozidla“ do Čkalovovy ulice v Dejvicích. Naštěstí jsem hlavně zásluhou Míly B. sehnal dílnu, kde mi za dva dny auto seřídili; stejně to už dávno potřebovalo. Muž od SNB byl při prohlídce celkem korektní; upozornil mě na dvě tři drobnosti, které bych si měl dát ještě spravit, ale jinak nic, technické osvědčení vozu potvrdil. Pak začalo druhé kolo, úřední jednání v podobě zkoušky z nové dopravní vyhlášky, takzvané *stovky*. Posadili mě jako žáčka v kanceláři za stolek, předložili mi formulář s otázkami a já měl zaškrtnávat správné odpovědi, jako kdybych o řidičák žádal poprvé nebo způsobil kdovíjaký karambol svědčící o neznalosti předpisů. Čekal jsem to a večer jsem si vyhlášku přečetl. Výsledek: osmatřicet bodů ze čtyřiceti možných, o dva víc, než bylo minimum. Teď by mě ještě mohli předvolat na zdravotní prohlídku; to je další z jejich obvyklých šikan.

Když jsem se vracel, potkal jsem na schodech Zdeňka Urbánka.

Taky si ho předvolali; a přitom jezdí už čtyřicet let. Nebylo mu dobře, a to předvolání mu ještě dodalo. Líčil jsem mu, jak jsem dopadl; trochu ho to vzpružilo. Jeho strachy byly stejně zbytečné, udělal to za sedmatřicet. Otravují takhle všechny signatáře Charty; u těch, co jezdí, technické kontroly a řidičské

průkazy, u dalších vypínání nebo odebírání telefonů, u všech předvolávání k „úřednímu jednání“, to znamená k výsledku. Mne to čeká taky; v první vlně chodili po domech, budili lidi v pět ráno, odváželi je rozespálé do Ruzyně či jinam, a pak je tam nechávali hodiny čekat, než trochu změkli a oni mohli „jednat“. Byli i u nás. Jedno ráno mě M. přiběhla vzbudit: „Někdo zvoní!“ Já je neslyšel, ale hned jsem pochopil a odmítl jsem vstát: „Tak je nech zvonit.“ Za chvíli se zvonek rozdrncel znovu, tentokrát tak dlouze, že jsem ho už nemohl neslyšet; ale otevřít jsem nešel. Zato se za dveřmi hned vedle našich ozval starý mrzutý vlčák, penzista jako naši sousedé Čechovi. Nemá rád zvonění u dveří, ani u těch našich, a začal protestovat tak mohutným basem, že to muselo probudit celý dům. Nepřestal, dokud se vetřelci nedali na ústup. Nejspíš si řekli, že jim stejně neuteču; zatím však nepřišli. Zavolal jen major Martinovský, ten, s kterým jsem měl tu čest už loni; rád by si prý se mnou pohovořil. Zdvořile jsem odmítl; počkám, až budu jako všichni signatáři vyzván k „svědecké výpovědi“ úředně. „Škoda,“ řekl, než zavěsil, „škoda pro vás!“

Ale to já přece vím už dávno!

26. ledna 1977

Ani s tím řidičským průkazem to pořád ještě není vyřízeno. Když při té zkoušce viděli, jaký je po dvanácti letech, co jej nosím v náprsní kapse, celý ošoupaný a propocený, nemluvě o fotografii, na které už nejsem k poznání, řekli mi, abych si dal co nejdřív vystavit nový. Na Dopravním inspektorátě mi to prý udělají na počkání; a skutečně, když jsem tam tuhle zajel, slíbili, že to bude hned. Asi za půl hodiny mi starý průkaz s rozpaky vrátili; prý mi jej nemohou vyměnit, protože jim v kartotéce chybí můj evidenční list. Nenašli jej ani na stole u šéfa.

29. ledna 1977

Včera v poledne jako obvykle oběd v Klášterní; M. pak chodí po nákupech, já spěchám rovnou za Kolářem do Slavie. Tentokrát byla Národní plná aut, hlavně úředních šestsettrojek a šestsettrináctek; do Národního divadla bylo narychlo svoláno slavnostní zasedání „uměleckých svazů“ a „našich předních umělců“, aby podepisovali jakési prohlášení s obvyklými frázemi o věrnosti straně, vládě, spojencům a kdoví čemu ještě; a to všechno pod hlavičkou *Za nové tvůrčí činy ve jménu socialismu*

a míru, jak se lze dočíst v ranním *Rudém právu*. Účastníci zasedání v ND se dozvěděli, že „Velký Říjen již po šest desetiletí, jak si právě letos připomínáme, ozařuje pracujícím lidu a revolučním silám celého světa cestu pokroku, cestu šťastné budoucnosti,“ zjistili, že právě „v tom je zdroj našich jistot, našeho hrdého sebevědomí, našeho optimismu, nezaslepeného úspěchy, netřeseného žádnými těžkostmi, ba i občasnými neúspěchy“, vzali hrdě na vědomí „zákonitý fakt, že od dvacátých let dodnes drtivá většina mistrů naší kultury šla a jde ve svém úsilí věrně s dělnickou třídou, s komunistickou stranou ve znamení Velkého Října“, a ve shodě s tím se jednomyslně shodli, že nedopustí, „aby v atomové vichřici, tisíckrát hroznější všech minulých válečných katastrof, shořelo naše dílo, to, co jsme za desetiletí usilovné práce ve svých socialistických zemích vytvořili a dále tvoříme“, a jako jeden muž stvrdili svým podpisem, že pohrdají „těmi, kdo v nezkroutné pýše, ješitné nadřazenosti, sobeckém zájmu nebo dokonce za mrzký peníz se kdekoli na světě – a také u nás se našla skupinka takových odpadlíků a zrádců – odtrhnou a izolují od vlastního lidu, jeho života a skutečných zápasů a s neúprosnou logikou se stávají nástrojem antihumanistických sil imperialismu a v jejich službě hlasateli rozvratu a neshody mezi národy. (...) Jsme přesvědčeni, že příští léta budou naplněna novými tvůrčími činy spjatými se zájmy našich pracujících, s humanistickými cíli naší socialistické společnosti a s politikou její vedoucí síly – Komunistické strany Československa.“

P. S. Sèvres, 23. února 1990

Velký Říjen, šťastná budoucnost, mistři kultury, odpadlíci, zrádci, antihumanistické síly, humanistické cíle... Čtu po sobě tento starý záznam a myslím na to, co všechno se dělo před našimi očima ve jménu humanity, lidskosti, lidstva, a kdo všechno se stal nástrojem těch *humanistických cílů*, jak je chápal reálný socialismus. Myslel si o tom svoje už rumunský tulák a světoběžník Panait Istrati, který se stal ve dvacátých letech shodou okolností uznávaným francouzským spisovatelem překládaným v celé Evropě včetně Čech a SSSR. Istratiho překvapivá literární kariéra ovšem rázem skončila, když se roku 1929 opovážil vydat po delším pobytu v SSSR knihu o pravé podobě tamějšího režimu. Tím se obdivovaný „balkánský Gorkij“ stal pro francouzskou levicovou smetánku rázem zrádcem a agentem

rumunské tajné policie. Istratimu nezbylo než se vrátit tam, odkud vyšel, do rodné Bráily v poříčí Dunaje. V jednom z dopisů, které pak odtud posílal nemocný a izolovaný do Francie, napsal krátce před smrtí toto: „Lidstvo neexistuje. Existuje člověk. A člověk hledá člověka. A nachází ho: stačí, aby z cesty odsunul lidstvo. Neboť to nám brání vidět člověka.“ Istrati zemřel roku 1935.

Dmitrij Šostakovič zemřel o čtyřicet let později. Teprve pak mohly vyjít v Londýně jeho *Paměti*, které nadiktoval mladému příteli a obdivovateli Solomonu Volkovovi. V jejich šesté kapitole je dlouhá pasáž, ze které číší ještě větší a trpčí odsudek těch, co se nepřestávají ohánět slovy *humanismus a lidstvo*, ale odmítají vidět člověka. Šostakovič říká: „Patřím k těm, kterých se lidé ptají: 'Proč jste podepsal to či ono?' Ptal se však někdy někdo André Malrauxe, proč oslavoval stavbu Bělomořského kanálu, kde zahynuly tisíce a tisíce lidí? Neptal. A to je zlé. Takových pánů by se lidé měli ptát častěji. Těm přece nemůže nikdo bránit, aby odpovídali, jejich životy přece tenkrát nic neohrožovalo a nic jim nehrozí ani dnes.

A co takový slavný humanista jako Lion Feuchtwanger? Četl jsem jeho knížku *Moskva 1937* a žasl jsem. Sotva vyšla, dal ji Stalin přeložit a vydat v ohromném nákladu. Naplnila mě hořkostí a pohrdáním k tomu vychvalovanému humanistovi. Feuchtwanger psal, že Stalin je prostý člověk plný dobré vůle. Někjaký čas jsem si myslel, že se Feuchtwanger dal taky jen oklamat. Ale pak jsem si knihu přečetl znovu a uvědomil jsem si, že ten velký humanista lhal. Prohlásil: 'Pochopil jsem cosi podivuhodného.' Pochopil, že moskevské procesy byly nutné – a podivuhodné. Podle něho přispěly k rozvoji demokratizace. Ne, kdo dokáže napsat něco takového, není jen hlupák, to je taky ničema. A proslulý humanista.

A co neméně proslulý humanista George Bernard Shaw? Ten, který řekl: 'Slovem *diktátor* mě nepoděsíte?' Přirozeně, proč by se taky Shaw děsil? V Anglii, kde žil, žádný diktátor neexistoval. Poslední anglický diktátor byl tuším Cromwell. Shaw přišel diktátora pouze navštívit. A právě on pak po návratu ze Sovětského svazu prohlásil: 'Hlad v Rusku? Nesmysl. Nikdy jsem tak dobře nejedl jako v Rusku.' Přitom tenkrát u nás miliony lidí hladověly a několik milionů venkovanů hlady zemřelo. Přesto byli lidé Shawem a jeho vtípem a odvahou nadšeni. Myslel jsem si o tom své, i když jsem byl nucen poslat mu

partituru své sedmé symfonie, protože to byl proslulý humanista.

A co Romain Rolland? Když na něho pomyslím, dělá se mi zle. Jsem obzvlášť zhnusen, protože někteří z těchto proslulých humanistů chválili mou hudbu. Jeden z nich byl Shaw, druhý Romain Rolland. Měl skutečně rád *Lady Macbeth*. Předpokládalo se, že se s tímto proslulým humanistou z plejády milovníků pravdivé literatury a právě tak pravdivé hudby setkám. Ale já se s ním nesešel, řekl jsem, že jsem nemocný.

Kdysi mě trápila otázka, proč, proč? Proč tito lidé lžou celému světu? Proč se tito slavní humanisté nevysloví s odsudkem o nás, našem životě, cti a důstojnosti? A potom jsem se najednou uklidnil. Když se nevysloví, tak se nevysloví, vem je čert. Jim záleží především na jejich pohodlném životě proslulých humanistů. A to znamená, že je nelze brát vážně.“

Když se Panait Istrati v únoru 1929 vrátil ze SSSR do Paříže a chystal se vydat knihu o tom, co tam viděl a co si o tom myslí, snažili se ho přátelé od toho odradit. Odrazoval ho i jeho otcovský příznivec a proslulý humanista Romain Rolland; když si přečetl jeden z dokumentů, jež chtěl Istrati do knihy zařadit, odpověděl mu: „Jsou to svaté stránky. Patří do archivů Věčné revoluce, do její Zlaté knihy. Milujeme vás ještě více a vzdáváme vám čest za to, že jste je napsal. Ale neuveřejňujte je.“ Přestože ho to stálo rozchod s Rollandem, Istrati své svědectví uveřejnil. Kniha se jmenuje *Za jiným plamenem*. Předěšla o sedm let daleko známější *Návrat ze SSSR* od André Gida.

O humanismu a humanistech, když už o tom mluvím, věděl svoje i Jean-Paul Sartre, ovšem Sartre ročníku 1938, anarchistický autor *Nevolnosti*, jemuž byla tehdy představa politické angažovanosti naprosto cizí. Poznal jsem plno humanistů, říká ve svém důvěrném deníku Sartrův hrdina Antoine Roquentin: „radikalistický humanista je především přítelem úředníků, hlavní starostí levicového humanisty je uchovávat lidské hodnoty, a proto není členem žádné strany, aby nezradil lidství, komunistický spisovatel miluje lidi od druhé pětiletky, a tak je ze samé lásky trestá, a katolický humanista si zvolil humanismus andělů a pro jejich povznesení píše dlouhé smutné a krásné romány, které obvykle dostávají cenu Femina“. Krátce, píše Sartre ročník 1938, humanismus „stráví všechno“. I existencialismus, jak potvrdil Sartre ročník 1946 svou vlastní knihou *Existencialismus je humanismus*.

Praha, 29. ledna 1977 (pokračování)

Ačkoli bylo shromáždění v Národním divadle svoláno jako manifestace proti Chartě 77, v prohlášení, které pak účastníci podepisovali, se o ní jmenovitě vůbec nemluví. Čtenáři *Rudého práva* musí být zmateni a zděšeni. Na jedné straně se dovídají, že těch odpadlíků a zrádců, kteří se vynořili v Čechách, je jen *skupinka*, na druhé straně čtou, že ta nepatrná skupinka by mohla cárem jakéhosi papíru, který nestojí ani za ocitování, zažehnout hotovou atomovou vichřici – a proto ji bylo třeba včas zažehnat mobilizací všech mistrů naší kultury, kteří byli po ruce. Tak se včera kolem poledne v Národním a večer v televizi objevili i lidé, které nebylo vidět před kamerou, ve filmu nebo na obrazovce celá léta. Míhl se mezi nimi i Jan Werich, po němž se od sedmdesátého roku jako by slehla zem. V novinách, rozhlasu, televizi se nesmělo objevit ani jeho jméno, natož jeho tvář; byl nadále umělcem, kterého režim úředně povýšil na národního, a přitom se nesměly připomenout ani jeho sedmdesátiny. Teď jej najednou vidí celá republika v Národním, i když jen v hledišti, teď se k němu najednou ze všech stran obracejí kamery, aby jej (a jeho dceru) zvěčnily, jak přihlíží, co se děje na scéně. Dal bych nejen šesták, jak říkají Angličané, ale celou stovku, kdyby mi někdo řekl, co si ten starý muž myslel při pohledu na truchlivou komedii, která se před ním odehrávala: cožpak její hlavní představitelé nepatřili k těm, co mu léta bránili hrát, co ho připravili o poslední šanci? *Doslova poslední*, protože dnes už je příliš starý a nemocný, aby mohl začít znovu, i kdyby mu to za jeho ochotu přijít a posedět v Národním nakrásně nabídli. Vidám ho občas u Golema v Maislově ulici na Starém Městě; chodí tam navečer, aby si dal u pultu aperitiv a chvílku si zahrál na starého, zneuznaného, ale všemi uctívaného mima. Přijímá nevrle, ale nakonec s potěšením němé pozdravy i hlučné hovory lidí, kteří se k němu hlásí, i když to je třeba jen stará uklízečka, která tam zametá podlahu a čistí záchody. Ale moc už z toho asi nemá, je na stará kolena dost hluchý a jeho život se odehrává spíš někde uvnitř. Několikrát se stalo, že seděl na dosah ruky, ale já se k němu nehlásil; nechtěl jsem se vnučovat, stejně by se už na mne sotva pamatoval. Ačkoli kdo ví, třeba by mu to udělalo radost, nebo aspoň zadostučinění.

30. ledna 1977

K tomu dopisu, jež mluvčí Charty prof. dr. Jiří Hájek poslal členu prezidia ČSAV akademiku J. Bačkovskému, který se jako tolik jiných zapojil do kampaně proti Chartě 77, zřejmě aniž ji četl: ale copak to je poprvé, že se u nás i jinde vzdělanci ve jménu „vyšších zájmů“ zpronevěřili samé podstatě svého poslání a podporovali svými projevy či podpisy kdejaký vražedný režim, ale především ten Stalinův? Po Stalinově smrti, a zvláště po Chruščovově tajné zprávě na 20. sjezdu KSSS o tři roky později se pak většinou bili do prsou a omlouvali se tím, že nevěděli nebo nemohli jinak. Nevěděli, nemohli skutečně jinak? A nepodepsal v čtyřicátých a padesátých letech leccos podobného i Jiří Hájek?

Neptám se na to ze zlé vůle ani škodolibosti. Ptám se na to, protože pořád nerozumím jednomu: co bylo *pravou* příčinou neschopnosti či neochoty valné části poválečné inteligence u nás i ve světě vzít na vědomí nebo mít na paměti, co řada lidí viděla v Sovětském svazu na vlastní oči už v třicátých letech a co mnoho dalších pochopilo za španělské občanské války, a především za moskevských procesů? Co bylo příčinou, že většina intelektuálů to přes všecko své vzdělání a vyhláňovanou kritičnost tak dlouho ignorovala nebo ještě častěji šmahem odmítala jako rouhání? A co způsobilo, že třeba takový člověk jako František Kohout, můj mentor ze Zemědělské knihovny, autodidakt, který se mohl dostat ke knihám jen tím, že šel na knihařinu, kamarád Závise Kalandry, jenž párkrát publikoval pod jeho jménem – co vlastně způsobilo, že tento skromný člověk obdařený pouze zdravou soudností a živým svědomím dokázal nejen včas rozpoznat podstatu stalinismu a rázně se s ním rozejít, ale taky mne o něm poučit a už za okupace mne proti němu imunizovat?

Válku přečkal pan Kohout bez úhony, protože se přestěhoval do Ruzyně, tehdy samostatné obce, aniž na starém bytě v Praze zanechal svou adresu, a tak vypadl z kartotéky pražské policie, a tedy i gestapa. Po válce pracoval v sekretariátě sociální demokracie na Příkopě; chodíval jsem tam občas za ním a on zase chodíval k nám na Hanspaulku, vždycky s pekáčem buchet, které pro nás starostlivě upekl. Po převratu v únoru 1948 se pokusil přejít hranice. Poprvé ho chytli; podruhé se mu útek podařil. Odešel pryč do Chile. Dodnes se mi o něm zdává.

31. ledna 1977

Jiří Hájek cituje ve svém dopise mnohoobročnického arcibiskupa Zbyňka Zajíce-Abecedu, který v XV. století horlivě „pálil knihy, nic nevěda, co v nich psáno“. Ještě příhodnější by možná bylo citovat autora naší doby, Alexandra Solženicyna a jeho dopis, kterým reagoval v listopadu 1969 na své vyloučení ze Svazu sovětských spisovatelů. Stačily by dva odstavce:

„Otréte si sklo hodinek. Vaše hodinky se zpožďují za naší dobou. Roztáhněte těžké záclony, ve kterých si tak libujete. Nemáte vůbec potuchy, že venku je denní světlo. Už není doba hluchých, temné období bez východiska, kdy se vám zlíbilo vyloučit Achmatovovou. Teď není ani mrazivá doba strachu, kdy jste s pokřikem vypověděli Pasternaka. Což se za to už dost nestydíte?

Chcete, aby vaše hanba byla ještě větší? Je blízko doba, kdy se každý z vás bude snažit začernit podpis pod rezolucí, kterou jste dnes schválili. Slepí, kteří vedou slepé – ani jste si nepovšimli, že jdete opačným směrem, proti tomu, co jste prohlásili. V této krizi nejste schopni navrhnout cokoli dobrého, s výjimkou své nenávistné bdělosti a snahy 'držet na uzdě a nepovolit'.“

Už dnes slyším ty lidi, jak se zapřísahávají, že nemohli jinak, že měli děti, že zachraňovali to či ono a tak dál. A pokud jde o tu hanbu, o které mluví Solženicyn, v dnešních dobách má z ostudy kabát tolik lidí, že se už stal součástí národního kroje. Hlavní je, že hřeje. A on hřeje, tím víc, čím je silnější.

P. S. *Sèvres, podzim 1985*

Je to všechno vlastně stará a známá věc. „V jisté strašné době lidé tvrdili, že se stali vykonavateli nespravedlivých zákonů proto, aby oslabili jejich tvrdost, a vzali moc do svých rukou proto, že by v jiných, méně čistých, způsobila ještě víc zla,“ psal roku 1825 Benjamin Constant ve svých *Politických zásadách použitelných pro všechny reprezentativní vlády, a zvláště pro nynější francouzskou ústavu*. „Ten prolhaný čachr otevřel bezmeznou cestu všem zločinům. Každý smlouval se svým svědomím, každá nespravedlnost nacházela své důstojné prováděče. Nevím, proč by v takovém systému nemohli lidé dělat i katy pod záminkou, že by nevinné škrtili laskavěji.“

Constant mluví o té strašné době všeobecného smlouvání se svědomím, jako by už patřila minulosti. Ve skutečnosti trvá podnes a člověk si říká, jestli nedosáhla svého vrcholu právě za nás!

ÚNOR 1977

Praha, 2. února 1977

Těch podpisů na „antichartě“ je dost, nepochybně víc než na samé Chartě; a pořád přibývají. Jistá jména samozřejmě chybět nemohla; spíš by vzbudilo údiv a dohady, kdyby se to či ono neozvalo. Jiná se dala čekat; příležitostí stisknout napřaženou ruku moci a připomenout se v dobrém není tolik. Další překvapila, zvláště ta, která tisk, rozhlas nebo televize celá léta tak důsledně ignorovaly a teď je najednou vzaly na milost; není to pro postižené trochu ponižující? Některá jména jsem ovšem na těch pranýřích v podobě novinových sloupců četl s lítostí: co je k tomu dohnalo, co si od toho slibují? Ale nakonec mají možná tihle signatáři taky svou pravdu. Žádná kaše se nejí tak horká, jak se uvaří; a vůbec, kdo ví, co bude za deset let?! Do té doby se na takovou hloupost – jako na tolik jiných ponížení – stejně zapomene! Jen se obávám, že oni sami nezapomenou a že to své pokoření nikdy neodpustí; a to nejen těm, co je pokořovali, ale také těm, co se nepokořili s nimi, a hlavně těm, co je do této situace vehnali svou Chartou. Proč nedali pokoj!? Proč znovu jitrili svědomí? Proč ponižují ještě oni? Copak nestačí to ponižování ze strany režimu?

A přece, přec jen jsem čekal trochu víc odolnosti. Jako bych zapomněl, čeho jsem byl svědkem hned několik dní po okupaci v srpnu 1968, když se v první vlně euforického vzdoru sešli pražští spisovatelé ve vedlejší budově Národního divadla. Do Klubu spisovatelů na protějším chodníku Národní jsme nemohli; jako jedno z hnízd kontrarevoluce je vítězně obsadili Rusové. V té zkušebně ND, nebo co to bylo, se tenkrát mluvilo velice kurážně. A protože byly oprávněné obavy, že se bude zatýkat, odhlasoval se i jakýsi manifest solidarity. Asi v tom smyslu, že bude-li ze spisovatelů někdo zatčen, postavíme se za něho jako jeden muž a vyhlásíme generální stávkou. Jenže sotva jsme se zvedli, abychom to prohlášení u stolku podepsali, začali se někteří trousit na chodbu, aby si nejdřív zakouřili nebo zašli na záchod. A už se nevrátili.

P. S. *Martinique*, listopad 1994

Čtu v horkém písku pláže u hotelu Maruba tři knihy o jedné a téže věci – *Rozhovory s Annou Achmatovou* od Lydie Čukovské, vzpomínky na čínský gulag *Vězněm Mao Ce-tunga* od Jeana Pasqualiniho a deníky *Celý život Jana Zábrany*. Zábrana sám Chartu nepodepsal, a měl proč; já bych mu to byl spíš rozmlouval, tak jako jsem rozmluvil Bedřichu Fučíkovi zveřejnění jeho podpisu a jen jsem o něm informoval Jana Patočku, který to s pochopením schválil. Ale jinak není o Zábranově postoji k Chartě pochyb; jeho záznamy jsou jednoznačné. Nepatřil k těm, co svou neúčast, na niž měli plné a nikým neupírané právo, potřebovali dotčeně vysvětlovat různými ideovými nebo osobními výhradami, které mne tak dráždily svým pokrytectvím. Dráždily i Zábranu; v záznamech z dubna – května 1977 píše kromě jiného: „Ti, kteří podepsali takzvané Prohlášení uměleckých svazů, to jest odsouzení Charty 77, a chodí teď po Praze a Brně, po celých Čechách a na setkání se každému omlouvají, že 'museli', že 'nemohli nic jiného dělat, aby je neznížili úplně', si pro to našli dost srandovní, kuriózní formulaci. Říkají: 'Podepsal jsem *kdedomovmůj*... víte, já musel...“

Tohle já nikdy neslyšel. A přitom se i mně přišlo plno přátel a známých s nářkem vyznávat, že museli; a já je zbaběle utěšoval, protože jsem chtěl mít pokoj! Zábrana byl nesmiřitelnější; v říjnu nebo počátkem listopadu 1977 si zapsal: „Nepromluvíš křivého svědectví proti bližnímu svému.' Všichni ti, kteří podepsali odsouzení chartistů v lednu 1977.“

Praha, 3. února 1977

Co je k tomu dohnalo, co si od toho slibují, ptám se ve věřejším záznamu, ale je to jen řečnická otázka. Víím to přece dávno i bez fejetonu, v němž o tom píše 15. ledna s trpkou ironií Milan Šimečka. I jeho předvolali. Ne sice na policii, ale na kádrové oddělení bratislavské strojnické fakulty, kam se jako zázrakem dostal jejich syn; a ne proto, že Chartu podepsal, ale proto, aby v souvislosti se zdárným studiem svého potomka sepsal prohlášení, jímž by se od ní jako miliony našich pracujících náležitě distancoval. Dopadlo to takto: „Chvíli jsme o tom [s vedoucím kádrového oddělení] hovořili. Když jsem vyšel z té krásné budovy na vzduch, přepadla mne nevolnost z porušení mravní rovnováhy. Dýchal jsem zhluboka, abych zabránil zvracení, a usilovně jsem se díval do modré hlubiny nebe, což mne vždy

uklidňuje. Uvažoval jsem o tom, proč je tento typ vydírání tak hluboce ponižující – asi proto, že rukojmím jsou děti, desetitisíce dětí na středních a vysokých školách. Často už dospělé, nesou stále na svých bedrech odpovědnost za své rodiče. A my se třese-
me o jejich budoucnost. Proč právě u nás existuje taková maso-
vá touha rodičů poskytnout dětem vzdělání, když nakonec prá-
vě vzdělání je často příčinou neštěstí? Copak nevím nejlíp sám,
oč svobodnější a bohatší je život mladého dělníka? Denně je vi-
dím vedle sebe.“ Atd.

Kolikrát jsme v padesátých a šedesátých letech toto ponižo-
vání kvůli dětem zakoušeli my! A bylo to tím těžší, že jsme byli
ještě bezmocnější a že se to odehrávalo v naprosté anonymitě.
Tenkrát se fejetony nepsaly; a i kdyby to byl někdo nakrásně
sepsal a dal do oběhu, kolik lidí by tomu přálo sluch? A hlavně:
kolik lidí i z řad dnešních fejetonistů by tomu tehdy uvěřilo?

P. S. Sèvres, listopad 1984

Podobnou otázku si vlastně klade i Milan Šimečka, když se
v recenzi *Malých moralit* v říjnovém čísle letošních *Listů* zamý-
šlí nad prvním textem té knížky, mým značně bláhovým pro-
jevem na tom bizarním podniku, jenž probíhal v březnu 1948
na Žofině pod hlavičkou *Mladá literatura*. Bylo to už po únoro-
vém převratu; a podle toho vypadal i můj projev na večeru, kte-
rý byl jako předposlední v cyklu vyhrazeném nám, třem „nezá-
vislým kritikům“ Janu Šternovi, Janu Grossmanovi a mně.
Mluvil ze mne vzdor vůči tomu, co se dalo po Ždanovově útoku
na Achmatovovou a Zoščenka očekávat v kultuře i u nás, ale
v podstatě jsem jen rozvedl to, co jsem řekl už rok předtím na
jednom večeru poezie, který jsme uváděli s Grossmanem v Má-
nesu. Jan Pilař to tenkrát v recenzi označil za „pěst na oko“,
a co jsme si troufli s Grossmanem přednést nezávisle na sobě,
ale celkem shodně, odsoudil znalecky jako „večer ve znamení
nejasných formulací existencialistických“. Jaromír Hořec,
šefredaktor *Mladé fronty*, byl explicitnější. V článku *Nepravdy*
o mladé české poezii si tehdy, v dubnu 1947, vzal na mušku
hlavně mne; a aby dodal svému odsudku náležitou politickou
říznost, uvedl mé názory právě tak suverénně nejen do spoji-
tosti s J.-P. Sartrem, což jistě nemínil jako poklonu, ale i do sou-
vislosti s Pavlem Tigridem, což už byl svérázný druh denuncia-
ce. Já tenkrát Tigrida neznal a do jeho *Obzorů* ani do *Vývoje*
jsem nepsal.

Tohle samozřejmě Milan Šimečka nemůže pamatovat; ani o tom ve své recenzi nepíše. Zajímá ho něco aktuálnějšího a osobnějšího: co způsobilo, že se tehdy u dvou lidí, jež věkově dělilo pouhých sedm let, názory na umění, politiku, svět tak lišily? „Vladislav prozradil na umění to nejhorší, co na ně mohl prozradit,“ shrnuje ten můj starý text, „prozradil to, co příští ideologové stejně už instinktivně tušili. Prohlašoval, že umění pálí, loupí, ničí a zakládá požáry, a ještě se ho zastával. Nikdo se nenašel, kdo by mladému muži domluvil, aby si nechal vše projít ještě jednou hlavou, jak se to stalo dvakrát třikrát mně, aby mu vysvětlil, že se teď bude dlouho, strašně dlouho žádat, aby umění nepálilo, ale budovalo, stavělo, formovalo nového člověka podle předem známého vzorce, že už nebude umění dovoleno, aby vyvolávalo pocit nejistoty a potřeby hledat, ale že bude muset rozdávat jistotu, spokojenost, pohodu po dobře vykonané práci, ne rozněcovat, ale hasit požáry, že bude muset potlačovat všechny pochybnosti a upevňovat víru, že jednou provždy nastoupená cesta je správná a že všichni lidé jsou už navždy zbaveni všeho hledání a stačí jim jen jít za prstem natažené ruky, který ukazuje vpřed.“

A hned nato si Šimečka klade tu zásadní otázku: „Vladislav měl tehdy dvacet pět let, mně bylo osmnáct. Pořád se nemohu zbavit myšlenky na to, co by se stalo, kdybych ho byl potkal a on měl čas i chuť mi tohle všechno tiše a do očí povídat. Rozuměl bych tomu tak, jak tomu rozumím teď, anebo bych se jako hlupák otočil a odvětil, že to už dávno neplatí, protože je nová doba, která má vědecky zaručenou zářivou budoucnost a která se proto může na všechny nejistoty a hledání vykašlat? Tomu už dnes těžko přijdu na kloub.“

Ani já samozřejmě nevím, co by se bylo stalo, kdybychom se byli tenkrát se Šimečkou setkali. Moje jistoty, nebo lépe moje pochyby nebyly tak vyhraněné, a především nepřišly tak okamžitě, jak se mu to asi zdá. Moje argumenty často nestačily dostatečně přesvědčit ani mne samého, natož někoho jiného. Spíš než se mnou by se byl musel setkat třeba s Jiřím Weilem; nebo s Františkem Halasem; anebo s Jindřichem Chalupeckým a dalšími, kteří už věděli svoje, i když třeba sami pořád ještě kolísali, krátce s lidmi, kteří přímo či nepřímě pokračovali v tom, co ve mně načal svými varovnými lekcemi z marxismu a stalinismu ten opožděný písmák a svérázný filozof, jímž byl knihař František Kohout ze Zemědělské knihovny na Vinohradech.

Navíc jsem měl skutečně sedm let náskoku. Měl jsem za sebou svůj první, ještě neuvědomělý exil, odchod ze Slovenska do Čech, zažil jsem svou první okupaci, tu německou, a především jsem v obzvlášť citlivém věku nahlédl poprvé do ohyzdné tváře totalitního socialismu v jeho nacistické verzi. A když jsem po osvobození, a především po únoru 1948 viděl, co všechno z té dračí setby ožívá nebo přežívá pod novým nátěrem, měl jsem se na pozoru snad ještě úzkostlivěji. Ušetřilo mi to nakonec nejedno zklamání a mravní dilema; stálo mě to však léta palčivých nejistot. Copak je možné, říkal jsem si znovu a znovu, aby se všichni ti mladí i starší přátelé mýlili, když najednou s takovým nadšením, přesvědčením a výsadami přestupují na novou víru, ačkoli k ní měli donedávna tolik výhrad? Copak je možné, abych měl pravdu já, který u těch výhrad a odmítání tak tvrdohlavě setrvávám, až to vypadá jako truc nebo namyšlenost? Když se pak v padesátých letech začaly věci vyjasňovat a dávat za pravdu spíš tomu odmítání, bylo to zadostučinění málem ještě trpčí a v praxi člověka jen ještě víc vyřazovalo.

Milan Šimečka cituje také jednu moji starou poznámku o potřebě rehabilitovat kromě práce a kritičnosti především *rozum*, na nějž tolik vzdělanců abdikovalo ve jménu víry, třídního instinktu, vyššího zájmu atd. „Ach, přáteli,“ obrací se ke mně, jako bych seděl u stolu naproti němu, „jak bezelstně a utopicky jsme tehdy přemýšleli! A co nám zůstalo? Shledáváme po všech těch letech, že ze všeho nejmíň byl v této zemi rehabilitován rozum. Vždyť čtete asi noviny právě tak jako já. Dá se jakž takž ještě pochopit, že někdo abdikuje na rozum ve jménu víry, chápu třeba i ten dělnický instinkt, i když přesně nevím, co to je, chápu i vyšší zájem a taktiku. Ale co když je to ještě horší s lidmi, kteří jsou vzděláním i jinak předurčení k opaku? Co když jde o něco mnohem méně vznešeného? Co když jde, snad bych to ani neměl vypustit z huby, třeba jen o pár stovek, nebo abychom byli spravedliví, o pár tisíc, myslím korun?“

Taky si to občas říkám!

Praha, 5. února 1977

Už jsem si myslel, že poté, co je od našich dveří zahnal štěkotem ten starý vlčák od sousedů, na mne nakonec zapomněli. Ale nezapomněli, jen jsem jim nepřipadal natolik důležitý, aby se znovu namáhali až k nám. Vyřídili to jako u řady jiných obsílkou; a protože to patrně brali podle abecedy, přišel jsem na řadu

až toto pondělí, 31. ledna; asi chtěli mít do konce měsíce uklizený stůl. Sešli jsme se tam v sedm ráno tři, Jan Sokol, náš vzdálený soused z Břevnova, Jiří Vančura, kterého jsem neznal, a já.

Šlo to rychleji, než jsem čekal. Postarší podsaditý strejce v roli vyšetřovatele nevynikal zrovna bystrostí. Chartu zřejmě nečetl, oč v ní běží, mu unikalo. Taky na tom nezáleželo; jeho úkolem nebylo něco vyšetřit, ale položit pár rituálních otázek, pohrozit, postrašit – a odškrtnout v seznamu příslušnou položku. Úvodem chtěl vědět, jestli na svém podpisu Charty trvám. Potom ho zajímalo, kdo mi ji dal podepsat. A nakonec mu nešlo do hlavy, proč odmítám na jeho dotazy odpovídat, když tvrdím, že v Chartě o nic nezákonného nejde. Vysvětlil jsem mu to: právě proto, že na Chartě není nic nezákonného, není na ní co vyšetřovat a nevím, proč bych o ní měl vypovídat. Navíc mám podle zákona právo odmítat výpověď, pokud by mohla uškodit mně nebo mým blízkým; a já toho práva využívám, protože mám v paměti, jakým způsobem se v padesátých letech svévolně interpretovalo, co je a co není zákonné. I zcela nevinné věci se vykládaly jako zločiny, lidé za ně byli posíláni do vězení, ne-li na smrt, a nakonec se při rehabilitacích ukázalo, že to bylo všechno jinak.

Příliš se mu to nezamlouvalo, ale nevyvracel mi to. Jen projevil otcovský zájem, jestli jsem prý měl i nějaké osobní důvody k tomu podpisu. „Měl, samozřejmě, jako každý,“ připustil jsem a vyjmenoval jsem mu je: nesmím už léta publikovat, nemohu jezdit za hranice, naše děti měly potíže při přijímání do škol a naši příbuzní a známí se s tím potýkají dodnes. Vyšetřovatel ožil a vyhodil svého trumfa: prý bych se divil, jaké potíže měla jeho dcera roku 1968 při studiu jen proto, že měla otce „příslušníka“. Nebylo těžké dát mu fleka: „Vidíte, a právě to je jeden z důvodů, proč jsem podepsal Chartu! Aby se už nikdy nemohlo stát, že by děti trpěly za své rodiče a jejich skutečné nebo údajné viny.“ Chabě namítl, že se dětem z dělnických rodin bránilo ve studiu; jako by zrovna on byl dělník od ponku! Připomněl jsem mu, z jakého prostředí vyšel prezident Masaryk. „Přece víte, že začínal jako učeň v kovárně! Nebo ne?“ Mrzutě přikývl a nechal mě jít.

To ovšem nic neznamená; kampaň proti Chartě, kterou už *Rudé právo* oficiálně uzavřelo, spustila nanovo. Nenadáli se, že by si ji po tom všem ještě někdo troufl podepsat. A lidé si troufli.

7. února 1977

Do Kanady. Za okny je mlha, jako by se celé břevnovské údolí pod námi koupalo v mracích, a naproti oknu není nic než bílo, jako by tam končil svět. Svým způsobem to odpovídá náladám, kterým člověk propadá, když se ptá sám sebe, zda všechny ty strasti a námahy stojí za to, zejména tváří v tvář té strašné zlobě, nebo té strašné lhostejnosti, na něž tak často naráží. A pak jsou zase chvíle, které to všechno vynahradí, chvíle podivuhodného uchvácení, jistoty, že jde o správnou věc a že svět, není-li ve svých kolejkách, se aspoň do nich snaží dostat a už se tam dostává. Tuhle mě taková jistota přepadla doslova fyzicky, bylo to cosi jako aura, jak ji popisují občas epileptici. Jel jsem autem, všude ležel nově napadlý sníh, slunce bylo slabé, ale svítilo, a všechno, zejména ty krásné stromy kolem cesty, se rýsovaly bíle a černě proti čirému nebi. Dala se na nich rozpoznat poslední podrobnost, poslední větvička, která už svou pouhou přítomností, i kdyby neměla nikdy rozkvést, svědčí o životě, o jeho nezlomnosti, o jeho zázraku. A najednou mi nevadilo, že za touto podobou světa se skrývá ještě jedna, kterou neznám a nemohu poznat. Nemyslel jsem v té chvíli na tajemnou podobu světa, po které se pídí každý, ten nejprostší i ten nejučenější, když se sklání ke kytce nebo pohlédne ke hvězdám. Ne, měl jsem na mysli tajnou podobu světa, jež je dílem lidí, policii, odposlouchávání, prohlížení dopisů a to ostatní, co s tím souvisí. Ale jak říkám, v tu chvíli a před tím zázrakem světa mi tenhle stín nevadil, jako by ani neexistoval. Škoda, že takový pocit netrvá věčně, nebo aspoň celé hodiny, celé dny. Pak by nezlomili nikoho.

Vzpomněl jsem si přitom na verše, které napsal Paul Verlaine, když si po výstřelu na Rimbauda odpykával dva roky vězení. Je v nich řeč o tom, jak se dívá zamřížovaným oknem na nebe a strom a najednou si uvědomuje, jak je svět pokojný a krásný. A krátce nato jsem se přesvědčil, že nejsem sám, kdo v téhle vzrušené době tak uvažuje. Jedno dopoledne k nám přišel Jan Patočka. Byl jsem zrovna pryč, a tak na mne dost dlouho čekal. Když jsem se konečně vrátil, zastihl jsem ho, jak stojí u okna a dívá se ven, tam, kde teď není nic než mlha. Ale tehdy tam bylo všechno, cesta, světlo, každý detail na svém místě; a pan profesor vysvětloval, že si četl, ale pak se náhodou obrátil, a jak řekl, přímo ho udeřilo, jak byl ten svět za oknem krásný.

8. února 1977

Ale abych nezapomněl: minulý pátek byl uveřejněn seznam dalších dvou set lidí, kteří podepsali Chartu. Přestože jednoho z jejích mluvčích, Václava Havla, drží už tři týdny ve vazbě a další dva, profesora Hájka a Jana Patočku, předvolali asi před čtrnácti dny na generální prokuraturu, aby je varovali, že Charta 77 je protizákonná; oba tento svévolný výklad na místě rezolutně odmítli. A tak dál; všechno vám to vypsát prostě nestačím. Něco se snad dozvíte z vašeho tisku; například co osobností, organizací, novin, časopisů vystoupilo na podporu Charty v zahraničí. Patří k nim, jak si namátkou vzpomínám, i významný výtvarný kritik a komunistický starosta Říma G. C. Argan a bělehradský deník *Borba*; i na zahraniční komunisty je zřejmě tahle pražská štvance proti „samozvancům a ztroskotancům“ trochu moc.

U nás, už jsem o tom psal, defillovaly v novinách jako na májové přehlídce v zástupech pracujících i vyřízené čtyři spisovatelů a umělců, a to nejen uznávaných, svazových, ale i těch, jejichž jména byla po léta tabu. Teď začali pro režim znovu existovat, a jak některé z nich znám, budou za svůj ochotný podpis tvrdě vymáhat odpovídající odměnu. Umělecké svazy, galerie, divadla, nakladatelství je budou muset vzít znovu na vědomí; i tenhle poněkud paradoxní důsledek ukazuje, že Charta přece jen něčím hnula. Kéž by tomu tak bylo i jinde, především ve školství, kterého se týká čtvrtý dokument Charty o diskriminaci při přijímání studentů na vysoké školy! Příznačný je v této souvislosti výrok jednoho z představitelů moci, který se dal slyšet, že se o řadě „nedostatků“ vědělo, a dokonce se už na jejich nápravě pracovalo, ale *Charta 77 to všechno zmařila!* Jako by kus papíru mohl zmařit, co sám režim u moci pokládá za potřebné; nebo je skutečně tak slabý, že jím může otrást hrstka ztroskotanců a samozvanců?

Na pomoc přispěchali i „představitelé katolických a nekatolických církví, náboženských společností, sdružení katolických duchovních Pacem in terris a bohosloveckých fakult na Slovensku“. Ujistili ministra kultury SSR Miroslava Válka, že i oni pokládají Chartu 77 za pamflet, který nejenže hanobí milovanou republiku, ale i rušivě zasahuje do křesťanského mírového hnutí, které rozvíjejí církve v ČSSR spolu s pokrokovými demokratickými silami ve světě. V jakém duchu tu činnost rozvíjejí, ukázal oheď na televizní obrazovce pražský kanovník, který

odsoudil jako urážku náboženského cítění intimní fotografie, jež StB zabavila u Ludvíka Vaculíka, a když se jí ho nepodařilo zlomit vydíráním, dala je k dispozici tisku a televizi, aby jej aspoň diskreditovala. Já bych věděl o jiném, daleko horším a soustavnějším urážení náboženského cítění Čechů, než jsou ty dva Ludvíkovy snímky, na nichž zachytil sebe a Zdenu nahé na náhrobních deskách v poloze středověkých *gisantů*; například o tom, co se dělo stovkám, ne-li tisícům kněží a tisícům, desetitisícům, ne-li statisícům věřících, kteří se odmítli své víry veřejně zřeknout, nemluvě o těch, kteří ji zapřeli a teď to v sobě nesou jako hnisající ránu. Pravda, o tom zbožný kanovník před kamerou mluvit nemohl; ale když už mluvil o prznění opuštěných pohraničních hřbitovů, mohl připomenout, že se na nich děly horší věci než fotografování aktů. Nebo snad neví, že si z nich pohotiví čeští spekulanti udělali hotové lomy, rozebírají bezprizorné náhrobky a vozí uloupený mramor a leštěnou žulu do vnitrozemí na hroby nových zbohatlíků? Psalo se o tom přece i v novinách.

13. února 1977

Člověk tak rychle zapomíná. A zapomněl by možná nadobro, nebýt starých zápisků a výstřižků z novin. Jeden z nich z posledního loňského čísla římských *Listů*: sebekritiky některých umlčených spisovatelů. Jeden z nich, Miroslav Hanuš, pokládal za vhodné dovolávat se nejen své poctivé práce, ale i své „úcty a obdivu k panu prezidentu Husákovi“, v němž prý „našel opěrný bod, který [mu] dovolil revidovat stanovisko diktované emocemi“.

Říkám si shodně s redakční poznámkou *Listů*, že se to Miroslavu Hanušovi nepsalo lehkou; ale zároveň se ptám: měl to ten starý pán zapotřebí? A pomohlo to alespoň? Ať tak či tak, závěr jeho věty je vzorem jedné ze zvlášť užitečných kategorií *vlády slova*. Potřebuješ-li něčemu dodat zdání odbornosti, přesvědčivosti, zralé úvahy, i když jde o žvást nebo lež, chop se cizího slova: *revidovat*, *diktovat*, *emoce* a tak dál. Patří to k věci; jako každý rituál i sebekritiky mají svou kódovanou řeč. Copak můžeš prohlásit rovnou, že už máš dost mlčení, odstrkování, nemožnosti publikovat, strachu? Jak to řekl po pravdě další kající, Karel Ptáčník: „Není lehké nazvat věci pravým jménem a zbavit se pocitu, že ... někoho zrazuji a mnohé opouštím, že se vylučuji z kolektivu, jemuž bych měl být povinován jakousi věrností, protože jej postihl stejný osud.“

A tak dál. Oldřich Šuleř ve své zpovědi zdůrazňuje, že je doma jen doma a že by jinde žít nemohl ani nechtěl. Nezavídí prý spisovatelům-emigrantům osud, který si zvolili. Na to si říká zase já, i když nejsem v emigraci, že zrovna tak není co závidět spisovatelům, kteří si musí vykupovat právo mluvit kajícími popíráním sebe samého. Přinutili bohužel i Ludvíka Kunderu; aby něco řekl, když už musel, líčí, jak dostal poslední číslo *Listů a Svědectví* a jak je šel loajálně odevzdat na policii. Ale to přece dělá kdekdo, pokud najde podobnou věc ve schránce na dopisy. Nejdřív si to ovšem přes noc přečte, i když má strach. Ráno to pak pro jistotu zaneše na stanici SNB: „S tím na mne nechoďte!“

Flegmatici se na policii neobtěžují; po přečtení to hodí do popelnice. A ti otrlejší to dají dál. Vědí, že je to stejně jedno. Budou-li oni chtít, přinesou si při domovní prohlídce potřebné důkazy sami. Nebo prohlásí loajalitu, s níž člověk takové tiskoviny odevzdal, za pouhou prohnalost. M. měla na sociálně-zdravotní škole spolužačku, která si vzala důstojníka, účastníka zahraničního odboje, ale na nesprávné straně, v Anglii. V padesátých letech našel ve schránce na dopisy balíček provokačních materiálů; snadno si domyslel, oč jde, a odevzdal to na příslušném místě. Moc to nepomohlo; byl stejně zatčen a nakonec odsouzen k těžkému trestu. Jako přitěžující okolnost bylo v rozsudku uvedeno, že ty dokumenty odevzdal, aby kryl svou nepřátelskou činnost. Jeho žena na něj i s dítětem celá ta léta vězení čekala; když se vrátil, byl to jiný člověk. Jejich manželství se snad ani ne za rok rozpadlo. On pak, pokud vím, předčasně zemřel, na rakovinu; jako vězeň pracoval v uranových dolech. Byla to skutečně doba věčného čekání; a trvá dodnes. Byla to doba nejhlubšího ponižování člověka a škola nenávisti; i to pokračuje.

P. S. *Sèvres, únor 1996*

Oldřich Šuleř měl své důvody, proč mluvit o emigrantech. Cožpak ho nesváděl k emigraci už roku 1948 jeho vlastní bratranec Bořík? Ale on tomu pokušení statečně odolal, alespoň jak to líčí v románu *Horký provoz* z roku 1994, kde si s příslušnými básnickými licencemi rovná účty se svou rodinou, zejména s tou její polovinou, k níž patřil onen proradný Bořivoj, důmyslně překřtěný na Břetislava. Však mu taky v rámci těch licencí a správného rozvržení světla a stínů připsal co nejvíc vad, ne-li podlostí, zatímco sám si vyhradil spíš přednosti. Kdyby šlo o dílo

skutečné tvůrčí imaginace, řeklo by se, že to je trochu primitivní. Jenže tady, jak se lze dočíst v posledním čísle opavské *Alternativa Nova*, převažuje nad imaginací pouhý, místy značně otrocký přepis rodinné kroniky. Jde zkrátka o klíčový román se vším, co to obvykle obnáší; počátkem století se o jedné známé české autorce takových próz kdosi vyslovil, že nepíše, ale pomlouvá.

Pak je ovšem na místě, pokud to jde, vyslechnout v zájmu básně i pravdy obě strany. V Šuleřově tvůrčím podání vypadá ta scéna emigrantského pokoušení takto: „Po únorových událostech přišel [Bořík-Břetík] za mnou na kolej, otevřel aktovku, vytáhl z ní pytlík a vysypal na stůl zlaté a stříbrné šperky.

– Za tohle nás převedou oba.

Kdes to vzal, vydechl jsem udiven.

– Kde by! Matce.

Ona o tom ví?

– Ty jsi dobrý. Copak by mě pustila? Ale ona to pochopí, napíšeš jí odtamtud.

Skutečně ho převedli. Po Břetíkovi přišla na Západ i Lujzička a za nějaký čas nato povolily naše úřady legální vystěhování Frantíně, aby mohla dožít se svými dětmi.“

V podání skutečného Bořivoje to zní mnohem všedněji. „Naposled jsme se viděli v Opavě, dlouho před mým útekem na Západ,“ píše z Kanady bratranci Oldřichovi. „Přišel jsi za mnou s prosbou o pomoc v jisté osobní záležitosti. O mém úmyslu opustit komunistické Československo nevěděl jsi nikdy nic. Zaslavěl jsem jen svého přítele Drahuše Šajtara (a Jana Vladislava, který mi dal na cestu adresy svých přátel ve Francii). Drahuš mě doprovázel na Wilsonák při mém odjezdu do Domažlic. Moje matka žádné šperky (ani stříbrné) nikdy neměla. Můj útek do ciziny mi usnadnil topič Rooseveltovy koleje v Holešovicích Standa Macek a jeden student z Klenčí (jméno jsem už zapomněl), oba naprosto bezplatně. Sestra Libuše skutečně později na Západ utekla. Matka za nějaký čas také do Kanady přijela, ale za okolností, které jsou poněkud jiné, než píšeš, a které jsem ti před několika lety vysvětlil.

V závěru bych tě, milý bratranče, rád ujistil, že chápu tvou snahu revidovat minulost svého pohnutého života. Co se mne týká, já jsem se svou minulostí celkem spokojen.“

Říkám si: kolik takových revizí nepohodlné minulosti nás ještě čeká! Papír, zvláště když ho je hodně a když si říká *román*, snese všechno.

Bořivoje Čelovského ke mně přivedl Drahomír Šajtar. Viděl jsem ho tenkrát poprvé a naposled. Pro něho byly prý ty adresy důležité; já na to setkání nadobro zapomněl.

Praha 14. února 1977

Bohumil Hrabal si svou malou Canossu odbyl v lednu 1975, když poskytl v přísně stranické *Tvorbě* rozhovor redaktoru Jiřímu Hájkovi, tomu neúpornému, třebaže občas svéhlavému stoupenci všech správných linií, co jich měla kulturní politika strany od února 1948, a vlastně už od května 1945. Zvláštní člověk, tenhle Jiří Hájek, který se občas podepisoval jako Jiří Buřič a Nemicus, a svým způsobem patrně také je především duchem, který rád popírá. Jenže spíš z vrtochu či trucu než ze zásady; a nikdy ne do důsledků a na vlastní vrub. Kdykoli chtěl například na prvním sjezdu českých spisovatelů v květnu 1946 dodat svým slovům na váze, přešel od soukromého, osobně zavazujícího *já* hbitě k veřejnému, obecně platnému a varovnému *my*: „*my*, dialektičtí materialisté“, „*náš* postulát na dnešní umění“, „*naše* pojetí realismu“ atd. Po únoru 1948 si byl jist, že toto jeho *my* zvítězilo s konečnou platností; však to taky dával bezostyšně znát i na té famózní dobříšské konferenci mladých, která byla původně plánovaná před únorem jako svobodná diskuse nastupujících autorů nejrůznějšího zaměření, ale po převratu vyzněla jako poslední setkání vítězů a poražených.

Za jedné odpolední přestávky došlo tenkrát na zanedbaném tenisovém hřišti dobříšského zámku k improvizovanému fotbalovému utkání, ve kterém shodou okolností rozložení sil a štěstěna přály spíš poraženým než vítězům. Jiřího Hájka tenhle historický paradox značně dráždil; aby jej srovnal s chodem dějin, začal si pomáhat surovostmi a mně dělalo dobře ho provokovat, třebaže to stálo pár modřin. A přitom právě on neváhal o pár let později jako šéfredaktor nakladatelství Mladá fronta podepsat se mnou smlouvu na výbor Petrarkovy poezie pro Květy poezie, ač věděl a taky mi to dal znát, že jde o soubor, jehož podstatný podíl měly tvořit překlady vězněného Václava Renče, s nimiž za mnou přišla básníková žena. Že knížka tenkrát nevyšla, bylo důsledkem nového přituhnutí v druhé půli padesátých let, přituhnutí, jež Hájka přimělo po domluvě se mnou věc pozdržet. Hlavního bylo stejně dosaženo: na základě smlouvy jsem mohl vybrat zálohu a odevzdat ji paní Renčové. V květnu 1962 byl pak Václav Renč po jedenáctiletém věznění propuštěn

a zanedlouho se začaly i jeho jedinečné petrarkovské překlady tisknout pod jeho jménem. První byl svazek *Sto sonetů Lauře*; vyšel roku 1965 v Státním nakladatelství krásné literatury, pozdějším Odeonu, nákladem 15 tisíc kusů a byl okamžitě rozebrán. Kdo to vlastně kupuje a čte, říkal jsem si tenkrát podobně jako při pohledu na tiráž svých překladů z Danta, Michelangela a Tassa, nemluvě o *Sonetech W. Shakespeara*. Jediná odpověď: bylo to jakési čtenářské hlasování pro něco jiného, než byla poezie a vůbec literatura prosazovaná oficiálně.

Nevím, do jaké míry mělo Hájkovo popiračství vliv na to, že na rozdíl od tolika generačních a stranických druhů koncem šedesátých let ani neprohlédl, ani neobrátil. V každém případě mu ten postoj vynesl za normalizace místo šéfredaktora velestranické *Tvorby*. Teď se v ní pokouší, ať už s vyšším posvěcením nebo na vlastní pěst, zachraňovat pro prořidlou oficiální literaturu některé zbloudilé ovečky. Jednou z nich má být zřejmě i Bohumil Hrabal; a tak mu Hájek v kterémsi lednovém čísle předminulého roku otiskl úvodní text k *Rukověti pábitelského učně*. Po tom dlouhém nuceném tichu, které přerušoval jen šelest strojopisných kopií, v nichž obíhaly samizdaty Hrabalových nevydaných próz, to byl pro autora *Majitelky hutí* pokud vím normalizační *come-back*.

Musel za to pochopitelně zaplatit. Hned v prvních větách svého interviewu se pochlubil, že už před volbami v roce 1971 se rozhodl volit „u nás v Kersku“ kandidáty Národní fronty, „protože to jsou pánové, s kterými vím, na čem jsem, protože někdy zajdou i mezi nás do hospody a dá se s nimi vždycky o všem rozumně hovořit“. Už tehdy se taky jednou provždy rozhodl žít v téhle zemi, protože „ty volby, které se dělají hlasovacími lístky, jsou pro mne jenom dalším potvrzením mojí vlastní celoživotní volby, kterou jsem jako český spisovatel spojen s českým lidem, s jeho socialistickým dneškem a zítřkem“.

A tak dál, a pořád tím obvyklým, i když tentokrát trochu podbíživým tónem prostáčka, který se nestačí divit a přijímá všechno, i hlasování pro Husáka, jako zázrak. Připustil sebekriticky, že se kolem něho v poslední době nahromadily nejasnosti a dohady a že k tomu asi přispíval bezděčně i on sám, především tím, že se stáhl do sebe a tím udělal zrovna to, co neměl. Že k těm dohadům a nejasnostem přispěly spíš rukopisy, které nemohly vyjít ani za té tolik vychvalované oblevy šedesátých let a kolují dál jen v opisech, že na tom měly hlavní podíl jeho

knihy, které sice byly vytištěny, ale pak šly z tiskárny rovnou do stoupy, přesně tak, jak to popsal v *Příliš hlučné samotě*, že se o to postaraly filmy podle jeho povídek, které byly natočeny, ale nakonec nesměly do kin, na to řeč nepřišla. Prostě jako by to nebylo; teď mu jde hlavně o to, aby jeho čtenáři věděli, že je s nimi a co si myslí. Přestože není člověk politický a vždycky mu trvá, než se v některých věcech vyzná, jedno prý pochopil dobře: „že XIV. sjezd KSČ byl výzvou všem spisovatelům, kteří patří do této země, aby obohacovali život lidí“. A mezi řečí složil náležitou poklonu i dnešnímu normalizovanému Svazu spisovatelů; tomu prý taky jde o to, „aby tohle pochopili všichni poctiví čeští spisovatelé, pro které je nejdůležitější, co říkají jejich práci naši čtenáři a ne někdo v nějakém zahraničním vysílání nebo tak“.

Na tomto domácím cvičení z loajality je skutečně vidět, že Hrabal opustil, jak vysvětluje o něco dál, svůj starý zvyk „sedmkrát text opravovat a vylepšovat“, až ho umordoval jako děti kotě, které dostaly na hraní. „Teďka píšu všechno spontánně, věřím na podprahovou inspiraci a nechávám bezprostředně proudit text rovnou do mašiny, a když vytahuji jeden list za druhým, považuji to za dobré znamení.“ Ukázkou té nové spontánnosti a podprahové inspirace je odpověď na poslední Hájkovu otázku; týkala se mladých lidí v literatuře a dnešní mládeže vůbec. „Mladí lidé,“ píše Bohan, „mne berou mezi sebe spíš pro obveselení, jako kuriozitu. Brzy zjistím, kterak docela jinak reagují na jisté události než já, brzy začínám být unavený, zatímco oni mají výdrž a jdou neustále do kopce, zatímco já se v duchu vracím domů. Tuhle jsem šel ze Slavie a přede mnou kráčel mladík a nesl vztyčenou slávistickou vlajku a viděl jsem, že ten mladík hovořil s tím práporem, byl proto krásný a zkrásněl ještě víc, když jsem viděl, že i ten prápor hovoří s ním. Viděl jsem, že ono už nešlo jen o tu vlajku, ale s tím vlajkonošem kráčela i podstata poezie a filozofie, ten prápor byla šifra vyšší skutečnosti.“

Vždycky mě mrzelo, že Jan Patočka nemá pochopení pro Hrabalovy prózy. Zřejmě ho v nich dráždí zvláště jeho filozofické pretence. Při četbě té pasáže o slávistickém prápore jako „šifře vyšší skutečnosti“ jsem dal Janu Patočkovi za pravdu. Byla to jen jedna z těch piruet, jimiž se Hrabal v rozhovoru s Jiřím Hájkem vyhýbal jmenovat věci pravým slovem. Právě on, autor *Majitelky hutí*, to pravé slovo přece dávno zná; a jeho dílo, jeho

význam, jeho umělecká autorita doma i ve světě mu dovolovaly, ba přikazovaly, aby je bez váhání vyslovil. Nebo přinejmenším aby dál *významně mlčel*.

P. S. Sèvres 17. února 1987

Při četbě Havlova *Dálkového výsledku*. Pojednou ostrá vzpomínka na to dobříšské setkání mladých spisovatelů. Bylo domluveno, už jsem o tom psal, ještě před únorem 1948, ale uskutečnilo se až ve dnech 13.–17. března, tedy ve zcela jiné atmosféře. Však taky bylo hned vidět, kdo jsou vítězi – a kdo bude patřit k poraženým, pokud včas nepochopí. Mně připadla zčásti úloha, kterou hrál později, roku 1956, na obdobném „aktivu mladých“ Václav Havel; a jako za Havla i tenkrát v březnu 1948 při tom asistovala Marie Pujmanová a já na ty její věčné řeči o práci a pracujících nakonec podrážděně odsekl, že na rozdíl od mnohých vím, co to je dělat rukama. A bezděčně jsem ukázal obě ruce, dlaně i hřbety. V tu chvíli paní Pujmanová chvatně stáhla ruce ze stolu do klína. V zápalu řeči jsem zapomněl, že je má celé červené od jakési kožní choroby.

O dvacet let později měl kdosi bizarní nápad svolat znovu účastníky dobříšského setkání. Sešli jsme se v Klubu spisovatelů; během té absurdní schůzky se kdosi domáhal, aby byly konečně vydány protokoly dobříšských diskusí. Souhlasil i Jiří Hájek, jeden z hlavních mluvčích tehdejší vítězné strany. Doporučoval ovšem, aby se tehdejší projevy upravily ve světle toho, k čemu jsme mezitím došli; není prý třeba publikovat všechny tehdejší omyly. Musil jsem se dát do smíchu a hned jsem jej taky nechápajícimu předřečníkovi vysvětlil: „Ale právě ve jménu těch omylů jste přece dělali svou politiku, a dokonce soudili a odsuzovali lidi.“

Ne všichni moji poznámku vítali; a nespokojení nebyli jen straníci. Opakovala se tak trochu situace z dobříšského setkání; tehdy jsem také pohoršil i některé z přátel, když jsem se prostořece opovážil některé požadavky hlasatelů nové kulturní politiky včetně Jana Šterna srovnávat s tím, co hlásali o zruďném umění nacisté.

K vydání protokolů dobříšského setkání samozřejmě nedošlo; spád věcí byl rychlejší. Jiřímu Hájkovi nebyla dopřána možnost prokázat černé na bílem, že už tenkrát v březnu 1948 vlastně usiloval o jakýsi historický kompromis, když se smířil – z pozice síly – se svým dávným ideovým protivníkem Kamilem

Bednářem, a tak předjímal vývoj, k němuž spěly věci o dvacet let později. Taky mu to tenkrát měli na ÚV KSČ velice za zlé. Nakonec byl ovšem rád, že z toho vydání sešlo; po srpnu 1968 by bylo takové prvenství znovu jen na přítěž.

Na rozdíl od řady svých vrstevníků Václav Černý na ten „sněmík“ pozván nebyl; zato byl o něm podrobně informován, kromě jiných zejména starým kamarádem Egonem Hostovským, a tak jej mohl ve svých *Pamětech* popsat i s podrobnostmi, které jsem já, přímý účastník, ale zelenáč, většinou ani nepostřehl. Krátce, tu pasáž, kterou věnoval našemu zasedání v oddílu Ve Stalinově stínu, už sotva kdo překoná.

Praha 15. února 1977

Samy o sobě se všechny ty dávné i dnešní sebekritiky podobně jako podpisy pod „antichartou“ zdají nevinné; na první pohled zavazují jen jejich autory. Ve skutečnosti se v rukou moci mění ve vzor jedině správného postoje, vzor a výzvu k následování. Kdo se nepřipojí, kdo mlčí, nebo dokonce odmítá, ten se vystavuje podezření z nepřátelství a v očích moci už vlastně nepřitelem je. Strach z této hrozivé alternativy dovede být drtivý. Nikdy nezapomenu, jak za Pražského jara Jarmila Glazarová na jedné schůzi ve Svazu spisovatelů s nářkem vysvětlovala, kolikrát musela v padesátých letech za procesů přepisovat své prohlášení proti Miladě Horákové, aby *vyhovovalo*. Nebyla ostatně sama, kdo tehdy volal po krvi a kopal do polomrtvých, aby je aspoň obrazně dorazil. Jen jsem si na té schůzi v Klubu spisovatelů říkal, do jaké míry je toto její nové vyznání diktováno skutečnou lítostí, nebo zase jen dalším strachem.

Ale byl to vždycky jen strach? Paul Eluard se přece v Paříži neměl čeho bát, když ho André Breton vyzýval, aby se připojil k protestu proti rozsudku smrti vynesenu v Praze nad jejich společným přítelem Závěšem Kalandrou; a přesto tu petici podepsat odmítl, protože prý má dost práce s nevinnými, kteří křičí svou nevinu, než aby se zabýval viníky, kteří křičí své viny. Jean-Paul Sartre tenkrát tu petici podepsal; ale proti procesu se Slánským a jeho antisemitskému duchu se pak už neozval, ač ho nevázala žádná „stranická disciplína“. Prohlásil, že by to byla z jeho strany pouhá ceremonie! A pokud jde o Jarmilu Glazarovou, náš soused ze Střešovic profesor Jiří Horák se dal jednou přede mnou slyšet, s jakým neporozuměním a despektem se právě ona chovala k sovětským lidem zuboženým válkou,

když působila v Moskvě jako kulturní atašé; až ji musel jako velvyslanec a její šéf volat k pořádku. Nehrál u takových lidí kromě strachu, zbabělosti či podlosti podstatnou roli i pocit vlastní provinilosti, špatného svědomí, dědičného hříchu vadného původu, provázený o to bezuzdnější touhou po uznání, hmotném zabezpečení a mravním pohodlí, jež člověku přináší etiketa pokrokovosti? Neodsuzovali, nezaříkávali, nepřekřikovali zkrátka mnozí svými útoky proti jiným také nežádoucí tvář vlastní minulosti?

16. února 1977

Čtyři roky po Pražském jaru zaříkávala národní umělkyně Jarmila Glazarová svou minulost a svůj strach znovu. V prosinci 1972 podepsala petici šestatřiceti spisovatelů, kteří se obrátili na prezidenta Svobodu s žádostí o amnestii tehdejších politických vězňů; v únoru 1973 otiskl šéfredaktor Jiří Hájek v *Tvorbě* rozsáhlé úryvky z dopisu, kterým ten podpis odvolala. „Už dlouhou dobu žiji vzdálena aktuálního dění, jsem utýrána trvalými bolestmi, a snad právě proto jsem důvěřivě přijala jen lidský a slitovný tón vaší petice,“ naříkala si v tom dopise adresovaném Jaroslavu Seifertovi a vysvětlovala, že netušila, a právě to prý byl její omyl, „kdo všechno svým jménem dá potom petici ještě jiný smysl a účel.“ Ten jiný účel a smysl byl samozřejmě hanebný: hrstka odepsaných spisovatelů se pokusila využít příležitosti a upozornit svět ne na osud vězňů, ale na sebe. Jenže ona přece k těmto lidem nikdy nepatřila, ani patřit nechce. I když ji těžká nemoc, jak znovu zdůraznila, izoluje od veřejného života, neznamená to, že by opustila vše, pro co leta žila a pracovala. Naopak, „tuto šachovou partii“, která ji „nahrála na první řádku podpisů jako trojského koně“, rozhodně odmítá a svého nerozumného vrstevníka mateřsky varuje: „Mistře, jsem přesvědčena, že se vám tato humanisticky cítěná petice vymkla z rukou. Že jste nezamýšlel to, co se stalo. V každém případě prosím, abyste na ní škrtl mé jméno.“

P. S. *Sèvres* 2. dubna 1994

Jarmila Glazarová si vůbec ráda dopisovala. Našel jsem její dopisy i v tom neuvěřitelném salátu vzpomínek, rozhovorů, článků a korespondence, který vydal Odeon roku 1986 pod názvem *Z kulturních zápasů* jako poctu Ladislavu Štollovi a hold k 65. výročí založení KSČ. Ta kniha, jak jsem se včera dozvěděl

od Vladimíra J., který přijel na pár dnů do Paříže, má svoji historii; rukopis, už připravený k tisku, nechala redakce po Štollově smrti ležet v naději, že se na něj zapomene, ale vdova si na ÚV KSČ jeho vydání asi po dvou letech přece jen vymohla. Odklad umožnil vyřadit aspoň několik nejtrapnějších čísel z korespondence psané Štollovi, mezi jiným i dva tři devotní dopisy Františka Hrubína, včetně jeho poděkování za *Třicet let bojů*, které mu prý „otevřely oči“. Což o to, mně je ten pamflet taky otevřen; když jsem to dočetl, věděl jsem najisto, na čem jsme, dokud bude mít v české kultuře slovo malý český Ždanov Ladislav Štoll.

Z dopisů J. Glazarové zůstaly v knize taky jen čtyři, ale i to stačí k dokreslení portrétu jejich exaltované pisatelky, která ve svém „drahém Láďovi“ hledala a našla duchovního rádce zcela ve stylu někdejších katolických zpovědníků. Však se mu taky v jednom dopise z března válečného roku 1944 vyznává, že v ní ta „patologická příšera“, kterou je podle ní surrealismus, vzbuzuje v případě jistých mladých lidí takovou hrůzu a obavu o jejich rozum, že byla v pokušení upozornit na jednoho z nich *pracák!* Ano, pracák na ně! Pracovní nasazení! Pracovní tábor! A třeba i v nacistickém Německu! V očích jistých lidí to byl už tehdy nejlepší lék proti zruďnému umění.

Právě tak rozhodný odpor cítila ovšem naše romanciérka i proti opiu lidu, jímž je náboženství. „Jak je to katolictví temné a ponuré, jak barokní a příšerné dnes!“, svěruje se v tomtéž dopise. „Základním faktem všeho života na této zemi je bolest a smrt. Veškerý lidský rod je zajatcem společné temné viny, která přechází z pokolení na pokolení. Všichni jeho příslušníci jsou bez výjimky spoutáni krutým jejím jhem. Lidstvo je vzájemným spřeženstvím vin, které nosí rozpustěny ve své krvi. – Je toho ještě moc, stejně hrozného a odpuzujícího. Vysvětli mi jen, tolik vzdělaných lidí, zrovna tenhle [Miloš] Dvořák, který píše tak zasvěceně o poezii, s kritikou analyticky jasnozřivou, zejména o té nejmladší; a je to bigotní katolík. A Hrubín, Zahradníček. Ježíši – a v nedělních Lidovkách byl článek Jaroslava Černého, který teď vypadá jako jediný český kritik a dědic Václava Černého, a v tom článku dokazoval, že vrcholem české prózy je Čep! To tedy není, s tou jeho nábožensko-katolickou frazeologií, s těmi traktáty, ve kterých myslí a mluví jeho sedláci. Láďo, co říkáš?“

Ke konci života, vyprávěl Vladimír, se Glazarová stýkala vlastně už jen s místním farářem; a v jeho náručí taky zemřela.

Praha, 17. února 1977

Ještě něco. Nevím, do jaké míry se Alexej Tolstoj držel při psaní *Petra Prvního* historických faktů; a do jaké míry byl ten román skutečně psán jako obrazné ospravedlnění Stalinova „historicky nutného“ násilí, jak to naznačoval Jiří Weil. Měl přitom na mysli na jedné straně Petrohrad, který byl za Petra postaven na kostech nevolníků sehnanych z celé Rusi, a na druhé třeba Bělomořský kanál, který za Stalina zaplatily životem statisíce politických vězňů. V každém případě je v té knize jedna zvlášť aktuální pasáž, v níž Tolstoj líčí, jak car Petr svázal zdráhavé bojary se svým režimem pomocí prolité krve, totiž tím, že je po potlačení střeleckého povstání přinutil, aby buřiče odsouzené k smrti popravovali vlastníma rukama.

Podpisové akce a proklamace, kterých jsme byli svědky u nás za procesů v padesátých letech, měly v podstatě podobný smysl – udělat ze všech spoluviníky na justičních vraždách, jež zosnovali v úzkém kroužku držitelé moci, aby si ji udrželi či upevnili. Po srpnu 1968 se s tím začalo znovu; nejdřív se vyžadoval písemný souhlas s tím, čemu se místo okupace cudně říkalo „vstup vojsk“, teď přišla na řadu „anticharta“. A lidé až na výjimky, které jsou pak o to snadnějším terčem postihu, oč jich je mň, lidé podepisují.

P. S. Sèvres, prosinec 1994

Ať už se inspiroval Petrem Velikým nebo ne, v tomto století přišel s tím souručenstvím krve znovu a v masovém měřítku J. V. Stalin. A už za moskevských procesů Boris Pasternak pochopil a také řekl, že *vymáhat takové podpisy je znásilňování duší*; cituji podle podrobné předmluvy ke knize *Akta Pasternakovy aféry*, která nedávno vyšla francouzsky ve světové premiéře. Tehdy šlo o podepisování kolektivního dopisu, kterým se v červnu 1937 Svaz sovětských spisovatelů dožadoval zastřelení generála Jakira a maršála Tučačevského. Pasternak byl rozhodnut dopis nepodepsat, i kdyby ho to mělo stát život; odůvodňoval to tím, že „nemá sebemenší právo rozhodovat o životě a smrti někoho jiného“. V. Stavskij, od Gorkého smrti předseda moskevské sekce Svazu spisovatelů a především spolupracovník NKVD, se na něj obořil, aby si přestal hrát na „tolstojovského idiota“, ale Pasternak nepovolil. Přesto vyšel ten dopis druhý den v novinách i s jeho podpisem. A všechny protesty byly marné.

Nebylo to ostatně poprvé, co se Pasternak odmítl účastnit takového kolektivního znásilňování. V prosinci 1936 nepodepsal protest sovětských spisovatelů proti Gidovu *Návratu ze SSSR*. Řekl prostě, že „nemůže odsoudit knihu, kterou nečetl“. U nás lidé takové skrupule neměli. Pravda, S. K. Neumann Gidovu knihu znal; zato neznal Sovětský svaz, protože tam nikdy nebyl, a přesto neváhal Gida odsoudit, dokonce hned celým spisem. Podobně neváhali čeští básníci za procesů v padesátých letech vyžadovat, jako třeba Ivan Skála, *pro psy psí smrt* a jásat, jako třeba Josef Kainar, že odsouzení a popravení *kejklíři už dotancovali na provaze*.

Teprve v této souvislosti člověk ocení tehdejší Pasternakovne, které vyvrcholilo o dvacet let později *Doktorem Živagem*. I ten se ostatně u nás dočkal odsudku, ještě než si jej mohl kdokoli přečíst. V tomto případě se chopil pera vždy ochotný Jan Pilař. „Být žurnalistou v onom čase,“ vysvětloval pak ve svých pamětech, „znamenalo projít tvrdou školou.“ A zvlášť krušná byla ta škola pro šéfredaktory, stýská si dodatečně; museli chudáci zaskakovat, když všichni ostatní selhali, a psát ne proto, že by je to bavilo nebo že by to uměli, ale „z novinářské nutnosti, před níž literární týdeník nemůže uhnout ani strčit hlavu do písku“. Že by taky mohl jednou říct *ne*, na to nepřišel. Podřídil se pohodlné *historické nutnosti*, která v té chvíli velela odsoudit Borise Pasternaka, tak jak se na tom usnesl Svaz sovětských spisovatelů. „Referoval jsem o [jejich] jednání a napsal po pravdě, že jsem *Doktora Živaga* nečetl. Ztotožnění s [jejich] kritikou bylo určitě nesprávné.“

Nesprávné, nebo nemravné? Milan Jungmann označil Pilařovy memoáry za *paměti slouhovy*; líp se to charakterizovat nedá. Jmenuje se to ovšem optimističtěji *Sluneční hodiny* a vyšlo to v poslední chvíli roku 1989. K dobru Jana Pilaře nutno ale připsat, že ani tak suverénní duch jako J.-P. Sartre se nezachoval líp. Když roku 1964 vysvětloval, proč nemůže přijmout Nobelovu cenu, argumentoval mimo jiné tím, že ji pár let před ním dostal z ryze politických důvodů Pasternak; přitom se dá doložit, že Švédská akademie o básníkovi uvažovala už od roku 1946, tedy dávno před napsáním *Živaga*, pokaždé však narazila na protesty sovětské strany. Sartre soudil, že by cenu měli místo něho dostat spíš jiní, zejména komunističtí autoři jako třeba Aragon, a vyslovil politování, že ji tenkrát místo Pasternaka nedostal Šolochov. Pasternakovo pronásledování a zákaz *Živaga*

politovat zapomněl. Sartrovi přátelé v Moskvě byli konsternováni; ale on věděl líp než oni, co je pro ně a pro zářivé zítřky světa dobré.

Praha, 20. února 1977

Jedna z těch výjimek a snadných terčů postihu v Čechách 1977: Ladislav Dvořák. Státní knihovna mu dala okamžitou výpověď s odůvodněním, že se svým podpisem připojil „k pomlouvačné a pobuřující akci, zvané Charta 77, namířené proti ústavním principům a základům společenského a státního zřízení republiky“. Tím prý se dopustil „jednání, naplňujícího skutkové podstaty trestního činu proti základům republiky“, atd.

Pohrdání zákonností je u nás desítky let tak naprosté, že už ani *státní instituci* nestojí za to, aby si dala takový závažný dopis sestavit právníkem. Ukuchtili jej podle svých představ nejspíš někde na zvláštním oddělení knihovny. Stíháním pro různé přečiny nebo zločiny nám sice po podpisu Charty vyhrožovali všem, ale zatím pokud vím nebylo podáno ani jedno trestní oznámení. Není tedy stíhán ani básník Ladislav Dvořák. Jenže pro snaživce ve Státní knihovně – jinde to není lepší – jsou takové právní klíčky zanedbatelný detail. Vidí budoucnost velkoryse a jdou jí v ústrety svými *vstřícnými plány*: vyhodit, hnát před soud, zavřít, zničit. Výpověď podepsal ředitel knihovny, soudruh Kozelek.

Zvlášť zřetelně svědčí o tomto absolutním pádu smyslu pro právo skutečnost, že podobné dopisy píšou bez rozpaků a bez obav z možného postihu v bližší nebo daleké budoucnosti dokonce i sami univerzitní profesoři a doktoři všeobecného práva. Okamžitou výpověď Radima Palouše z pedagogické fakulty podepsal s obdobnou argumentací a arogancí rektor Univerzity Karlovy prof. JUDr. Zdeněk Češka, CSc.

25. února 1977

Z tajné kroniky doby, kterou nikdo nepíše, ačkoli je plná výmluvných osudů tohoto věku. Zdeněk M., školením germanista, vyučoval na střední škole a ve volném čase se zabýval okruhem Stefana Georga. Jako tolik intelektuálů byli on i jeho žena členy KSČ, ale za procesu se Slánským vrátili oba legitimaci dopisem adresovaným přímo ÚV KSČ. To stačilo, aby byli zatčeni; dokonce jim snad odebrali děti. Po devíti měsících byla paní propuštěna; on až po odpykání jakéhosi trestu, na tu dobu prý cel-

kem mírného, ale přesto absurdního. To všechno mám ovšem z druhé ruky, i když od spolehlivého svědka; ne zcela spolehlivá je zde spíš moje paměť. Vyprávěl mi to loni v prosinci Jan Patočka.

Po návratu z vězení pracoval M. jako soustružník u ponku v Mladé Boleslavi. V důchodu se odstěhovali do chalupy v Orlických horách, kde žijí v naprosté samotě a často i nouzi bez styku s vnějším světem. Jediným přepychem té jejich blouznivé izolace je velká německá knihovna; M. totiž pracuje na monografii o Charlesu Gundolfovi. Píše ji německy; podle Jana Patočky, který to četl, jde o jakési pošetilé pozdní zbožnění Stefana Georga a jeho kruhu. Když jsem to poslouchal, napadlo mi, že to zní málem jako vynechaná kapitola z Mannova *Doktora Fausta*; ale takových lidí uhranutých představou, že právě oni rozluští kvadraturu kruhu, sestaví perpetuum mobile, najdou kámen mudrců nebo napíšou knihu, kde bude odpověď na všechno, jsou zástupy, a nejen v umění.

Jan Patočka líčil, jak se k nim vypravil. K chalupě se muselo pěšky, doklopýtali tam za tmy. Na návrat ještě ten večer nebylo pomýšlení; nezbylo než tam přespat, a přitom u M. návštěvu nečekali a neměli hostům ani co podat. Skončilo to mrzutostí: jednak prý Patočka kus toho vzácného rukopisu ztratil, jednak a především jej ve své prostoduché přímosti zkritizoval. Jako by v takovém případě kritika měla smysl! Obě strany se rozešly s hořkostí, u Jana Patočky smíšené, jak jsem viděl, s pocitem obvyklé provinilosti.

A k tomu všemu případ Zdeňkova bratra Lubora: před válkou žák Bedřicha Hrozného a pak stipendista kdesi na Předním Východě, snad v Sýrii, za války v anglické armádě, při vylodění v Normandii těžce raněn v obličeji. Válečná plastická operace toho moc spravit nemohla; kdykoli jsem ho na fakultě zahlédl, vždycky jsem si říkal, kde k takovému zranění přišel, on, jeden z našich nejvýznamnějších klínopisců a překladatel *Gilgameše*. Teď už to vím.

27. února 1977

Magie slova je stále živá, jen si to neuvědomujeme. Uchylujeme se k ní vždy znovu bezděky sami; stačí, abychom si pro skutečnost, které se hrozíme, nebo situaci, s níž si nevíme rady, našli šťastnou formulaci, osvobodivé pojmenování, a už cítíme úlevu, jako bychom ji svým slovem skutečně zkrotili, zneškodnili, nebo aspoň učinili přijatelnou. Kolikrát za život, zemřeli ně-

kdo blízký, se navzájem utěšujeme, že měl *krásnou smrt*, nebo aspoň že příliš netrpěl, případně že ho *smrt vysvobodila!* Ale i kdyby to bylo míněno sebeupřímněji, i kdyby to dokonce byla pravda, nebylo by tváří v tvář prázdnotě, kterou mrtvý po sobě zanechává, na místě spíš mlčení? My ovšem víme své; s pokryteckou odevzdaností si navzájem opakujeme, že nás to dříve či později *čeká všechny*, a přitom v duchu předpokládáme, že právě my přijdeme na řadu poslední.

V soukromém životě patří takové milosrdné lži možná k posledním zbytkům ritů, které se pokoušely chránit člověka před tím, čemu se říká *rány osudu*. Proto je nakonec s úlevou přijímáme; a tak máme sklon je přijímat i tam, kde se tato magie slov zvrhla v nástroj holé moci a zvůle, jak jsme toho už desítky let svědky v politice. Mechanismus takové *vlády slov* je přitom v podstatě shodný: kdykoli je třeba obejít skutečnost, jejíž pravé pojmenování nechce přes rty, kdykoli tato vzpurná, a především strašná skutečnost hrozí přervat všechny hráze, začne se hledat magické slovo, přijatelné pojmenování, krátce krycí jméno v podobě odborně znějícího termínu, který by ji aspoň navenek zvládl, zneškodnil a uložil *ad acta*. Tak odpočívají v archívech jako vysvětlené a vyřízené celé krvavé epochy a tisíce, statisíce, miliony zničených lidských životů, přikryté rubáši s nápisy *nemoci růstu, porušování socialistické zákonnosti, kult osobnosti* atd.

28. února 1977

V repertoáru *vlády slov* by se daly rozpoznat snad všechny figury klasických rétorik. Zvlášť často přichází ke cti právě eufemismus. Posloužil si jím ve své tajné zprávě na XX. sjezdu KSSS i Nikita Chruščov, když skutečnost, která se jmenuje jednoduše a prostě Stalinův zločinný režim, označil termínem *kult osobnosti*. Eufemismy se ovšem v životě, a obzvlášť v politice, řídí neúprosným zákonem entropie; výraz, který má zmírnit nebo zneškodnit pach nepopíratelné, ale nežádoucí skutečnosti, načichne za čas sám tím pachem natolik, že musí být nahrazen, a tak to běží pořád dál. Z počátečního úplného a adresného *kultu osobnosti J. V. Stalina* se během času stal neosobní *kult osobnosti* a nakonec pouhý *kult*. Dál už vymazávání skutečnosti pomocí slov jít nemohlo. A nebylo to ani zapotřebí, účelu bylo dosaženo. Náležitou alchymii se utrpení milionů mrtvých i živých zredukovalo v jedinou slabiku.

Zatímco eufemismy a litotes patří k obranným prostředkům rétoriky, ze které čerpá dnešní vláda slov, k jejím útočným zbraním patří nadsázka, hyperbola. Z petice, jakkoli i naše ústava pamatuje na petiční právo, se škrtem pera stane podvratný pamflet, ba přímo „pomlouvačná a pobuřující akce, namířená proti ústavním principům a základům společenského a státního zřízení“, jak to napsali Ladislavu Dvořákovi; a ze signatářů takové petice jsou v logice této bezuzdné vlády slov zcela samozřejmě nebezpeční *samozvanci a ztroskotanci*.

Rimbaudovi samozvaní žáci se chopili jedné básnickovy věty a přiřkli poezii úkol *měnit život*; nevšimli si, že Rimbaud sám se ve svém *Pobytu v pekle* od této prométheovské představy o úloze básníka s hořkostí distancoval: „Pokoušel jsem se vynalézt nové květiny, nové hvězdy, nová těla, nové jazyky. Věřil jsem, že jsem získal nadpřirozené schopnosti. Jak vidím, budu muset svou imaginaci a své vzpomínky pochovat. Krásná sláva umělce a vypravěče je v tahu. Já, já, který se pokládal za mága nebo anděla zproštěného veškeré morálky, jsem se ocitl zase na zemi, abych si hledal úkol a chopil se drsné skutečnosti.“

Spíš než měnit život může poezie nanejvýš život a svět *zařikávat*, jak o tom málem programově psal za poslední války Henri Michaux. A když ten jeho text čtu dnešními očima, říkám si, jestli nakonec rétorika totalitního socialismu není taky jen jakési zvrácené zařikávání – zařikávání, kterým se režim u moci pokouší vnutit životu a světu žádoucí podobu alespoň slovy, když už to nedokáže skutky.

BŘEZEN 1977

Praha, 1. března 1977

„Pozdrav. Piš, prosím tě. Pár řádků, aspoň to, i když je tvoje mysl rozrušená a jsi s nervy v koncích. Ale každý den. Se zařatými zuby, a třeba blbosti, které nedávají smysl, ale piš. Psaní je jedna z našich nejsměšnějších a nejpatetičtějších iluzí. Myslíme si, že děláme něco důležitého, když malujeme ty černé řádky, které se kroutí po bílém papíře. V každém případě je to tvé řemeslo, které sis sám nevybral, bylo ti dáno osudem, jsou to jediné dveře, kterými můžeš případně uniknout. Piš, piš. Nakonec se třeba jedna řádka z těch tun papíru na zahození zachrání. Možná.“ (Dino Buzzati, *Je nám líto, že...*, 1975.)

P. S. Sèvres, 28. března 1994

„Zhruba patnáct let jsem psal česky, básně, útvary narativní, úvahy, a z veškeré té literatury nebyla publikována ani řádka. Člověk se pak může obrnit odhodláním a skromností. Může spoléhat na budoucnost nebo na neměnnou hodnotu díla, když je však společenstvím do té míry opovržen, sklíčenost se nakonec může stát drtivou. Člověk píše nedbale, práce se zpomaluje, sílí pokušení odmlčet se vůbec, nechat všeho. Tomu se dalo vzdorovat jen nějakým úkolem, který by byl obtížnou a silnou výzvou, důvodem k vyburcování všech sil.“

Co píše Václav Jamek v tomto odstavci své eseje Pěkně divný exil ve 12. čísle letošních *Literárních novin*, neplatí jen o něm a o jeho době. I když to sotva tak myslel, promluvil i za leckoho o celou generaci staršího, kdo se s příslušnými obměnami co do času, věku, nadání a zaměření potýkal se stejnou situací, stejnou sklíčeností, stejným pokušením všeho nechat a stejným, ne vždy snadným a dostatečně silným odhodláním vzdorovat prostřednictvím nějakého úkolu. V mém případě jím měly být v míře mých možností i tyto záznamy.

Praha, 4. března 1977

Piš, piš! Ale jak se k tomu dostat, když pořád někde běhám, pořád něco čtu, noviny, rukopisy, fejetony, dokumenty Charty, pořád do noci poslouchám rádio, Vídeň, BBC, Voice of America a po půlnoci Svobodnou Evropu, protože tehdy se dá ještě nejspíš chytit! A to nemluvím o nutnosti hrbít se celé hodiny nad úmornými anonymními překlady, které nedokážu odbýt, zatímco se kolem děje tolik drobných i velkých věcí, že příští historikové budou mít co dělat, aby je uvedli do správných proporcí a souvislostí. My dnes sotva zvládáme to své, co se týká přímo nás a našeho nejbližšího okolí; informace o tom, co se děje o pár kroků dál, v jiných společenských vrstvách, v jiných koutech Čech a Moravy, případně na Slovensku, jsou většinou kusé, často nepřesné, občas nesrozumitelné. Hranice mezi pravdou a pověstmi mizí; nastala znovu doba fám. Jako za německé okupace, jako v padesátých letech, která ožívají slovem i činem, kam se člověk podívá; a s nimi i vždy pohotový antisemitismus, ten *socialismus pitomců*, který má zase volné pole. „František Kriegel se zachoval jako Jidáš,“ dal se onehdy v televizi slyšet jeden český novinář, „koneckonců je ze stejného rodu.“ A v jiném pořadu byl Kriegel obviněn dokonce z toho, že si dal přihlášku do KSČ

doporučit od Oty Šlinga, který byl „odhalen a odsouzen jako nepřítel socialismu, sionista a agent kapitalismu“. Jako by Šling nebyl právoplatně rehabilitován; ale co je u nás už třicet let *právoplatného*?

Jako tolik jiných jsem byl předvolán na městskou prokuraturu. Předložili mi rozmnožený text, kde se v podstatě psalo, že podle generální prokuratury ČSSR je Charta 77 podvrtný dokument, jehož schvalování a rozšiřování je nezákonné. Šlo zřejmě o týž elaborát, k němuž se asi před čtrnácti dny vyslovil Jan Patočka, poté co byli on a Jiří Hájek předvoláni na prokuraturu jako mluvčí Charty 77. Mělo to být varování, ale o které konkrétní paragrafy se opírá, to v něm uvedeno nebylo; odvolávalo se pouze povšechně na ústavu, například na článek o svobodě projevu, která samozřejmě platí, ale jen v zájmu pracujícího lidu. Co se tím „zájmem pracujícího lidu“ rozumí konkrétně, to mi ovšem neřekli, i když jsem se ptal. Namítl jsem, že to není výklad právní, ale politický – a že s politickými výklady zákona mám své zkušenosti. Podobným způsobem se vykládalo právo už v padesátých letech; na základě takových výkladů byli souzeni, odsuzováni a popravováni lidé, kteří byli potom shledáni nevinnými a rehabilitováni. Někteří z nich – jako Clementis – se dočkali dokonce soch a pomníků. Prokurátor, nebo kdo to byl, co mi ten text předložil, chladně poznamenal, že to ví, že taky rehabilitoval. Chtěl jsem to všechno nadiktovat do protokolu, ale viděl jsem, že by to bylo zhola zbytečné, a ten muž, mladý, asi pětatřicetiletý chlapík, mi to kývnutím hlavy potvrdil. S tímhle cynismem, zcela holým a studeným, se teď na úřadech setkávám stále častěji, a jsou to většinou mladí lidé. Až to zaráží; někdejší nadšence, ať už skutečné nebo hrané, vystřídali byrokratičtí arivisté. Ten chlapík na prokuratuře patřil k nim; aby to měl co nejrychleji vyřízeno, pokoušel se celou věc bagatelizovat: prý jde o pouhou informaci, stačí, když ji vezmu na vědomí. Připomněl jsem mu, že umím natolik číst, abych si všiml té věty o varování; a napsal jsem, že k předloženému textu nemám co dodat. Byl k němu stejně připojen protokol z policie, kde jsem výslovně potvrdil, že Chartu pokládám za zcela legální a že byla psána a podepisována v zájmu všech.

Teď si říkám, jestli jsem přece jen neměl ten podpis odmítnout. Ale nakonec je to jedno, zde stejně nerozhodují fakta, činy, právní normy, ale okamžitá „politická nutnost“, jak ji vidí *oni*, krátce čirá zvůle. Celá ta formalita trvala sotva patnáct minut.

P. S. Sèvres, srpen 1991

K tomu antisemitismu. Připomíná se vždy znovu, že jedním z hlavních pramenů dnešního antisemitismu je křesťanská tradice s jejím obviňováním Židů z vraždy Boha, protože ukřižovali Krista. Oč častěji se to opakuje, o to méně se mluví a ví o jeho daleko bližším a modernějším prameni, jímž je postoj, který k Židům zaujímali v minulém století duchovní otcové socialismu. Včetně Karla Marxe, jehož právě tak útočný jako paradoxní antisemitismus je ostatně znám, i když se bagatelizoval nebo přecházel mlčením. Příznačné přitom je, že zvlášť virulentní byl Marxův rasismus, když šlo o jeho politické protivníky nebo rivaly, jmenovitě Ferdinanda Lassalla. O tom se v korespondenci s Engelsem vyjadřoval doslova jako o *židáckém negrovi*.

Marxův antisemitismus by stál za analýzu. Byl bezpochyby podmíněn osobně, nenávistnou negací vlastního původu a všeho, co s tím bylo v jeho době spojeno; a na tento osobní moment se napojil motiv politický, primitivní představa Židů jako ztělesnění kapitalistického vykořisťování. S touto představou se spoluautor *Komunistického manifestu* setkal i u prvních hlasatelů francouzského socialismu, které četl a kritizoval. Moderní antisemitismus totiž opravdu není jen věcí pravice; má svou tradici také u levice. Francouzský socialistický teoretik a revolucionář Auguste Blanqui vysvětloval svou nedůvěru k buržoazní parlamentní demokracii tím, že prý slouží k definitivnímu nastolení vlády Rothschildů a k nástupu Židů k moci. U Pierre-Josepha Proudhona se Marx mohl dočíst, že „jedním z článků našeho politického vyznání musí být nenávisť vůči Židovi, tak jako nenávisť vůči Angličanovi“ a že „Žid je nepřítel lidstva, a tak je třeba tuto rasu poslat zpátky do Asie nebo vyhladit“; ušetřit lze, píše Proudhon humánně, nanejvýš „starce, kteří už nemohou plodit“. Dokonce i Jean Jaurès, zavražděný z politických důvodů na prahu první světové války, socialista, pacifista a významná postava pantheonu dnešního francouzského socialismu, i Jaurès, pozdější obhájce Dreyfusův, viděl ještě roku 1895 v alžírském antisemitismu výraz „opravdového revolučního ducha“ a podívoval se, proč v Alžíru neexistuje „vážné protižidovské hnutí“ jako odpověď na vyděračské a majetnické postupy, které Židé uplatňují „zvláště vůči arabskému lidu“. Jako by postupy francouzských křesťanských kolonizátorů vůči Alžířanům byly lidštější!

Připomněl mi to všechno znovu Bernard-Henri Lévy svou nejnovější knihou *Dobrodružství svobody*, kterou právě dočítám. Příslušná kapitola má název Dokonce i sám Jaurès... a podtitul Odpověď na otázku: Co je to levicový antisemitismus. Pokud jde o naši dobu a východoevropský tábor míru, stačí číst znovu protokoly pražských procesů z padesátých let a články z pera našich socialistických spisovatelů, které tehdy tiskl náš socialistický tisk. Anebo to, co se psalo ve Svazu sovětských socialistických republik například za kampaně o „spiknutí“ židovských lékařů. Už jen sám slovník těchto výlevů dokládá, že tradice levicového antisemitismu 19. století nezašla ani v éře reálných socialismů.

Praha, 8. března 1977

Protože některé lidi, například i Zdeňka Urbánka, znovu volají na dopravní inspektorát, odjel jsem raději urychleně do Radče. Potřeboval jsem tam odvézt nějaké krámy, knihy, rukopisy, latě, a kdyby mi řidičský průkaz vzali, jako že se to může snadno stát, už bych to tam nedopravil. Navíc jsem potřeboval uklidit chalupu, nebyl jsem tam od podzimu.

Vydařilo se mi to; měl jsem tam krásné počasí, byl jsem tam sám a odpočal jsem si od pražského shonu. Tamější shon je něco docela jiného, ten si připravuju a řídím sám; honím se kolem chalupy od rána do tmy, až jsem z toho večer celý polámaný, ale jsou to chvíle čirého blaha. Svážím třeba v kolečku z okolních zbořeníšť kámen, stavím z něho vkleče opěrnou zídku nebo chodník od silnice k chalupě, do zad mi praží slunce, s tváře se mi leje biblický pot, myslím na tisíc věcí, na něž jindy nemám čas, a kdesi opodál tíká s pauzami jakýsi pták. A když večer vyjdu na zápraží obhlédnout, co jsem za den udělal a co mě ještě čeká, jiskří mi nad hlavou husté hvězdy, všechny, co jich znám i neznám. Tentokrát mezi nimi plula navíc jakási velká jasná planeta, možná Jupiter; ale to bych se musel podívat do *Hvězdářské ročenky*. K ránu zářil nad obzorem velikými hvězdami Orion; na jaře jako by ty hvězdy byly teplejší, přátelštější, účastnější než v zimě, kdy dovedou být občas až mrazivě vysoké a lhostejné. Kdykoli jsem v Radči, vždy znovu uvažuju, co to vlastně člověka žene, aby si už od dětství stavěl svoje vlastní doupě, nejdřív doma, třeba v kuchyni pod stolem, pak někde v koutě zahrady nebo v prvním lesíku za humny, a nakonec na vesnici, o které v životě neslyšel, a přesto k ní přilnul jako k domovu.

Ale teď už jsem zase v Praze. Jak se zdá, Charta přece jen něčím hnula, i když někdy nechtěným způsobem. Byl svolán sjezd spisovatelů a v jeho vedení se objevili noví lidé; vypadá to, jako by chtěli zahájit novou politiku a „rozšířit členskou základnu“ o některé z těch, kteří dosud nesměli, ale podpisem „anticharty“ se jaksi rehabilitovali. K důsledkům Charty patří prý i nové směrnice při přijímání studentů na střední a vysoké školy. Na jedné střední umělecké škole, jak jsem slyšel, dostali příkaz přijímat žáky především podle výsledku talentových zkoušek. Nevím, do jaké míry je to všechno pravda a jak dlouho to milostivé léto potrvá, ale něco se děje, i když to je možná jen házení prachu do očí ve snaze vyvrátit některá tvrzení Charty 77.

Werichova účast na té manifestaci v Národním divadle a jeho podpis „anticharty“ vzbudily rozruch. Je ovšem pravda, že ze zasedání odešel, ještě než skončilo, a že se na něm dával pořád slyšet; prostořeký byl vždycky a dnes se navíc neslyší, takže i při šeptání křičí jako na lesy. A pravda má být i to, že mu při odchodu kdosi cosi předložil a on to v tom chvatu podepsal, protože to pokládal za prezenční listinu. Teprve v nejbližší vinárně U Paukertů na Národní se prý dozvěděl, co to vlastně bylo. Fáma praví, že okamžitě požádal o slyšení u ministrů Obziny a Klusáka a domáhal se veřejného dementi, poněvadž ještě není tak senilní, aby vlastnoručním podpisem potvrzoval, že není pravda, co mu dělali celých těch osm let, kdy nesměl hrát a veřejně vystupovat. Dal se prý uchlácholit, teprve když mu slíbili pas na cestu do Vídně, aby se mohl ještě jednou a naposled sejít s Voskovcem. Tomu ostatně ještě tu noc volal, aby mu všechno vysvětlil. Co je na tom všem pravdy, nevím; ale v každém případě to je příznačné pro atmosféru těchto dnů.

Příznačné je i to, co potkalo ty dvě mladé, hezké a chytré reportérky z pařížského časopisu *Elle*. Pobíhaly tady čile několik dnů, vyptávaly se, fotografovaly, natáčely rozhovory, a když s tím byly hotovy a chystaly se domů, na letišti v Ruzyni je zadrželi, podrobili výslechu, zabavili jejich poznámky, snímky, nahrávky, a pak je po třech dnech vyhostili. Sešly se několikrát i se mnou.

9. března 1977

Týden předtím, než jsem odjel na chalupu, jsme byli po dlouhé době zas jednou v kině. M. mě vyvedla na Bergmanovy *Scény z manželského života*. Ona to už viděla v Kanadě a byla znovu

nadšená, tím spíš že českým titulům rozuměla snáz než tenkrát anglickým. Já neměl zrovna náladu na něco takového, ale nakonec mě film taky strhl – a zároveň deprimoval tím, jak si lidé přes všecku lásku nerozumějí, jak má každý svoji pravdu, nebo lépe jak má svou pravdu nejen každý z nás, ale i každá chvíle: co řekneme v roztrpčení dnes, a co je v podstatě pravda, to jiná chvíle popře, protože je už zase pravdou něco jiného, ne-li pravý opak. Připomíná to málem ty postavičky, které se kreslí-vají na Möebiově ploše: ačkoli jsou původně na jedné a téže straně, pouhým posunem po ní se nakonec jedna z nich dostane až na protější stranu toho dvojrozměrného prostoru a má najednou z pravé ruky levou a srdce se jí přestěhuje zleva napravo. Promítám si ten film znovu v hlavě a přemýšlím, čím to je; nejspíš tím, že člověk je prostě člověkem, tvorem, který si vytvořil řeč, aby se domluvil. Jenže řeč je vždy osobní, a tak vedeme každý pořád jen tu svou. Snad jediné tam, kde je řeč záměrně mnohoznačná, jediné v poezii, kde se s možností osobní, nesdělitelné mluvy a jejího osobního, třeba i svévolného výkladu od počátku počítá, si lidé nemohou lhát; tam ta mnohoznačnost náleží k podstatě věci, zatímco v životě s ní nepočítáme.

Patří to ostatně k mým utkvělým myšlenkám. Ve světě, kde převládá představa, nebo spíš požadavek rozumnosti, účelnosti, smyslu, připadá umění často jako marná, nesmyslná hra; a ona to v jádře taky hra je, neúčelná, nesmyslná, po tisíce let stále stejná hra, ale hra, jež vzdoruje času a vyvrací představy či pověry o věčném pokroku. Zatímco někdejší meče, luky či prakovnice už dávno práchnivějí v muzeích, Sofoklovu *Antigonu* ani Shakespearova *Hamleta* neodsoudí žádná nová hra od starého železa. Není to dostatečný důkaz, že těch pár staletých scén, že umění vůbec odpovídá skutečnému řádu věcí a lidské existenci v něm líp než cokoli jiného?

10. března 1977

Každý máme svoje přátele. Má je i má Eva Kantůrková; patří k nim, jak jsem se právě dočetl v jejím fejetonu, taky Ladislav Fuks. Obětavý, velkodušný přítel, tak obětavý a ochotný, že se rozhodl – po poradě s tajemníkem Svazu spisovatelů a důstojníkem StB Donátem Šajnerem – zachránit ji z učiněné zkázy, do které se, blázen jeden, vrhla svým podpisem Char-ty 77. „Ještě čtvrt roku. Půl. Rok. Nanejvýš půldruhého. Kdybys to vydržela. Černou hvězdu nevydají. Do svazu by tě taky

hned nevzali. Ale povídky vyjít mohly. Všechno bylo na nejlepší cestě. To mi můžeš věřit. A všechno jsi zkazila," křičel na ni rozlíceně a „zcela nefuksovsky“, když si ji tuhle naléhavě pozval, málem jako by pro ni měl „čísi autoritativní stanovisko“.

Tohle autoritativní stanovisko znám už dávno; taky jsem bůhví kolikrát slyšel, už po čtvrtém sjezdu spisovatelů roku 1967, a hlavně po tom legendárním Pražském jaru pár měsíců nato, že všechno bylo na nejlepší cestě, jen ještě chvíli, půl roku, rok, dva počkat, vydržet; ale ta *naše* netrpělivost, ty *naše* předčasné, po dvaceti letech pořád ještě předčasné a přemrštěné požadavky to v rozhodující chvíli nadobro zkazily. A tak tu teď máme sovětské tanky! V případě své přítelkyně Evy měl ovšem nepraktický, ale vynalézavý Ladislav Fuks po ruce nejen radu, ale i pomoc: stačí, když řekne, že podepsala v opilosti. Nebo aspoň z donucení. Nebo přinejhorším proto, že ji prostě měli na seznamu; ale pak by musela říct, kdo za ní přišel.

Eva Kantůrková Ládíka zklamala. Nikdo za ní nepřišel; ze zásady prý podepisuje, jen co napíše sama. A ani tentokrát by nebyla podepsala, kdyby Havla nesebrali, když vezl Chartu do parlamentu, a kdyby s nimi nejednali jako se zločinci. Ostatně, kdyby na to přišlo, třeba by ten podpis i odvolala; ale to by museli nejdřív vydat její *Černou hvězdu*: „Řekni Donátu Šajnerovi, ale takhle přesně mu to řekni, ... že vydání *Černé hvězdy* považuji za důležitější než svůj podpis pod Chartou.“ A protože si už dávno všimla, že za čelem jejího přítele si i za nejnevinnějšího rozhovoru bez přestání cosi souká protřelý, pilný pavouk, uznala za bezpečnější zaznamenat ve svém fejetonu slovo od slova, o čem s ním při té schůzce mluvila a co mu doopravdy řekla. Jinak by se mohlo stát, že by si z toho někdo vybral jen to, co se mu hodí, a pak by měla ostudu. Jako třeba Ludvík Vaculík, který se podle ní opomněl vyznat „spřátelené veřejnosti“, že mu StB zabavila snímky, na nichž se zvětnil s přítelkyní nahý na náhrobní desce v poloze středověkých *gisantů*. Kdyby prý byl, soudí přítelkyně Eva, napsal fejeton o tom, že mu vyhrožují jejich zveřejněním, byl by tomu třeba předešel.

11. března 1977

Své přátele mám i já. Patří k nim přes třicet let Nikolaj Terlecký. Psát španělsky nebo anglicky – a mít za sebou zkušeného redaktora a dobrého nakladatele – mohl být Kolja dnes při své imaginaci znám jako Ray Bradbury nebo Jorge Luis Borges. Ale

že je původem Rus, který se rozhodl psát tím nevděčným jazykem, jímž je čeština, nezná ho dnes nikdo už ani v Čechách. A právě on, ten bezelstný boží člověk, kterého jsem nikdy neslyšel říct o někom křivé slovo, k nám v dubnu 1964 přivedl svého kolegu, kamaráda, přítele, který taky psal; jmenoval se Ladislav Fuks. Seznámili se podle všeho na jednom z četných zámků v okolí Prahy, které sloužily jako sklady a detašovaná pracoviště Národního muzea, kde Kolja našel po dlouhé, ale běžné odyseji tehdejších vyvrženců poslední útočiště jako pomocná síla v knihovně. Já tenkrát Fukse znal jen podle jména, jinak jsem o tom člověku nevěděl nic. Ani *Pana Theodora Mundstocka* jsem ještě nečetl; stejně jsem ten příběh už znal, a to rovnou od Terleckého, který mu jej pak jako námět věnoval. Dával totiž při psaní přednost čiré imaginaci a tohle byla v jádře skutečná historie jednoho jeho přítele, který na rozdíl od románového pana Mundstocka přežil. Jeho nejstrašnějším zážitkem z té strašné doby, jak jsem alespoň vyrozuměl z Nikolajova vyprávění, nebyl ani transport, ani sám koncentrák, ale to potom. Když totiž Němci z tábora ve zmatku odtáhli a vězňové ponechaní sami sobě a osudu se dověkli před bránu, přihnali se odněkud jiní koncentračníci, osvobození a nakrmení dřív, a obrali je o to poslední, co měli. Není divu, že ten člověk nakonec už nechtěl mít s Evropou nic společného a odešel do Izraele.

Záminkou k té návštěvě byla moje cesta do Itálie. Byl jsem tam za své překlady z Michelangela pozván na sympozium k čtyřstému výročí umělcovy smrti, dostal jsem poprvé po osmnácti letech povolení jet na Západ, a Ladislav Fuks mne s přemírou zdvořilostí a přívalem lichotek přišel požádat, jestli bych v Římě neodevzdal jeho snoubence pár pozorností, grafik a reprodukci pražských vedut. Poznám prý pozoruhodnou ženu. Poznala jsem příjemnou a dobře situovanou ženu po třicítce, drobnou a štíhlou jako chlapec, mazziniovskou republikánku, jak se sama charakterizovala, s pedagogickým a knihovnickým vzděláním a živým zaujetím pro právo a spravedlnost. Měla pro to i osobní důvody; její maminka byla z židovské rodiny a leccos asi zkusila, i když se o tom přede mnou nikdy nemluvilo; otců už Giuliana neměla. Přednášela cosi na univerzitě, ale jejím hlavním pracovištěm byla parlamentní knihovna, kde připravovala pro zástupce italského lidu podklady k jejich řečnickým cvičením. Ladislava Fukse poznala za jeho turné po Itálii, když tam – většinou jako host židovských komunit – přednášel

o svém románu, který vzbudil pozornost i za hranicemi. Kniha zaujala i ji; a získal si ji i její autor. Jak mi později řekla, připadal jí uprostřed všeobecného egoismu málem jako rytíř, který vytáhl bojovat za ponižované a urážené.

Ladislav Fuks měl všechny její sympatie, ale o manželství začal a vehementně o ně usiloval on. Ke konci své italské cesty jsem ukázkou té vehemence viděl na vlastní oči, když přijel i s matkou krátce před svatbou do Říma a nevěsta s maminkou uspořádaly pro ně a pár přátel večeři; s takovou ostentativní slovní vášní jsem se už v životě nesetkal. A ještě větší byly moje rozpaky, když jsem se dozvěděl, že se k údivu své snoubenky domáhal svatby v kostele, a to v kostele, kde byly vystaveny jakési české korouhve, a když jsem byl svědkem, jak potom v sakristii horlivě poklekává před žasnoucím knězem, s nímž dojednával svou zповěď a svatební obřad. Přičítal jsem to jeho snad až příliš emfatickému založení, neznalosti jazyka a chybným představám o zemi, kde se chtěl zřejmě usadit natrvalo. Proč by si jinak dával posílat do Říma v bednách celou knihovnu, proč tam chtěl přestěhovat i matku, jakkoli se jejich vztah nezdál zrovna idylický? Připadalo mi, jako by měla pořád jakési výhrady, ale jaké, to jsem nepochopil.

Neměl jsem prostě ani tušení o tom, o čem všichni, kolik jich z Čech k Giulianě jezdilo, dobře věděli, ale se svornou škodolibostí nebo zbabělostí mlčeli a jen s postranními úsměšky čekali, co z toho vzejde. Já ty úsměšky potom viděl a slyšel.

V době svatby jsem už byl zase v Praze. Slyšel jsem, že byla slavná; kromě gratulací od samého papeže a Palmira Togliattiho se sešlo i množství darů, zvláště od bohatých židovských obcí. Ty nejcennější si pak novomanžel odvezl, zrovna tak jako utratil všechno, a nebylo toho málo, co mu Giuliana dala k dispozici na spořitelní knížce, aby si jí nemusel říkat o každou liru. Ale že se nečekané a sám vrátil do Prahy, jsem se dozvěděl až koncem podzimu, kdy se u nás bez ohlášení objevila Giuliana. Byla zničená a zděšená. O tom, k čemu mezi nimi v Římě došlo, tehdy nemluvila; řekla jen, že Ladislav, její muž, pár týdnů po svatbě náhle odjel a od té doby o něm neví nic než to, že je v Praze na nějaké psychiatrické klinice. Chtěla, abych tam šel s ní a dělal jí tlumočníka. Přijal nás populární poradce milenců a manželů MUDr. Miroslav Plzák. Místo aby řekl rovnou, oč běží, začal okolkovat, že jeho pacient prožil těžký šok, že trpí vážnou depresí, že potřebuje především klid, a proto nemůže povolit ani

sebekratší rozhovor atd. Chodil kolem té horké kaše tak dlouho, až jsem najednou pochopil, teprve tehdy a tam. Pohrozil jsem, že paní Giuliana musí slyšet pravdu, jinak z toho bude mezinárodní skandál, protože se domnívá, že jejího muže drží na klinice z politických důvodů. Teprve pak připustil, že jeho pacient je homosexuální.

Giuliana byla z prostředí, v němž byly sexuální otázky tabu. Domnívala se, že jde prostě o nemoc, která se vyléčí. Bude-li třeba, opatří mu v Římě nejlepší specialisty, a všechno bude zase v pořádku. Muži a ženy se přece berou, aby spolu měli taky *bambini*, nebo ne? Ladislav přece toto její přání znal! Pokusy cokoli vysvětlit byly marné. Zrovna tak bylo marné cokoli vymlouvat, když se rozhodla, že v Praze ještě pár dnů zůstane a trochu uklidí pokoj svého muže. Tak se stalo, že jej tam den před Silvestrem uslyšela, jak si s rozmarným hvízdáním odemyká. Ta těžká deprese ho už přešla. Zhroucená Giuliana se vrátila do Říma.

Pak už následovaly jen samé trapnosti. Patřil k nim i její dopis vedení Svazu českých spisovatelů. Nebyl to šťastný krok. V zoufalé potřebě vysvětlení a zastání se obrátila na Svaz jako na jakousi mravní autoritu; jak mohla tušit, že to je především korporace na obranu korupčních výsad? Vedení Svazu se zachovalo, jak se dalo čekat. Čestí inženýři duši se při čtení dopisu náramně bavili a příliš úspěšnému kolegovi ten skandál taky ze srdce přáli.

Ladislav Fuks tvrdil, že knihy svého staršího černovlasého bratra Franze Kafky, s nímž ho srovnávali, ve skutečnosti neznal. Je to možné; rozhodně však znal Weilův *Život s hvězdou*, a je to taky na *Panu Theodoru Mundstockovi* znát. Ale ať už to bylo s jeho literárními znalostmi jakkoli, situace, kterou Giulianě připravil, byla ryze kafkovská: labyrint chvatně přirážených dveří a spikleneckého šeptání a chichotu za nimi. Přesto se do Čech ještě pár let vracela, jako by tam pořád něco hledala, snad toho prince, kterého viděla v Ladislavu Fuksovi, než se jí přímo před očima změnil v pana Hyda.

12. března 1977

Za to třicetileté přátelství s Nikolajem Terleckým vděčím právě Jiřímu Weilovi; pokud se nemýlím, seznámil nás právě on. Teď jsou už oba daleko; Jiří zemřel roku 1959 a od Kolji mě od roku 1965 dělí dvojí hranice, rakouská a švýcarská.

I Terlecký byl jedním z těch, co zanedlouho po únoru 1948 přestali pro oficiální literaturu existovat. Nemohl publikovat sedmnáct let; když se roku 1965 přece jen podařilo prosadit v měsíčníku *Plamen* jednu jeho povídku, *Noc*, bylo už pozdě. Zrovna v tu dobu zůstal při zájezdu do Vídně v Rakousku. Uskutečnil tak, o čem uvažoval už počátkem padesátých let, kdy odjel s Jitkou, svou tehdejší ženou, na dva měsíce do Sokolova, údajně aby sbíral materiál k povídce o hornících, ve skutečnosti aby se poohlédl po možnostech přejít hranici. Tenkrát to nešlo; ukázali mu z dálky místo, kde byla při pokusu o přechod postřelena Jiřina Štěpničková. O dobrých deset let později se mu to podařilo; jel vlakem a jeho podvratného kontrabandu, rukopisů pečlivě obložených prádlem, ponožkami a toaletními potřebami, si kontrola na hranicích nevšimla. Tak odešel dvaadesátiletý do exilu podruhé. Protože se ve svém adoptivním domově stal cizincem, dal přednost být cizincem v cizině. Ale ani tam nepřestal psát česky, i když si tím cestu k nakladatelům a čtenářům rozhodně neusnadnil.

Jako jeden z mála jsem o jeho úmyslu věděl a vzhledem k jeho věku, zdravotnímu stavu i jiným věcem mě to rozhodnutí plnilo obavami. Pokoušel jsem se ho zviklat. Potom, asi po roce, jsem se s ním ve Vídni sešel a pochopil jsem, jak jsem byl bláhový. Ten vzdušný pokoj, který mu zajistila jeho vídeňská divadelní agentura v podkroví jedné vídeňské vilky, jsem mu málem záviděl. Ve srovnání s tím, jak bydlel léta v Praze, například v tom vlhkém přízemním kumbále ve Vokovicích nebo potom v tom nevládném pokoji v holešovické ulici Mladé gardy, to byl přímo luxus. Zvláště vzhledem k jeho málem řeholnické skromnosti, provázené nakažlivou radostí z každé maličkosti, i kdyby to bylo jen skládací lehátko, z něhož si dovedl vykouzlit přehozenou dekou přepychové křeslo, nebo pár starých map rozvěšených na zdi jako obrazy, na nichž jsem pokaždé mohl nechat oči. Než odjel do Vídně, svěřil mi je do úschovy a ode mne mu je nakonec společní přátelé přivezli do Curychu; lehátko nechal lehátkem v Holešovicích.

P. S. *Sèvres, podzim 1983*

Čekal jsem u pařížského Centre Pompidou a to rozsáhlé nakloněné prostranství před jeho obnaženou konstrukcí mi přes všechny křiklavé rozdíly připomnělo nádhernou mušli náměstí před sienským Palazzo Communale. Ale co se tam v tu chvíli

odehrávalo, byl spíš středověký *dvůr zázraků*, jak jej popsal Victor Hugo v *Chrámu Matky Boží Pařížské*: zpěváci, rychlokresličci, cirkusáci, fakíři polykající oheň a trhající řetězy, klauni a řečníci.

Lze je tam vidět skoro každý den. Tentokrát mě však upoutalo něco, co jsem tam dosud neviděl a co by patrně středověký divák bez našich zkušeností – a našich obav – příliš neoceníl. A přitom to byla podívaná navenek docela prostá. Po lince vyznačené řadou tmavších kamenů v dlažbě se strojově pohybovala figurína muže v životní velikosti s okrovou tváří manekýna z výkladní skříně, na hlavě černý klobouk, na ruku bílé rukavice, a k tomu tmavé kalhoty a rezavě žluté kárované sako. Figurína šoupala nohama, trhaně otáčela hlavou a zápěstími, občas se zakymácela, ale vždycky nakonec udržela rovnováhu a znovu vykročila jako strojek. Hledal jsem očima, kdo ji řídí na dálku a jaký je v tom trik, ale než jsem mohl cokoli zjistit, kruh diváků zhoustl natolik, že jsem to vzdal. Figurínou mohl manipulovat na dálku kdokoli.

V závěru produkce přistoupil manekýn k jedné z mladých žen, jež přihlížely, vzal ji za ruku a trhaným pohybem ji přitiskl ke rtům. V první chvíli si člověk nebyl jist, jde-li o polibek, nebo o kousnutí. Byl to přece jen polibek, velice obřadný, ale mladá žena nebyla tou pozorností zrovna nadšena, i když se smála.

A pak se cosi stalo a manekýn s okrovou tváří ožil, nonšalantně smekl a začal do svého groteskního kloboučku vybírat. Nebyla to figurína z výkladní skříně řízená na dálku, byl to herec, mim, který to parádní číslo zahrál náhodným divákům za pár franků. Lidé mu je házeli do klobouku, napůl s úžasem, napůl s úlevou, že to přece jen nebyl stroj.

V té demonstraci, jak snadno se člověk může změnit v automat, bylo až cosi hrozivého. A ještě hrozivější bylo, že se ta proměna obešla bez řízení na dálku, bez rozkazu, ba dokonce bez složitého nápoje, jaký si vyráběl doktor Jekyll, aby se změnil v pana Hyda. Stačila pouhá myšlenka, koncept, a pak ochota či vůle ten koncept realizovat do posledního detailu.

Byla to zkrátka scéna jako vystřižená pro přítele, na kterého jsem tam čekal, přítele a autora, k jehož charakteristickým tématům patří už přes půl století myšlenka, nebo spíš obava z toho, co na okamžik uskutečnil ten herec, obava, že svět jednoho dne skončí jako jedna z těch krajin, jež maloval Giorgio de Chirico a v nichž se uprostřed pustých náměstí, slepých ulic, zazedě-

ných bran, utkvělých lokomotiv a jezdeckých pomníků s hrozi-
vě velkými stíny pohybují už jen manekýni nebo automaty.

Na štítku pod tímto šíleným a definitivním obrazem vesmí-
ru bude nápis *Vítězné dovršení dějin* nebo *Nejkrásnější svět*. Ale
ten titulek bude už vlastně zbytečný, protože jej nebude mít kdo
číst – všichni budeme už tím nejdokonalejším ze všech možných
světů dávno pohlce. Všichni budeme, pokud se v poslední
chvíli nevzbouříme, sloužit jako otroci oné silné rase dokona-
lých lidí, kteří neznají ani lásku, ani nenávisť, ani žádný jiný
cit, jen vůli a cíl podrobit si svět. Zbaveni zátěže lidskosti mohou
všecko, dokonce i chodit po vodě, vznášet se vzduchem a odolá-
vat ohni; tak je aspoň líčí přítel, na kterého jsem čekal, v jedné
ze svých starších povídek nazvané *Dobrodružství Kajetána Bár-
ty*. Jinou verzi téhož Leibnizova dokonalého světa nabídl tehdy
tento autor v příběhu *Vítr se vrací*, kronice atomového věku,
který běží automaticky vstříc svému pomalému a neúprosnému
konci nerušen ničím nedokonalým, nelítostným, a přesto krás-
ným, čemu se kdysi dávno říkalo *dětství a mládí*. A ten, kdo snad
potřebuje ještě důraznější varování, může si otevřít tutéž knihu
do třetice na stránkách, kde začíná povídka *Herostrates II.*, his-
torie zániku dokonalé Atomopolis, kde měl člověk všechno, a
proto už nepotřeboval, ba ani nechtěl samostatně myslet nebo
snít.

Jsou to obrazy tak trochu na způsob Hieronyma Bosche, jen
rekvizity se změnily – místo chatrčí, sudů, kár, lodí, nástrojů
a krojů či cárů z 16. století v nich nacházíme skleněné mrako-
drapy, letadla, roboty a skafandry z třetího tisíciletí. A jestli na
konci těchto příběhů přece jen svitne cosi jako naděje, je to tím,
že se v jejich protagonistech v poslední chvíli ozve cosi lidského.
Ti, co měli v *Dobrodružství Kajetána Bárty* založit novou, doko-
nalou lidskou rasu, ztratí svou nelidskou moc létat silou vůle,
jakmile poznají lidskou lásku. Vyspělý, ale sterilní Atomový věk
z povídky *Vítr se vrací* skončí, protože do něho vtrhnou děti. Do-
konalá, ale bezduhá Atomopolis *Herostrata II.* zanikne z vůle
jednoho ze svých tvůrců a vládců, který si pozdě, ale přece uvě-
domí, že připravil lidi o to nejdůležitější, a chce je aspoň tou ka-
tastrofou přinutit, aby začali znovu od samého začátku, od
vlastního myšlení a snění. A závěrečná povídka souboru nazva-
ná *Potopa* to říká výslovně. Vypravuje o tom, jak se rozhněvaný
Bůh rozhodne zničit svět, protože lidé přestali myslet, a jak svůj
záměr změní, teprve když mezi posledními trosečníky objeví

člověka, který se odvážil myslet i na zakázané věci – a tím zachránil sebe i své druhy. Terleckého smířený Bůh přistoupí k trosečnickům a řekne jim: „Rozmyslel jsem si to, nebudete posledními lidmi. Ale jaká hanba! Musel jsem celou planetu zaplavit jen proto, aby se jeden člověk naučil myslet. No dobrá, žijte si jen dál, plodte a množte se, a já vám dám opět i plody pozemské, i ptactvo nebeské, i zvířata a všelijaké tvory, aby vám sloužili a vzývali vás. Nenaučíte-li však své děti myslet...“

Kniha, o níž je řeč, vyšla takřka jako memento roku 1948 a napsal ji Nikolaj Terlecký.

Praha, 24. března 1977

Do Kanady. To nejhorší už víte. V neděli třináctého zemřel Jan Patočka. Pohřeb byl ve středu. A kdyby bylo třeba dalšího dokladu o pravé povaze světa, v němž jsme nuceni žít, stačil by podrobný popis toho, co se ty dny dělo. Už jen to neslýchané jednání před pohřbem: rodině dali ultimativně na vybranou buď břevnovský hřbitov ve středu v deset, nebo strašnické krematorium ve čtvrtek v *sedm* ráno. Aby přišlo co nejmíň lidí.

Pro ten chvat se nedaly opatřit ani kytice, natož věnce. A to mi ještě z Francie volali, abych pro zástupce různých institucí, kteří se chystali přijet, objednal tři velké *couronnes*. S bídou jsem sehnal až kdesi v Chuchli tři velké kytice karafiátů, a i to jen na přimluvu jednoho známého. Pro koho byly, o tom se nemluvilo, i když to jistě věděli, a proto se snažili vyjít vstříc.

Nezahálela ani policie; v den pohřbu měla květinářství v celém okolí zavřeno a věnec objednaný Jaroslavem Seifertem se u květináře záhadně *ztratil*. A tak jsme u nás na pruh bílého saténu, z jakého se šíjí podprsenky, malovali tužkou na obočí nápis DRAHÉMU PŘÍTELI JAROSLAV SEIFERT a Dalibor Plichta tu improvizovanou stuhu připevnil drátkem k vavřínovému věnci, který pohotově vyrobil sám. Byl nakonec ve své symbolické jednoduchosti lepší než *co jiného*.

Já tu noc před pohřbem nebyl doma. Celé odpoledne stálo před domem policejní auto a navečer kdosi neznámý telefonoval, jestli prý jsem v pořádku. Několik lidí, mimo jiné Ludvík Vaculík, byli skutečně brzy ráno zadrženi; a Pavel Landovský jim prchl jako ve filmu přes smíchovské dvorky a na Bělohorské prošel naším domem. Věděl od poslední návštěvy, že má dva východy a že ten do dvora vede k Markétě. Přespal jsem u Míly na Pankráci, v posteli, kde líhal před léty tchán, váš dědeček.

Časně ráno jsem jel pro ty kytky do Chuchle a šťastně jsem je přivezl. Doma čekalo několik známých a jeden Francouz, který přijel večer. V devět jsme se vydali k Markétě. Host z Francie měl příležitost vidět, jak se v Čechách pohřbívají filozofové: všude plno policajtů s bílými čepicemi dopraváků, na cestě k hřbitovu černé šestsettrojky s mladými flákači a u samé brány hřbitova filmové kamery, jedna zaměřená dolů, k Břevnovu, druhá nahoru, k Petřinám. Nafilmovali si nás všechny; doufám, že ty snímky taky dobře uloží v archivech a že je jednou uvidíme i my. Společně se snímky, na kterých zase *naši* fotografové zachytili *je*, ty filmující a fotografující fyzly. Pak bude příležitost se jich zeptat, proč tu práci dělali a co je z jejich zákonů k tomu opravňovalo.

Byla jich na ten tisícový zástup přinejmenším stovka, stáli nebo pobíhali s kamerami a fotoaparáty docela bezostyšně, ba provokativně; i to patřilo k jejich taktice zastrašování. Ale ti, co přicházeli, už měli pro strach uděláno. Stoupal v nich nanejvýš vzdor, mírněný jedině smutkem a rozhodnutím zachovat důstojnost. Ale co ponižování musí právě tato obyčejná lidská důstojnost zde snášet na každém kroku, a zejména za takových příležitostí, to se povědět nedá. Nedá! Cožpak nevidí, jakou dávají lidem školu nenávisť? Nebo přinejmenším hněvu a vzdoru, hlavně mezi mladými? A právě těch přišlo nejvíc. Přestože byly odkloněny tramvaje a autobusy; přestože policie kontrolovala všechna auta, která jela náhodou nežádoucím směrem, a dirigovala je jinam; přestože prý legitimovali a vraceli lidi, kteří přicházeli proudem z Dlabačova.

Jak to vypadalo o pohřbu samém, už taky víte. Po celou dobu obřadu pouštěli na sousedním stadionu členové policejního sportovního klubu na plné obrátky závodní motorky. A nad hřbitovem kroužila helikoptéra. Ten řev mi připomínal jedno: co jsem slyšel vyprávět o motorech nákladních aut, které spouštěli Němci, když stříleli zajatce nebo Židy, aby překryli výstřely a křik. Říkám si, kolik z přítomných mělo jako já nepřičetné trhání popadnout kámen a rozbít jednu z těch kamer i s tou fyzlovskou tlamou za ní. Ale obřad proběhl bez incidentu, od výkropu v kapli, kde jsme se byli poklonit, až po spuštění do hrobu. Chudák kněz se marně pokoušel bojovat svým slabým hlasem s tím běsněním strojů za zdí a nad našimi hlavami, ale Otčenáš odříkávaný společně je přece jen přehlušil. Jan Patočka jistě nebyl věřící katolík, ale pohřeb s katolickým knězem byl jediná

možnost, jak ho důstojně uložit k věčnému odpočinku. Jedině ty staré modlitby, ty staré žalmy, které odříkával kněz, mohly promluvit, když už nesměl promluvit nikdo jiný. Pak jsme defilovali kolem otevřeného hrobu a házeli na rakev kousky hlíny. Byl to spíš písek, takový rezavý, zlatý písek, ve kterém teď spí, a já marně přemýšlím, jak vám povědět, kdo to pro mne odešel.

25. března 1977

Byl nemocný už dávno, v poslední době prodělal dost silnou chřipku a lednové výslechy, často několik dnů po sobě, mu nepřidaly. Pak ještě ten příjezd holandského ministra zahraničních věcí, zrovna v den, kdy jsem byl taky předvolán na prokuraturu, a ministrovu pozvání, které Jan Patočka nemohl a ani nechtěl odmítnout. Den nato tisková konference, kterou nakonec rozehnali. V noci přišli pro něho, ale tentokrát rozhodně odmítl otevřít a vypovídat, byl opravdu unavený a navíc se necítil dobře. Odvezli ho tedy ráno a drželi ho tam prakticky celých deset hodin. Vrátil se ještě unavenější a tak pozdě, že jsme už měli strach. Ale nazítří hned poránu pro mne poslal, že musí do nemocnice a ještě by rád se mnou mluvil. V noci byla u něho pohotovost, lékařka zjistila srdeční slabost, dala mu injekci a objednala na ráno sanitku.

Ležel vymytý, v čistém, ještě nažehleném pyžamu, hlavu vysoko. S těma jasnýma, zářivě modrýma očima působil tak oduševněle a tak plný vnitřní síly, že jsem se upokojil. Posadil si mě na pelest – u něho nikdy nebylo dost židlí, na všech bylo vždy plno knih – a třebaže se měl podle doktorky šetřit, neustále hovořil. Už ani nevím, jestli chtěl něco konkrétního, možná že se k tomu nemohl dostat jen proto, že jsem byl pořád na odchodu, abych ho příliš neunavoval. Jediné, na čem jsme se shodli, bylo, že si potřebuje pořádně odpočinout a že si v nemocnici skutečně taky odpočine. Tam snad bude chvíli pokoj od předvolánek, výslechů a sledování.

Pak se ozvalo zvonění. Rozloučil jsem se. Na chodbě jsem potkal dva mladé statné chlapíky v bílých pláštích. Saniťáci; hned mě brali za lokty, mysleli, že jsem pacient. Ukázal jsem na dveře, za nimiž ležel skutečný nemocný. Ještě jsem ho zahlédl, jak k nim otočil tvář, když otevřeli dveře. A to bylo naposled.

26. března 1977

Do nemocnice jsem nechodil. Věděl jsem, že by vzkázal. Navíc tam byla karanténa, ani nejbližší rodina k němu nesměla. Domlouvali se přes okno a balkon. Vypadal prý dobře, dokonce pracoval, právě tam vznikla konečná verze jeho posledního textu, který pak vždy pohotově a vždy nepřesní novináři označili za jeho závěť. Dal mi týden předtím číst první verzi, abych prý mu k ní něco řekl. Nebyl si jí zcela jist, a patrně měl pravdu. Ale co já mu mohl říct? Nanejvýš jsem snad mohl potvrdit jeho pochyby o tom, je-li dost jasné, ke komu u nás, a hlavně v Evropě se vlastně obrací. Aby ty pochyby odstranil, nakonec celý článek zgruntu předělal: nešlo přece pouze o to, co jsme od Charity 77 čekali my, ale co od ní, totiž od vlastních podpisů na mezinárodních paktech o lidských právech, *skutečně* čekali ti, kdo je podepisovali.

Ale to jsem už četl až po jeho smrti. Ve čtvrtek v noci, týden po posledním výslechu, utrpěl výron do mozku; a v neděli nám kolem poledne neznámý hlas v telefonu zajímavě oznámil jeho smrt. Vstoupil v tu chvíli mezi hrdiny naší doby, jimž věnoval jednu svoji stať. On sám už o tom nevěděl; jinak by byl ve své nepochopitelné skromnosti protestoval, že byl a zůstal jen nepatrným žákem, který z předsíně filozofie naslouchá hovoru skutečných mistrů.

„Filozofy jsou však doopravdy ti, kdo dokáží proměňovat náš život, dát nám něco takového, o čem jsme dosud netušili, že to jest a že co se nám zdá zbytečné a fantastické, je pravda pravdoucí.“

P. S. Sèvres, 5. listopadu 1992

Ti, co nás přešli, jsou všichni tady s námi. Mlčeliví, neviditelní, neslyšitelní, utajení ve věcech, v slovech, v myšlenkách, i těch nejprostších. Právě v nich především. Židle, na které sedím, je starší než já. Sedával na ní otec, ale než ji koupil, rostlo její dřevo v lese. Někdo musel ten buk porazit, někdo jiný z něho nařezal prkna a další to dřevo natrvalo ohnul do tvaru okrouhlého sedadla a opěradla, k nimž se tisknu jako ke svému místu tady. Ale někdo před nimi musel přijít na myšlenku, jak to dřevo ve vroucí vodě ohýbat, a jiný před ním, jak vůbec něco takového jako židle dělat, a ještě jiný, dávno zapomenutý, ale přítomný v každé jiskře, jak vůbec zapalovat oheň a jak to všechno, všechno kolem i uvnitř, označit slovem a jménem. V názvu mé židle

je dodnes slyšet latinské *sedile*. A býval to kdysi přepychový předmět, cosi jako vzdálený a chudý příbuzný jednoho z těch bronzových trůnů, které vyráběli etruští dělníci. Na venkově stávala u nás kdysi ve světnici u stolu taky jen jedna židle, určená pro vzácného hosta, pro ostatní návštěvníky a domácí lid byly lavice. Dodnes opakujeme gesta, slova, myšlenky, dodnes jsou mezi námi ti, co nás předešli a my na ně zapomínáme.

O edici Kvart po letech

O knížkách, které vycházely v Československu neoficiálně v stropisech, se často mluvilo jako o Edici Petlici; ale tento název nezahrnoval všechnu vydavatelskou činnost tohoto typu. I když byla Petlice nejvýznamnějším podnikem svého druhu, omezovala se zejména zpočátku na poměrně úzký okruh autorů kolem jejího organizátora Ludvíka Vaculíka. To mělo jisté přednosti, ale i některé nevýhody: taková skupina či lépe jediný člověk v jejím čele nemohl a jistě ani neusiloval obsáhnout celou oblast paralelní literatury, jež u nás vznikala už od padesátých let a pak se zvláště intenzivně rozvíjela zejména v letech sedmdesátých.

Z řady technických, osobních i ideových důvodů se po prvních úspěších Petlice začala ukazovat potřeba dělby práce, to znamená dalších organizovaných edic tohoto druhu. To byl jeden z hlavních důvodů, které vedly k založení edice Kvart. V rozhovorech kolem kulatého stolku Jiřího Koláře v kavárně Slavia, ale i jinde, se stále znovu vynořovala nutnost doplnit Petlici další řadou, která by se soustředila na obory, jimž Petlice z různých důvodů nemohla věnovat soustavnější pozornost, nebo je vyloučila ze svých zájmů úplně. Šlo především o poezii, drama, literární kritiku, případně esejistiku, a to nejen původní, ale také přeloženou. Překlady totiž Petlice nevydávala vůbec.

Byl tu ovšem ještě další důvod k založení Kvartu. Petlice vznikla v okruhu, který byl původně dost úzce spjat osobními i ideovými pouty, jež jej do jisté míry uzavírala do sebe. Proto zůstávali někteří autoři stranou, ať už proto, že se na ně Petlice neobrátila nebo že s ní sami nechtěli spolupracovat. Kvart chtěl mimo jiné podchytit také tyto autory, a zčásti se mu to i podařilo. Nutno ovšem zdůraznit, že obě edice, Petlice i Kvart, od počátku úzce spolupracovaly. Bylo to dáno jak osobními vztahy hlavních vydavatelů, tak zájmem věci. Edice Petlice po dohodě přejímala většinu původních textů vydaných v Kvartu a zároveň je uváděla ve svém oficiálním seznamu, a to i v těch případech, kdy sama některé texty vůbec nevydala. (Řadu titulů z dílny Kvartu přejala ostatně postupem času také Edice Expedice.) Na druhé straně předávala Petlice Kvartu některé ruko-

pisy, zvláště esejistické, literárněvědné a podobně, protože je sama nestačila redakčně zpracovat nebo je nemohla v dohledné době vydat. Teprve po zpracování a vydání v Kvartu se jich případně ujala také, zejména když se ukázal čtenářský zájem.

Kvart se tak stal zcela vědomě jakousi zkušebnou, která se často spokojovala s dvěma třemi vydáními, pokud možno co nejpečlivěji zredigovanými a opravenými, aby mohly sloužit jako předlohy k dalším přepisům v jiných edicích. V několika případech se také pokusil dovést jinde vydané rukopisy do pokročilejšího stadia různými doplňky, případně novým uspořádáním. Tak tomu bylo zejména při vydávání čtyř svazků Patočkových studií o literatuře, jazyce a umění, při edici jeho studií o Masarykovi, ale také při postupném vydávání různých stavů Seiferťovy sbírky *Deštník z Piccadilly* a definitivní verze *Morového sloupu*. Ambicí Kvartu nebylo tedy jen rozšířit repertoár žánrů neoficiálně vydané literatury a získat pro spolupráci další autory, ale také zajistit co nejpřesnější znění jejich textů.

Edice Kvart získávala rukopisy nejrozličnějšími cestami. Na některé upozorňovali četní spolupracovníci, o jiných věděl nebo se dozvídal vydavatel, k některým dala podnět edice, s jinými se přihlásili sami autoři nebo překladatelé. Zprvu vyplňovaly program Kvartu hlavně rukopisy, které byly připraveny k tisku kolem roku 1968, ale po brutální změně kulturní politiky už vyjít nesměly, i když šlo nejednou o náročné a všeobecně prospěšné práce, jimž nebylo možno ani z ideového hlediska nového režimu nic podstatného vytýkat (jako třeba u monografií F. Kautmana, u studií J. Pechara nebo u překladů Baudelairovy korespondence či veršů Villonova předchůdce Rutebeufa atd.). Později vznikla potřeba zachovat a včas zveřejnit práce J. Patočky, V. Černého, B. Fučíka a dalších, případně některé nevydané paměti či korespondence, jimž hrozilo, že na desítky let zmizí v nedostupných trezorech různých vědeckých či jiných ústavů, pokud nebudou zničeny nadobro. Tuto konzervační úlohu pokládal Kvart za zvlášť důležitou; byl to důsledek jistých zkušeností z padesátých let, kdy řada rukopisů jen o vlas unikla definitivní zkáze po policejních prohlídkách a konfiskacích. Některé z těchto šťastně zachráněných rukopisů vyšly ostatně poprvé až v Kvartu nebo Petlici, což je zabezpečilo s definitivní platností. A konečně se ukázala potřeba pokračovat také ve vydávání těch zahraničních knih, jež byly z různých důvodů, zejména ovšem cenzurních, vyloučeny z oficiálních edičních pro-

gramů (Th. Adorno, H. Arendtová, J. Dunn, P. Emmanuel, ale i připomenutý Rutebeuf, Baudelaire nebo Rilke a další).

Kvart byl dílem spolupráce řady obětavých lidí, jejichž soupis se už po tolika letech ani nedá bezpečně sestavit. Bez nich by edice sotva mohla mít takový rozsah a ohlas. Tato spolupráce měla nejrůznější podobu, od edičních návrhů, opatrování a redigování rukopisů přes zajišťování, případně honorování některých nových původních i přeložených textů, až po opisování, vázání a distribuování. I když hlavní redakci, konečnou přípravu textů a technický provoz nakonec obstarával jeden člověk, pro něhož to bylo jistým pokračováním jeho předchozí původní, překladatelské i kritické práce, Kvart byl především výsledkem práce dost značného kolektivu. Osobitou úlohu v tomto volném, ale účinném společenství měl Jiří Kolář, který přispěl jako tolikrát nejen řadou nápadů, ale také konkrétní prací, zejména čtením a posuzováním rukopisů, nemluvě o významné pomoci hmotné. Nebylo proto náhodou, že nová edice zahájila svou činnost vydáním Kolářových nepublikovaných úvah *Odповědi*. Kolář upozornil vydavatele Kvartu také na Františka Kautmana, který se pak stal jedním z nejobětavějších a nejvýkonnějších spolupracovníků edice jako autor, redaktor řady náročných titulů a organizátor jejich výroby. Navíc přišel F. Kautman koncem sedmdesátých let i s podnětem vydávat kritický časopis a vydatně přispěl k jeho přípravě v okruhu edice Kvart. To byl pravý počátek *Kritického sborníku*, i když nakonec se o realizaci projektu postarali jiní, zejména Josef Vohryzek, ale také Jindřich Pokorný, který se už předtím účinně podílel na finanční podpoře a distribuci Kvartu.

Nová edice se zprvu nelišila od Petlice ani vzhledem, to jest formátem, ani jménem. Teprve po první desítce titulů se ukázalo, že by z technických, praktických i estetických důvodů byl vhodnější čtvercový formát, který vznikne přiříznutím obvyklého normalizovaného formátu. Tak vznikl současně s novou úpravou i název Kvart; byl zčásti také reminiscencí na časopis, který kdysi redigoval Vít Obrtel. V některých případech volila ovšem edice Kvart i jiné formáty, když to například u sborníků na paměť J. Patočky vyžadovaly technické důvody.

Označení edice Kvart a nový formát neměly jen praktické a estetické důvody; chtěly také naznačit už samým vzhledem, že neoficiálních edic je víc, a tak zbanalizovat jejich existenci a rozptýlit pozornost příslušných represivních orgánů. Výsle-

dek byl spíš opačný, zvláště pro edici Kvart, ale to už je jiná historie. V každém případě se nový čtvercový formát ujal i u jiných samizdatových edic, případně jednotlivých knížek vydávaných různými anonymními skupinkami nebo jednotlivci. V tomto formátu vyšlo například také rozsáhlé *Dílo Jakuba Demla* v kritickém vydání Bedřicha Fučíka a Vladimíra Binara.

Historie edice Kvart je poměrně krátká, několik let, a je dost úzce spjata s významným rokem 1977, jeho představiteli, a hlavně jeho myšlenkami. Přispěla tak svým skromným podílem k diskusi o hlavních problémech doby a zanechala v ní myslím jistou stopu; přinejmenším tím, že z té stovky titulů, které vydala, jich řada přešla do jiných edic, a to nejen těch, o nichž už byla řeč, ale i dalších, často zcela neznámých, vydávaných a čtených lidmi mimo známé okruhy paralelní literatury, lidmi většinou mladými, v nichž tehdy spočívala hlavní naděje naší kultury, naší duchovní identity. A o to Kvartu šlo od začátku a především.

Sèvres, září 1991

Seznam knih vydaných v edici Kvart

1. Původní

Adresát V. Vokolek. Dvacet dopisů J. Zahradníčka. Čtyři dopisy a pohlednice F. Hrubína. Sestavil a ediční poznámku napsal J. Vladislav. 1980 (K) (EP 205/KV)

Benda Václav, *Černá dívka aneb O hříchu a naději*. Próza. 1978 (K) (EP 132/KV)

Bubeníčková Milena, *Vybledlá fotografie*. Svědectví o jednom z vězňů padesátých let. 1979. (K)

Cesty myšlení. Sborník studií D. Kroupy, M. Palouše, Z. Neubauera, R. Palouše, V. Illy, Kalyptona. 1979 (K)

Černý Václav, *Z kritické teorie a překladatelské praxe*. Čtyři studie: G. Bachelard; L. Goldman; Máme přeloženého Mallarméa? Hiršalův překlad Gongóry. 1978.

Dršina Prokop, *Mnichov*. Kapitola z Pamětí. (A5)

Dvořák Ladislav, *Jak skákat panáka*. Tři povídky. 1975 (A5) (EP 056/KV)

Fučík Bedřich, *Historie jednoho překladu – quasi detektivní*. O podílu J. Zahradníčka na Bablerově překladu Dantovy Božské komedie. 1979 (K)

Fučík Bedřich, *Oběšený harlekýn*. Dvě studie o F. Tichém, korespondence F. Tichého s autorem. 1979 (K) (EP 156/KV)

Fučík Bedřich, *Sedmero zastavení*. Vzpomínkové eseje o F. X. Šaldovi, J. Demlovi, V. Vančurovi, V. Nezvalovi, F. Halasovi, V. Holanovi a J. Kolářovi. 1979 (K) (EP 157/KV)

Holubová Miloslava, *Život posmrtný*. Novela. 1980 (K) (EP 205/KV)

Chalupecký Jindřich, *Cesta Jiřího Koláře*. Studie. 1977 (K) (EP 084/KV)

Chalupecký Jindřich, *Richard Weiner a český expresionismus*. Studie. 1979 (K) (EP 179/KV)

Jan Patočka, *První skica k podobizně. Texty a dokumenty k nedožitým sedmdesátinám*. Uspořádal J. Vladislav. 1977 (A4) (EP 096/KV)

Janu Patočkovi in memoriam: miscellanea. Soubor jedenácti esejí různých autorů na paměť J. P. Uspořádal J. Vladislav. 1978 (A4) (EP 128/KV)

Jan Patočka, vzpomínky a pocty. Uspořádal J. Vladislav. 1980 (A4)

Janát Bohumil, *Cesta otevřeného osudu: tři eseje k filozofii člověka, národa a dějin*. 1980 (K) (EP 207/KV)

Janský Pavel, *Území tekutých písků*. Básně. 1976 (A5) (EP 061/KV)

Kantůrková Eva, *Fejetony 1976–1979*. 1979 (K) (EP 192/KV)

Kantůrková Eva, *Pán věže*. Román. 1979 (K) (EP 160/KV)

Kautman František, *Dostojevskij – věčný problém člověka*. Monografie. 1976 (EP 078/KV)

Kautman František, *K typologii literární kritiky a literární vědy*. 1977 (K) (EP 110/KV)

Kautman František, *Polarita našeho věku v díle Egona Hostovského*. Monografie. 1977 (A5) (EP 089/KV)

Kautman František, *Svět Franze Kafky*. Monografie. 1978 (A5) (EP 262/KV)

Kautman František, *Mrtvé rameno: sen o Markétce*. Román. 1978 (5) (EP 121/KV)

Kautman František, *O světovosti české literatury*. Esej. 1979 (K) (EP 209/KV)

Kautman František, *Prolog k románu: z mého života*. Próza. 1979 (A5) (EP 163/KV)

Kautman František, *Román pro tebe*. Román. 1979 (A5) (EP 152/KV)

Kautman František, *Eseje o literatuře*. 1980 (K)

Kautman František, *Vladislavův Tajný čtenář*. Esej. 1980 (K)

Kautman František, *Jak jsme s Jackem hledali svobodu*. Koláž. 1980

Kautman František, *Česká otázka po pětadesáti letech*. 1980 (K)

Kolář Jiří, *Odpovědi. Úvahy o umění*. 1975 (První svazek edice!) (A5) (EP 038/KV)

Kolář Jiří, *Chléb náš vezdejší: Jáma – komedie prázdná omylů*. Divadelní hra. 1976 (A5) (EP 070)

Konůpek Jiří, *Proust a jeho románový svět*. Studie. 1978 (EP 142/KV)

Křížková Marie R., *Jiří Orten, básník smrti a lásky*. Studie. 1976 (A5, K) (EP 082/KV)

Křížková Marie R., *Je mojí vlastní hradba ghett?* Soubor rukopisů z Tezeína. 1978 (K)

Palouš Radim, *Škola stáří: Komenského škola stáří a založení gerontagogiky*. Studie. 1977. (A 5) (EP 116/KV)

Palouš Radim, *Konverze*. Studie. 1979 (K)

Patočka Jan, *Dvě studie o Masarykovi: Pokus o českou národní filozofii a jeho nezdar; Kolem Masarykovy filozofie náboženství*. 1977 (A5) (EP 80)

Patočka Jan, *Kacířské eseje*. Definitivní text s úvodem Vlastní glosy ke *Kacířským esejím*. 1977 (A5) (EP 049)

Patočka Jan, *Spisovatel a jeho věc*. Studie o literatuře. Uspořádal J. Vladislav. 1979 (K) (EP 141/KV)

Patočka Jan, *Studie o divadle*. Uspořádal J. Vladislav. 1979 (K) (EP 155/KV)

Patočka Jan, *O vzdělanosti*. Uspořádal J. Vladislav. 1979 (K)

Patočka Jan, *O kráse*. Uspořádal J. Vladislav. 1979 (K)

Patočka Jan, *O výtvarném umění a hudbě*. Uspořádal J. Vladislav. 1979 (K)

Patočka Jan, *Masaryk*. I, II, III. Uspořádal F. Kautman. 1980 (K)

Patočka Jan, *Vzpomínky a nekrology*. Pět esejí: Rozhovory o filozofii; Vzpomínka na Husserla; In memoriam Edmunda Husserla; In memoriam Otilia Utitzová; P. Herman-Leo van Breda. Uspořádal J. Vladislav. 1979 (K) (EP 164/KV)

Pechar Jiří, *Upilované mříže*. Novela. 1977 (A5) (EP 072/KV)

Pechar Jiří, *Psychoanalýza a literatura*. I, II. Studie. 1976 (A5) (EP 071/KV)

Pechar Jiří, *Člověk a pravda*. Dvanáct esejí. 1979 (A4) (EP 147/KV)

Plichta Dalibor, *Dvě Caprichos*. Divadelní hry Finále nadparády a Příkrasy k téže nadparádě. 1976 (A5) (EP 079/KV)

Seifert Jaroslav, *Morový sloup*. Básně. 1980 (K)

Seifert Jaroslav, *Deštník z Piccadilly*. Básně. 1978-1980 (K) (EP 148/KV)

Sidon Karol, *Brány mrazu*. 1978. (A5) (EP 103/KV)

Topol Josef, *Dvě noci s dívkou aneb Jak okrást zloděje: veselá hra s árií Figara*. Divadelní hra. 1976 (A5) (EP 065/KV)

Vaši věrní Diváčtí. Rodinná korespondence bratří Mrštíků s Jimramovem a Poličkou. Uspořádal J. Vladislav. 1981 (K)

Vladislav Jan, *Věty*. Básně 1961–1977. 1977 (A5, K) (EP 083/KV)

Vladislav Jan, *Šest suchých jehel pro Jiřího Johna*. Kaligrafie [Jiřího Šindlera]. 1978 (A4) (EP 146/KV)

Vladislav Jan, *Samomluvy*. Básně 1950–1960. 1980 (K) (EP 224/KV)

Vladislav Jan, *Fragmenty*. Básně 1978–1980. 1980 (K)

Vladislav Jan, *Tajný čtenář*. I. Malé morality. 1975 (A5, K) (EP 041/KV)
II. Předmluvy, doslovy a další. 1979 (K) (EP 158/KV) III. Recenze, lektorské posudky a další. 1979 (K) (EP 159/KV) IV. Portréty a autoportréty. 1980 (K)

Vondráčková Slávka, *Mrazilo-tálo*. O Jiřím Weilovi. 1979 (K)

Weil Jiří, *Dřevěná lžice*. Román. 1977 (A5)

2. Přeložené

Adorno T. W., *Úvod do sociologie hudby*. Výběr esejí: Lehká hudba, Funkce, Komorní hudba, Moderna. Vybral a přeložil NN. 1976 (A5)

Apollinaire Guillaume, *Alkoholy*. Přeložil P. Kopta. Obálka a frontispice Olga Karlíková. 1980 (K)

Arendt Hannah, *Co je svoboda*. Výběr esejí: Co je autorita, Co je svoboda, Krize výchovy a vzdělání. Přeložil a úvod napsal NN. 1979

Baudelaire Charles, *Dopisy*. I–II. Vybral, přeložil a komentář napsal J. Vladislav. 1978 (A5)

Dunne John S., *Čas a mýtus*. Esej. Přeložil a úvod napsal B. Janát. 1980 (K)

Emmanuel Pierre, *Žít zde*. Výběr esejí. Přeložil NN. 1979 (K)

Freud o literatuře. Tři eseje: Blud a sny v Gradivě W. Jensena; Dostojevskij a otcovražda; Básník a fantazie. Vybral, přeložil a úvod napsal J. Pechar. 1979 (K)

Gilbert-Lecomte Roger, *Testament*. Básně. Výběr a překlad NN [Věra Linhartová ?]. 1978 (A5)

Mandelštamová Naděžda, *Paměti*. I, II. Přeložila J. Neumannová. 1979, 1980. (K)

Michaux Henri, *Prostor uvnitř*. Výbor z díla. Ve spolupráci s autorem vybral, přeložil a doslov napsal J. Vladislav. 1977 (A5)

Montale Eugenio, *Anglický roh*. Výbor z díla. Vybral, přeložil a doslov napsal J. Vladislav. 1977 (A5)

Pět básníků a jeden malíř. Básně M. Leirise, R. Daumala, J. Follaina, M. Déguého a G. Rouaulta. Vybral, přeložil a medailony autorů napsal J. Vladislav. 1978 (K)

Pět polských básníků. Básně W. Woroszylského, R. Krynického, J. Ficowského, S. Baranczaka a J. Narbutta. Vybral a přeložil L. Dobrovský. 1978 (K)

Rilke R. M., *Duinské elegie*. Básně. Přeložil J. Gruša. 1979 (K)

de Ronsard Pierre, *Tři lásky*. Výbor z díla. Vybral a přeložil J. Vladislav. 1977 (A5)

Rutebeuf, *Život bez rukávů*. Výbor z díla. Vybral, přeložil a doslov napsal L. Čivrný. 1977 (A5)

Tu Fu, *Šest set dvacet šest veršů*. Výbor z díla. Ve spolupráci s M. R. přeložil Jan Vladislav. 1980 (K)

Vysoká hra. Soubor manifestů a dokumentů o skupině Le Grand Jeu. Výběr a překlad NN [Věra Linhartová ?] 1976 (A5)

Zinověv Alexandr, *Zářivé zítřky*. Přeložila J. Neumannová. 1980 (K)

Poznámky

Protože se vydavateli nepodařilo převést do Francie celý archiv a některé svazky Kvartu postrádal z různých důvodů už v Praze, jsou bibliografické údaje tohoto seznamu neúplné. Není uveden rozsah jednotlivých svazků, nebylo možno ověřit vrocení prvních vydání, případně data reedic, v několika případech přepracovaných, a u některých svazků se nepodařilo zjistit jejich původní formát. Uvádíme jej tedy na konci údaje v závorce zkratkami (A4, A5) nebo (K) jen tam, kde jej bylo možno ověřit. Pokud byly tituly Kvartu zařazeny do soupisu Edice Petlice otištěného v 3. a 4. čísle časopisu *Acta* z roku 1987, upozorňuje na to náš seznam příslušnou zkratkou a pořadovým číslem (EP 205/KV atd.). Podle těchto odkazů lze v soupisu EP najít některá data, která v tomto seznamu Kvartu chybějí.

V seznamu nejsou uvedeny knihy, jež v Kvartu sice vyšly, ale byly přežaty z jiných edic a nebyly doplněny nebo nově uspořádány. Pominuty zůstaly také svazky, které vyšly z různých příčin v omezeném počtu pro zcela důvěrný okruh čtenářů. To platí například o *Českých rozhovorech Jiřího Lederera*, urychleně opisovaných v době jeho uvěznění po jednotlivých rozhovorech. Podobně se dílna Kvartu postarala o vydání sborníku k osmdesátinám Z. Kalisty, sborníku na paměť F. Kriegla atp. Údaje o těchto knihách a vůbec celé činnosti Kvartu zůstanou patrně natrvalo neúplné, protože sama povaha edice nedovoľovala z pochopitelných důvodů vést o ní podrobné záznamy.

J. V.

II.

O Janu Vladislavovi

Tajný čtenář, tajný kritik, tajný vydavatel Jan Vladislav

Vilém Prečan

Malé morality jsou jen zlomkem kritického a kulturněhistorického díla básníka, kritika, překladatele, esejisty Jana Vladislava, jsou jeho částí metakritickou. Rovina *Malých moralit* začíná tam, kde běžná kritika končí. Nejde v nich přece o rozbor jednotlivých děl nebo jednotlivých uměleckých osudů nebo o hodnocení díla jednotlivých literárních osobností, nýbrž na prvním místě o základní filozofické otázky smyslu umění, jeho hledačského poslání při odkrývání pravdy našeho světa, o jeho smysl osvobozovací – o základní otázky údělu básníka a umělce v moderním světě, ba vůbec o základní otázky současného člověka, který je den co den stavěn před alternativu: Žít život vlastní, anebo cizí, vnucený? V každém případě tato nevelká knížka podhrnuje jen cíp závěsu – utkaného nepřízní doby – za kterým lze tušit mnohorozměrné dílo s nevěšedními osudy. Dočítáme knihu a litujeme, že nemáme takto k dispozici ostatní svazky *Tajného čtenáře*, o nichž se autor letmo zmiňuje v předmluvě.

Zasvěcený znalec Vladislavova díla František Kautman potřeboval pro svůj esej celých čtyřicet stran „kvartového“ formátu. Nejenže nemám k dispozici tolik místa; především nejsem ani literární kritik, ani literární historik, a tak se mohu pokusit o své sdělení jen jako o deset let mladší současník a zaměřit se na to, s čím si jedině snad vím rady: na události, vnější obrysy lidského osudu v jeho sepětí s danou lidskou epochou, na pokusné obhlédnutí toho, co se skrývá pod povrchem změřitelného a spočítatelného.

Četl jsem poprvé *Malé morality* nikoli v Praze v jejich prvním, rukopisném vydání z roku 1975; bylo to někdy na jaře 1979, když jsem – už v exilu – bral do rukou půvabné samizdatové svazky *Tajného čtenáře*, na jejichž obálce se až spiklenecky skvěla na malém čtverečku papíru jiné barvy, než byla tapetou polepená obálka, dvě slova: *Edice Kvart*. Četba ve mně vyvolávala jistou fascinaci: to, co jsem četl, mi potvrzovalo, k čemu jsem se dostával dlouhými oklikami hledání a bloudění, a vše

bylo řečeno přesněji, nuancovaněji a elegantněji, než bych totéž dokázal pojmenovat sám. Přirozeně jsem se dověděl plno nového a začal rozumět mnohému z moderního umění, okolo čeho jsem do té doby chodil s nevidoucíma očima.

Mám-li přesně vystihnout nejzákladnější pocit, který ve mně tehdy vyvolalo setkání s kvintesencí kritického díla Jana Vladislava a který se znovu ozývá, když píše tyto řádky, musím říci – lítost. Spontánní lítost nad sebou samým, nad svými generačními druhy, nad většinou mých současníků, kteří neměli příležitost a možnost slyšet nebo číst Vladislavovy texty tehdy, když byly napsány, tedy ve chvíli, kdy promlouvaly nejživěji a nejaktuálněji, protože v souzvuku s oním dějinným okamžikem, jenž byl jejich spolutvůrcem. S pocitem lítosti a sebelítosti nad tím, oč jsem byl svého času připraven spolu s tolika po poznání dychtícími současníky, mísí se však dnes radost: ztráta není sice zcela odčinitelná, ale přece jen není úplná. Odkrývajíce pozoruhodné kapitoly skrytých dějin naší moderní literatury – a Vladislavovo dílo je jednou z nich – nestojíme nad pouhými archeologickými vykopávkami, jimž se lze začasť už jen obdivovat: do pokladnice živé a prožívané kultury jsou dnes vkládány i hodnoty z doby nepohody a dosud trvajících zlého času, a dnešní čtenář (myslím především na ty, kteří vstupují do vědomého života intelektuálního a estetického dospívání) může při trošce štěstí a při jisté dávce vlastní snahy čerpat z mnoha zdrojů, i těch, které se zdály být odplynulé, jakoby napsány jen na vodu.

Ono odkrytí a stále ještě neskončené odhalování kapitol zasutých dějin naší literatury muselo být vyvzdorováno na době velkým činem našeho nezávislého písemnictví sedmdesátých a nyní už osmdesátých let. Lví podíl na něm měla a má systematická drobná, často v nepředstavitelně obtížných podmínkách podnikaná práce domácích tvůrců, vyhnaných z oficiálních institucí, a vydavatelská činnost strojopisných edic; k tomu se přidružuje nakladatelská činnost exilová, zpřístupňující díla nikoli jen nemnoha čtenářům, jako to činí domácí samizdatové svazky. Ona pomáhá utvářet a dotvářet široký krevní oběh nezávislé literatury pro celé národní společenství, včetně jeho části žijící v diaspoře, a to za vydatné pomoci těch, kdo se na obou stranách hranic z ostnatého drátu a minových polí znovu a znovu vynalézavě i obětavě starají, aby dnešní čtenář měl onu „trochu štěstí“, že se mu knihy dostanou do rukou, ať už v podo-

bě strojopisné, tištěné či ve fotokopiích, a mohl tedy čerpat z pramenů živého poznání, živého písemnictví.

Ostatně právě *Malé morality* – jejich původní rukopis i tato knižní verze, jakož i celé dílo a osobnost autora – mohou ve všech ohledech posloužit jako nejlepší příklad záchovného díla nedávné i současné éry českého písemnictví. V tvorbě Jana Vladislava poznáváme jednu z významných kapitol oněch zmíněných skrytých dějin; co všechno by z ní bylo nenávratně ztraceno a kolik by zůstalo teprve jako úkol pro budoucnost, kdyby své texty nebyl uchoval a jiné nezpřístupnil; oč více by teprve čekalo na objevení, kdyby nebylo oněch sedmi let vydavatelské práce v Kvartu s rukopisy a nad rukopisy druhých, práce, v níž jinou formou pokračuje i nyní v cizině.

Shodou okolností píší tyto řádky v roce, kdy Vladislav završil šedesát let svého života (narozen 15. ledna 1923). Příliš brzy na hodnocení celkové, vždyť dílo zůstává otevřené a narůstá – a soudě podle pracovního tempa, které nasadil v posledních dvou letech, máme se na co těšit – jakékoli oslavování a jubilování by tedy nebylo namístě. Nicméně vhodná příležitost alespoň k mezibilanci.

Klíč k osobnosti a životním postojům? Není jistě jen jeden jediný. Utkvělo mi v paměti, co mi o sobě Vladislav jednou sám prozradil:

„Kdybych měl svůj postoj charakterizovat, zjišťuji, že bych si musel říkat menšinář. Vždycky jsem byl příslušníkem menšiny, a taky jsem k menšině, nebo lépe k těm, kdo stojí stranou moci, tíhnul. Na Slovensku – tam jsem se narodil a prožil prvních šestnáct let – jsem byl dítě českých rodičů; z Hlohovce jsem přišel do Staré Turé, kde jsem kamarádil hlavně s Cikány, kteří měli za vsí v rokli pár hliněných chatrčí. Jeden z nich, Jožo Kýr, byl můj největší kamarád. Chodili jsme spolu pásat a občas i krást – jen hrušky a jablka; Jožo měl totiž tolik taktu, že na husy a slepice chodil sám, anebo s jinými, na které nemohla padnout taková hanba, jaká by padla na nezdárného syna pana poštmajstra... Ve škole, hlavně na gymnáziu v Novém Městě nad Váhom, jsem opět patřil k menšině: několika Čechů a řady Židů, z nichž většina, jak jsem se pak dověděl, zašla v plynu. V Čechách, kam jsme odjížděli pár dnů po 15. březnu 1939, mi zase nadávali do Slováků a já se pral, v ruce kudlu, schovanou po cikánsku v dlani tak, aby vykukovala jen špička a nemohla

tedy zabít. Pomohlo to, ale Slovákem jsem pro domácí polišské Čechy už zůstal. Atakdále, včetně toho, že jsem se ocitl mezi vyřazenými znovu po roce 1948 a ještě jednou o dvacet let později, nemluvě o dnešku.“

To poslední mělo ovšem teprve přijít až po základním zlomu ve Vladislavově životě, který bych sám datoval rokem 1949. Zatím ještě vše slibovalo nejlepší budoucnost: celých deset let od příchodu do Poličky až do jeho dvaceti šesti bylo obdobím nepřetržité cesty vzhůru do světa literatury. Autorsky debutoval jako kritik prvními recenzemi už před maturitou, v roce 1942 v měsíčníku *Řád*; do konce roku 1944 to bylo nejméně patnáct recenzí soudobé poezie (Vavřík, Mikulášek, Sedloň), poezie XVI. století v Čechách, několika děl prozaických, a také překladu básnické skladby Charlese Pégyho *Čtyři modlitby k matce Boží Chartreské*, pořízeného Bohuslavem Reynkem. Po maturitě (1942 v Poličce) absolvoval dva roky zaměstnání v Zemědělské knihovně v Praze: dvě léta nadmíru významná stykem s dalším příslušníkem Vladislavových „osudových menšin“.

Zmíněná knihovna, vlastně knihovní centrum tehdejší Ústřední zemědělské akademie, měla v suterénu vlastní knihařskou dílnu; tam se knihovník Vladislav seznámil a za častých leteckých poplachů dlouhé hodiny strávil s knihařským dělníkem Františkem Kohoutem. U něho se přiučil nejen knihařské dovednosti, jež mu přišla vhod o třicet let později při vydávání *Kvartu*, ale i něčemu dalšímu. Kohout, přítel Závěše Kalandry, umožnil Vladislavovi seznámit se s marxismem, a to nejen z knih tehdy zakázaných a jinak než soukromě nedostupných, ale i s jeho sovětskou realizací: zásluhou přítele Kohouta věděl mladý Vladislav na konci války všechno o moskevských procesech a stalinismu. Vedle toho už tehdy překládal: u Václava Petra vydal roku 1944 parafráze německé lidové poezie *Milostný hlas* a pro divadlo přeložil hru Carlo Gozziho a komedii Cesare Giardiniho; v roce 1945 pak vyšel v jeho překladu výbor ze Shakespearových *Sonetů* (jejich pozdější úplný překlad z Vladislavova pera zaznamenal v opakovaných vydáních v letech 1955–71 rekordní celkový náklad 200 tisíc výtisků).

V květnu 1945 se upsal Vladislav literatuře na další způsob: místo matematiky a fyziky, jimž se chtěl původně věnovat, se rozhodl pro studium srovnávacích dějin literatury na znovuotevřené Karlově univerzitě. Mezi jeho učiteli budou v následujících čtyřech letech především Václav Černý a Jan Patočka,

z něhož se během let stal blízký, otcovský přítel, který spoluurčil Vladislavův život společně s dalšími, počínaje Františkem Halasem, Jaroslavem Seifertem, Jiřím Weilem, Václavem Bartovským přes Jindřicha Chaluppeckého, Jiřího Koláře až k mladším, s nimiž ho spojily mnohé z životních a literárních zápasů konce šedesátých a sedmdesátých let.

V době studia na Karlově univerzitě absolvoval od podzimu 1945 do léta 1946 dva semestry na univerzitě v Grenoblu (dnes dodává, že to byla jen šťastná náhoda, protože prý mnoho uchazečů o stipendium se dalo odradit zprávami o nepohodlí v poválečné Francii). Paralelně se studiem píše: v roce 1946 vydal knížku vlastní poezie *Nedokončený obraz* a další (*Dar*) o rok později; ve stejné době rychle za sebou publikoval tři knižní překlady. Jako kritik pravidelně referoval o dílech domácích i cizích autorů – především francouzských – v novinách a časopisech *My 46*, *Mladá fronta*, *Lidová kultura*, *Mladé archy* (pozoruhodná úvaha o osobnosti a díle Vladimira Majakovského); z nejzralejších byly, soudím, ty stati, které ještě stačily vyjít v roce 1948 v Chaluppeckého čtvrtletníku *Listy*. Nejméně dvě z nich – *Surrealismus a komunismus* a *Poezie a politika* – musely být již důkazem o nezačlenitelnosti tohoto autora do jakéhokoli systému, v němž vládne dogmatické myšlení a sektářství. (Zmíněné kritiky a stati z let 1946–1948 zabírají prvních 125 stran 3. dílu *Tajného čtenáře*.) Pro přemíru psaní už Vladislavovi nezbyl čas – k lítosti pozdějších let – na malování, kde podnikl právě v oněch letech několik úspěšných pokusů. Z této záliby zůstalo jen přátelství s mnoha malíři a o další rozměr zostřený pohled na moderní umění; o obojím svědčí i pět textů *Malých moralit*, zveřejněných svého času jen jako úvodní slovo na vernisážích děl Vladislavových uměleckých přátel.

Osudový přelom se ohlásil už v průběhu roku 1948. Do stoupy putovala většina nákladu další knihy Vladislavovy poezie *Hořící člověk*, ač mu ještě bez obtíží mohla vyjít ve Velkém Meziříčí knížka próz *Ráno nad střechami*, a při likvidaci Syndikátu českých spisovatelů nebyl už převeden na listinu nově – na způsob známé „převodní páky“ – ustavovaného Svazu spisovatelů. V následujícím roce byl při tehdejších prověrkách vyloučen ze studia na univerzitě, uprostřed příprav na doktorát u profesora Černého. Jako kritik publikoval od května do července onoho osudového roku ještě v bratislavské *Práci*, pod jménem svého někdejšího cikánského kamaráda Joži Kýra.

A pak už zbyla na dlouho jen překladatelská práce, jejímž prostřednictvím setrval Vladislav v tištěné literatuře, anebo aspoň na jejím okraji (onen okraj – či okraje – se později posouval, často neznatelně, až do samého středu dění, ale to je historie mnohem pozdější). Pozice nikterak pevná: v roce 1955 byl jako překladatel na základě řady publikovaných knížek přijat za člena spisovatelského svazu, o čtyři roky později však vyloučen, aby byl znovu přijat až v roce 1963, stále však bez možnosti publikovat vlastní básnickou tvorbu. (Toto prokletí bylo prolomeno až roku 1981, kdy v exilové edici Poezie mimo domov vyšly Vladislavovy *Věty*, vzhledem k technickým možnostem nakladatelství však chudší oproti rukopisu o Sicilské zlomky a Myšlenky z Leonarda.)

Překládal hodně. Probírám se Vladislavovou bibliografi knižních překladů vyšlých v rozmezí dvaceti let (1950–1970) a nalézám přes padesát titulů; nepočítám do toho překlady do různých sborníků a časopisů. K dlouhému výčtu překladových prací se řadí dvě tři desítky knih pro děti a mládež, především pohádky jiných národů převyprávěné do češtiny, a často pak (v nakladatelství Artia) vydané v cizojazyčných verzích.

Překládal lidovou poezii ukrajinskou, ruskou i rumunskou, básně čínské a japonské, hlavní váha jeho překladatelského úsilí se však soustřeďovala na poezii klasickou (Dante, Shakespeare, Tasso, Michelangelo) a na francouzskou, italskou a anglickou poezii moderní (například Michaux, Machado, T. S. Eliot, Reverdy, Montale, Ungaretti). Překladatelská práce mu nebyla pouhou náhradou za vlastní tvorbu, vkládal do ní všechn svůj um a tvůrčí talent. Překlad byl pro něho vždy také závažným dílem interpretačním a kritickým, jak o tom vypovídají mj. dva texty *Malých moralit* – Některé obory a Nejen knihy mají své osudy.

Možnost pravidelně psát jako literární kritik do některého z prestižních nebo širším publikem čtených časopisů – a tímto způsobem uplatňovat své pojetí moderního umění, své estetické názory a koncepce, pro které byl vylučován z literatury, z nichž však nebyl ochoten ustoupit, ani z nich nic slevit – skončila pro Vladislava v roce 1949. Časem se začaly objevovat jeho drobné referáty a recenze v *Nových knihách* a *Knižní kultuře*, ale to až od roku 1964; v *Literárních novinách* jsem za všechna léta do podzimu 1967 našel Vladislavův literárněkritický text jednou jedinkrát: koncem léta 1967, u příležitosti stého výročí smrti

Charlese Baudelaira (Sto let moderní doby). Vyháněný a zaháněný, na okraji literatury jako „pouhý překladatel“ zkrátka držený Vladislav se však nevzdával – za pravidelnou časopiseckou kritickou práci našel náhradní prostor alespoň v úvodech a doslovecích k vlastním překladům, výborům a antologiím, anebo v textech napsaných pro knihy sestavené jinými. To však poněkud předbíhám a začínám zprostředka.

Koloběh začíná u Vladislava neúnavně sledujícího především nově vydávanou francouzskou a italskou literaturu. Ve třetím svazku *Tajného čtenáře* jsem napočítal dobře dva tucty autorských posudků a doporučení, pouze pro nakladatelství napsaných a nikdy nezveřejněných kritických rozborů děl, které po celá léta stály na počátku jeho úsilí prosadit tu kterou knihu – jako příslovečné kukaččí vejce – do edičního plánu toho či onoho nakladatelství. Někdy to trvalo dlouho, o tom jeden příklad za všechny. Na Butorův *Repertoár* (Paříž 1960) napsal Vladislav „interní posudek“ – ve skutečnosti zasvěcenou studii – roku 1961; zápas o české vydání knihy trval několik let. Nakonec vyšla v jeho překladu až v roce 1969.

Budiž řečeno *verbis expressis* a podtrženo: většina Vladislavových překladů vznikala právě takto, na základě jeho vlastní volby, která byla východiskem pro dřívější nebo pozdější objednávku nakladatelství. Překlady byly pak provázeny kratšími nebo delšími studiemi, prezentovanými jako doslov či úvod, jež byly vždy cennou a originální informací literárněkritickou a literárněhistorickou v oboru, kde byl Vladislav, třebaže stále ještě bez doktorátu, odborníkem na slovo vzatým: ve srovnávací historii literatur. Takto – zřídka v časopisech, to až hluboko v šedesátých letech ve *Světové literatuře* a trochu ve *Výtvarném umění* – pomáhal zúrodňovat český literární úhor oné doby. Teprve až jednou vyjde tiskem 4. díl *Tajného čtenáře* (*Portréty a autoportréty*) a díl 2. (*Předmluvy, doslovy a další*), shrnující stati, studie a rozborů roztroušené v desítkách publikací, bude si moci širší veřejnost učinit představu, kolik práce vykonal „tajný kritik“ Jan Vladislav pro rozšíření kulturních horizontů padesátých a šedesátých let.

Ještě něco? Ano, jeho přednášky, nikdy nepublikované, přednesené však alespoň v menším kruhu posluchačů, které tvoří podstatnou část *Malých moralit*. Anebo – třebaže jen výjimečně – úvaha anonymně zveřejněná v exilovém *Svědectví*, kterou Vladislav zařadil do knižní podoby tohoto sborníku (Nejprve snad).

Tedy skoro dvacet „hubených“ let; úrodných bylo o to méně, sotva dvě tři. Úrodná byla ovšem především zase na práci: od jara 1968 do chvíle, kdy takzvaná normalizace zasáhla naplno i literaturu (druhá polovina roku 1970), byl Vladislav všestranně aktivní, a to nejen ve stínu jako čtenář a kritik „tajný“. Už v březnu 1968 podepisuje prohlášení dvaceti členů spisovatelské organizace o ustavení Kruhu nezávislých spisovatelů, sdružujícího „členy a kandidáty Svazu československých spisovatelů a členy jeho překladatelské sekce, kteří [podle dobové sebe-definice] nejsou členy KSČ a kteří mají o činnost Kruhu zájem“. V dubnu 1968 čítal Kruh padesát osm členů a na své ustavující schůzi si zvolil v tajném hlasování sedmičlenné vedení (pořadí podle počtu získaných hlasů): Václav Havel, Petr Kopta, Alexandr Kliment, Jan Vladislav, Hana Bělohorská, Bedřich Fučík, Josef Hiršal. V druhé polovině roku 1968 byl Vladislav koptován za člena české části ústředního výboru Svazu československých spisovatelů a o něco později, v roce 1969, jmenován šéfredaktorem revue *Světová literatura*, na jejíž vydavatelský program a profil měl už delší dobu značný vliv.

Ve stejnou dobu – po dvacetileté přestávce – dokončil doktorát, a to u svého někdejšího učitele (jak se kdysi zařekl a na čem trval i koncem padesátých let, když mu byla v jedné milostivé chvíli nabídnuta možnost dokončit studia, z nichž byl vyhnán v roce 1949): u profesora Černého, který byl v roce 1968 – žel, nikoli nadlouho – povolán na Filozofickou fakultu Karlovy univerzity.

Vedle toho měl Vladislav víc práce než kdykoli dříve se svými překlady, výběry a edicemi: v příznivé době směly vyjít mnohé rukopisy, předtím po léta blokové, dveře byly dokořán otevřeny novým projektům a plánům. Tehdy také uzavírá smlouvu na sborník svých kritických statí a studií; nicméně ve chvíli, kdy je kniha připravena do tisku, normalizované nakladatelství smlouvu ruší. A už vůbec nezbyl čas, aby se postaral o zveřejnění *Samomluv*, sbírky vlastní poezie z let 1950–1960. (Snad byl na překážku i jistý ostych samého básníka, mimořádně vzdělaného a sečtělého, s vkusem vytríbeným prací na překladech Shakespeara, Danta, Verlaina, Baudelaira etc., etc., než aby příliš vehementně prosazoval svou vlastní tvorbu, navíc v době, kdy věnoval mnoho úsilí a energie, aby byli publikováni ti, kteří byli po dvě desetiletí umlčeni zcela.)

A pak znovu mezi proskribovanými. Ortel byl vynesena dříve, než byl veřejně vyhlášen z tribuny ustavujícího sjezdu normalizovaného Svazu českých spisovatelů koncem jara 1972, kde byl Vladislav ve sjezdové zprávě, přednesené J. Kozákem, jmenován dvakrát: jednou odsouzen jako „protisocialistický spisovatel“, podruhé pranýřován spolu s dalšími představiteli Kruhu nezávislých spisovatelů, podle oné zprávy jakéhosi „spisovatelského KANu“. O tom, jak brzy bylo rozhodnuto, svědčí nejen odvolání z funkce šéfredaktora *Světové literatury* (1970), ale také pohled do Vladislavovy bibliografie: v průběhu let 1970–1971 mizí jeho jméno z edičních programů nakladatelství, tentokrát daleko důsledněji než po „únoru“. Brzy nebylo jediné instituce, kde by mohl pokračovat v tom, co dělal po dvacet hubených let: alespoň pomocí cizí literatury prosazovat, uvádět do života některé vlastní názory.

Poslední Vladislavova tiskem vydaná edice byl Dante (*Nový život*) v Československém spisovateli (1969); hotová a smluvně sjednaná edice Baudelairových dopisů a zápisů už tiskem nevyšla; překlady v časopisech skončily téhož roku, poslední knižní překlad (Michelangelo Buonarotti, *Žiji svou smrtí*) vyšel v Mladé frontě v roce následujícím (tam se objevila roku 1971 ještě poslední reedice překladů Shakespearových *Sonetů*). Čtyři další překladové práce, objednané Odeonem (Montale, Michaux, Tu Fu) a Mladou frontou (Ronsard), „vyšly“ až v Kvartu o mnoho let později. V roce 1971 vydali Vladislavovi česky kromě reedice *Sonetů* jen knížku pro děti; v letech 1972–1975 mu byl knihtisk k dispozici už jenom v Artii: na cizojazyčné báje a pohádky, na knihy, které nepřišly na domácí trh (i zde však tři další objednané knihy zůstaly nakonec pouze v rukopise). Po podpisu Charty 77 – Vladislav patřil k prvním 240 signatářům Prohlášení z 1. ledna 1977 – nezbyla ani tato úzká existenční základna.

V době, kdy podepisoval Chartu 77, patřil Vladislav mezi ty, kdo našli radikální odpověď na totální cenzurní praxi a publikační zákazy sedmdesátých let: z někdejšího „tajného čtenáře“ Vladislava se stal „tajný vydavatel“. Z Vladislavovy iniciativy, s přispěním několika nejbližších přátel a za využití dovednosti získané kdysi v mládí ve vazárně Zemědělské knihovny, vznikla v polovině sedmdesátých let svépomocná vydavatelská iniciativa, která se po několika letech svého působení stala známou jako edice Kvart.

Do dějin současné české a slovenské literatury se Kvart zapsal jako jedna ze tří nejznámějších „edic“, vedle Václavem Havlem v roce 1975 založené Edice Expedice a nejstarší, už od podzimu 1972 působící Vaculíkovy Edice Petlice, jež stála na počátku literárního samizdatu a často byla vnímána jako synonymum tohoto nejvýznamnějšího fenoménu českého písemnictví posledních deseti let. Základní vybavení těchto „edic“, a je jich víc, než kolik jsem jich jmenoval, tvoří psací stroj, průklepový papír a přesvědčení všech zúčastněných – autorů, vydavatelů, opisovačů i čtenářů – o nezbytnosti literatury nezávislé na směrnicích, příkazech a zákazech, tabu, cenzuře či autocenzuře, diktovaných tou či onou „kulturní politikou“ režimu, a fungují díky odvaze k riziku, jemuž – jak policejní a soudní praxe ukázala – jsou vystaveni nejvíce ti, kdo se nabídli k přepisování nebo vazbě rukopisných knih.

Kvartu věnoval Vladislav po dlouhá léta skoro všechny své síly: jako editor a redaktor, nakladatelský manažer *sui generis* i jako zkušený vazač se smyslem pro hezký vzhled knížky. Jako autor přispěl do řady dvěma sbírkami poezie, které byly konečně aspoň takto zveřejněny (*Věty, Samomluvy*), čtyřsvazkovým souborem *Tajný čtenář* a pěti překladovými výbory či edicemi, jejichž vydání znemožnila už raná fáze normalizace. Po bok této autorské, pořadatelské a překladatelské práce, přesahující z let předcházejících, se zařadila díla vzniklá už z nové, neaktuálnější potřeby. Zejména mám na mysli uspořádání tří svazků spojených s Patočkovým jménem – *První skica k podobizně*, soubor esejů nazvaný *Janu Patočkovi in memoriam* a nejosobnější *Vzpomínky a pocty* – z nichž první dva vyšly v mnoha dalších vydáních a opisech.

V takzvaném pražském čísle *Svědectví* z roku 1979 (č. 59) byla zveřejněna anketa, v níž – zjednodušeně řečeno – šlo o to, zda emigrovat, či nikoli, a jaký smysl dát svému životu „doma“. Do ankety přispěl vedle dalších osmi účastníků také Jan Vladislav; jsem rád, že tuto úvahu zařadil mezi ty texty *Malých moralit*, o které nyní dodatečně rozšířil původní rukopisnou verzi svazku vyšlého v Praze. Je to jedna z nejhlubších úvah o životě a jeho smyslu, jakou lze v knize najít. Nevím, zda tehdy, když psal ony řádky, již tušil, že za půl druhého roku se bude vystěhovávat, spíš nikoli; rozhodně mi nezní ani jako vysvětlení, ani jako omluva volby, již by byl už učinil. Nikdy jsem s ním také nehovořil o konkrétních okolnostech, za nichž došlo k jeho

rozhodnutí; vím jen, že je namístě hovořit o vynuceném odchodu a že tlak policie na ono rozhodnutí vyplynul především z Vladislavovy činnosti v edici Kvart.

Jedním jsem si však naprosto jist, poté co sleduji Vladislavův život od jeho příchodu do ciziny: trest vyhnanství jako prostředek moci vnutit člověku cizí život, abychom použili jeho vlastních slov z jmenované úvahy – minul se u Vladislava účinkem. Tak jako předtím, i nyní žije svůj vlastní život, chrání v sobě „i onen prchající, a přesto přítomný domov v čase, svůj vlastní příběh, svou vlastní rodovou historii, svůj vlastní jazyk, své vlastní myšlení, svoji vlast“.

Záhy po příchodu vydal na mezinárodním fóru (v přednáškách i časopisech), jakož i v exilovém prostředí (dvě sympozia pořádaná sdružením Opus bonum v roce 1981), svědectví o současném stavu české kultury, především kultury nezávislé. Tomu se věnuje od jara 1982 systematicky: na *Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales* v Paříži má svůj seminář a přednáší tam týden co týden o nezávislé kultuře a úloze intelektuálů ve střední a východní Evropě.

I v cizině pokračuje Vladislav v systematickém průzkumu a odkrývání neznámých kapitol moderní české literatury, zejména pak „tajných dějin české poezie“ (vypůjčuji si název jeho úvahy nad nepublikovanými dopisy Vladimíra Holana Jakubu Demlovi). Z této práce – která se dostává na veřejnost nejprve v českém zahraničním rozhlasovém vysílání a odtud přechází, dále dotvářena, do časopisů – vyrůstá postupně antologie básnických a uměleckých osudů naší doby, a to takových osobností jako Ladislav Dvořák, Jan Hanč, Petr Kopta, Marie Marčanová, Vladimír Vokolek, Nikolaj Terlecký, a především Jiří Kolář, jehož uměleckému osudu a interpretaci jeho díla se Vladislav věnuje s mimořádným zaujetím.

Na způsob někdejšího tajného čtenáře uplatňuje znovu svou všestrannou znalost současného evropského literárního světa i odbornou průpravu srovnávacího historika: v črtách a úvahách, psaných prvotně rovněž pro rozhlas, upozorňuje Vladislav na díla nová i na knihy a osudy polozapomenuté, jež v dnešních souvislostech získávají novou aktuálnost (črty o Emmanuelu Bovovi, Jeanu Cocteauovi, Raymondou Aronovi – u příležitosti vydání jeho *Paměti*, o pětisvazkovém vydání Michelangelova listáře, či o Lévi-Straussovi, kdy dokázal organicky připome-

nout opomíjený úryvek z nedávné české literární historie – mladoboleslavský dvouměsíčník *Mladé archy* z let 1945–1948).

Vladislavovi nejde však zdaleka jen o literaturu: nová kniha, referát o časopiseckém rozhovoru se známou literární osobností, čtyřicáté výročí pařížské razie proti Židům v létě 1942 či událost kulturního světa je mu příležitostí k napsání dalších z řady nových „malých moralit“ o umění, politice a literatuře, knihách a životě, vyhrocených a kriticky zacílených zejména vůči těm intelektuálům, kteří se tak či onak spoutali se zločinnou mocí (např. v textu o Trioletové a Aragonovi), anebo vyúsťujících do obžaloby dvojího lokte, jehož s oblibou používá takzvaný levicový intelektuální svět při posuzování bezpráví podle toho, zda se odehrává v systému „revolučním“, nebo „reakčním“ (v črtě o tragickém osudu kubánského spisovatele Valardarese: Kuba – peklo nebo ráj).

Prožitá, na vlastní kůži protrpěná, ale také hluboce zažitá a reflektovaná zkušenost československého světa, hluboká znalost české kulturní tradice, byly Vladislavovi bezpochyby dobrým vodítkem při posuzování „českého osudu“ a „české otázky“ už dříve. Mám však pocit, jako by trvalý – neturistický – pobyt v cizině, intenzivně a z bezprostřední blízkosti vnímané politické a kulturní zápasy „velkého světa“, světa „těch druhých“, ještě zpřesnily jeho měřítko a poskytly nové argumenty při hodnocení současného stavu i nedávné minulosti vlastního národa a při posuzování jeho hodnot i místa ve světě. Není tomu tak dávno, co jsem se mu v dopise zmínil o českém národě v tom smyslu, že už přes čtyřicet let bilancuje hlavně a především své prohry a bankroty. Nepodělit se s čtenářem o Vladislavovu odpověď by znamenalo zatajit jednu z dalších velkých „malých moralit“, důležitou stránku z jeho *Otevřeného deníku*, který píše už léta den co den a o který se s námi rozdělí až kdoví kdy:

„Jistě sis už všiml, že nejsem žádný historický optimista, spíš naopak. A nejsem také žádný vlastenec a národovec, ... nepatřím k vlastencům, kteří za každou cenu hájí svou domovinu: nevím vlastně dobře, kde všude leží. Přesto však mám k Čechům a ke Slovensku nakonec v něčem, řekl bych, shovívavější nebo chápavější či, jak to říci, lepší vztah než skuteční vlastenci: nevyčítám jim, těm lidem tam, tomu lidu, jeho soustavou nechut nebo neschopnost bojovat, bít se za svá práva

atd., krátce *zbabělost*, která se prý tolik odlišuje od polské či jiné statečnosti.

Zjistil jsem, co ví každý, že historická paměť lidu, lidí, je velmi krátká a že trauma Bílé hory, ale ani roku 1938–1939 a 1948 a 1968 vlastně neexistuje: většina lidí u nás je nemůže cítit, protože to prostě nezažila – je na to příliš mladá. To trauma do ní vnášíme leda my intelektuálové, kteří trpíme – často oprávněně – pocitem viny, vlastním traumatem, jež přenášíme na ostatní. Kdybychom přestali mluvit o Bílé hoře a ostatních katastrofách tohoto typu, lidé by o nich vůbec nevěděli, jako už dávno nevědí o porážce na Moravském poli – nebo zas o vítězství Jaroslava ze Šternberka.

Mám naopak zato, že například na poslední léta, myslím od 2. světové války, můžeme být mnohdy pyšní; lépe řečeno, mohli bychom být pyšní, kdybychom byli dostatečně informováni a uvědoměni! A kdybychom srovnávali, například s tím, co se dělo ve Francii: u nás nebylo rozhodně tolik kolaborantů, zejména ne například mezi spisovateli; žasl bys možná, kdo všechno se namočil – a kdo to pak vykupoval tím, že se začal hlásit k levičci. Jeden z (cizích) historiků napsal dokonce knihu, kde se mluví o milionech Francouzů ochotných spolupracovat s Tisíciletou říší. U nás se rozhodně nikdo nechoval k Židům tak jako Francouzi...

A to nemluvím o postoji francouzských intelektuálů v třicátých letech a o jejich postoji v letech padesátých: víš přece, jak se zachoval Eluard. Někdo řekne, že to bylo jeho přesvědčení. Ale bližší studium dokumentů ukazuje, že to byl obyčejný strach a pohodlí: strach před něčím, co by se dalo nazvat intelektuálním terorem doby, a pohodlí v tom smyslu, že bylo nepříjemné se vystavovat útokům 'pokrokových představitelů' a vzít na sebe – nesmyslné – ódium zpátečníka, jak to dokázal udělat třeba Camus, nebo ještě lépe takový Raymond Aron: ocitnout se v takové *samotě* jako tito dva a ostatní jim podobní, kteří šli proti proudu, to bylo skutečně přinejmenším nepohodlné. A ještě dnes se přitom najdou kritikové, kteří tvrdí, že možná bylo lepší *mýlit se* v padesátých letech se Sartrem (a tedy schvalovat třeba i stalinské koncentráky, o kterých Sartre a spol. věděli *vše*) než *mít pravdu* s Aronem, který onen svět, jenž koncentráky zrodil (a znovu rodí), zásadně odmítl.

Ve srovnání s tímto strachem a s tímhle nepohodlím, které se dnes nakonec tak blahovonně pomíjí, byl strach a nepohodlí

u nás v padesátých letech nekonečně oprávněnější a hlubší: u nás šlo opravdu o život, o vězení, často o smrt a skoro vždy o ztrátu jakékoli životní jistoty a perspektivy u každého, kdo se odvážil nespolupracovat – nebo kdo byl vyhlédnut za oběť. Ve srovnání se situací západních intelektuálů i politiků byla naše situace tak vyhrocená, že bychom si mohli prominout všechno. A přesto si to nepromíjíme: ani jiným, ani sobě. Je v tom kus velikosti, kus tragédie, ale rozhodně to není bankrot: Francouzi, abych je připomenul ještě jednou, si ten bankrot dosud ani jen nepřipustili – musí jim jej připomínat různí cizí autoři...

A konečně i rok 1968. Vyčítá se leccos dr. Benešovi, a já ho nemám proč hájit; ale jistě neudělal to, co udělal voják de Gaulle, který se ve dnech pařížského máje 1968 najednou sebral a utekl do Německa. Utekl: voják! A různí ministři se rozprchli jako vrabci a jeden z nich zalezl doslova pod svůj ministerský stůl: přesto dnes vystupuje na veřejnosti, jako by se nic nestalo. Ty převleky, kterých jsme pak u nás byli svědky po r. 1968, jsou vedle toho nakonec nevinné, protože šlo skutečně o životy: nikdo nemohl po předešlých zkušenostech z padesátých let u nás a z celého půlstoletí v SSSR vědět, nebude-li se popravovat nebo odpravovat – a pravděpodobně jen tlak Prahy, pražského, československého lidu těm popravám zabránil. Ve Francii taková zkušenost, ochromující, zbavující rozumu a páteře, nebyla – leda někde daleko v hrůzovládě Velké revoluce. A přesto, přesto nemají nejmenší pocit viny, traumatu, či aspoň jej nedávají na jevo...

Je to snadné: v rovině abstrakce se nic nestalo, situace byla zvládnuta, 2. světovou válku vyhráli, v roce 1968 krizi překonali. O ceně se nemluví. My, my bychom o ní mluvili pořád. Ale já myslím, že i u nás byla válka, a dokonce i padesátá léta, a ovšem i šedesátá, sedmdesátá, Charta atd. v jistém smyslu velkým obdobím, na které můžeme být v mnohém hrdi: ani jednou se nepodařilo přes všechny obrovité prostředky zlomit to základní, to, nač zde ve Francii, například, prostě kašlali.

Krátce, hádám se vždycky, když se píše o naší zbabělosti: ta je přítomna všude, a možná u nás méně než jinde. Ale Češi mají sami sobě za zlé cosi, co nedovedu vždy postihnout, snad to, že nejsou *veliký* národ, že čeština už není diplomatický jazyk jako kdysi, že český král není císařem, či co, a tak zarytě hledají na sobě chyby. A protože jich mají dost, jako každý, snadno se uspokojí, a dokonce si libují v sebetržnivém bahně skutečných i po-

myslných vin, z nichž sestavují systémy: Bílá hora, 1938, 1948, 1968 atd. Já bych mohl jmenovat jiná data, ... která dávají zase jinou řadu. Proč na tuto druhou řadu neupozornujeme přinejmenším právě tak často jako na tu první? Proč jiní dělají pravý opak a o svých skvrnách – a jakých! – nemluví? (...) Zdá se, že aspoň někteří zdejší mladí chtějí vědět a že se neodbytně ptají. My bychom se možná také měli ptát, a to i směrem sem, na tu druhou stranu: cožpak nejsou takoví lidé jako Kalandra, Halas, Seifert, Holan, Zahradníček, B. Fučík, atd! příkladem podivuhodné síly a jasnozřivosti, předvídavosti i důslednosti v tom, že dokázali případně změnit názor a stát za tou změnou, jakmile zjistili svůj omyl? Zatímco jiní, jinde, v neporovnatelně bezpečnější situaci, se k tomu neodhodlali? Atd.

To se ví, v rovině osobní to vypadá jako bankrot. Nejsme nic, jsme jen ti, co s Dantem poznávají, jak chutná cizí chléb a co to je chodit nahoru a dolů po cizích schodech. (...) Prohráli jsme, řekli by Francouzi, kteří – jak mi zrovna před několika dny o dovolené řekl můj francouzský hostitel a přítel – tak snadno mění kabáty a tak horlivě uctívají každý režim, hlavně ten u moci, který je živí a zaručuje jim nedotknutelnou kariéru: kariéru jsme neudělali. Ale místo ní máme něco jiného: vědomí, že jsme nemohli jednat jinak, pokud jsme chtěli zůstat sami sebou. Že jsme často prohloupili, sami sebe klamali, nebyli dost důslední a nebránili jiným ve zlu, takže to teď sklízíme, to je už jiná otázka; ale sám fakt, že jsme, kde jsme, je důkazem, že jsme v tom základním nepodlehli.“

V posledním odstavci jako by zazněla – byť nezřetelně a hned umlčená – struna sebelítosti. Tak tedy přece jen „zkažený život“? Nemyslím, že tu Vladislav vyjadřuje svůj životní pocit. Jednou, při jiné příležitosti, se zamýšlel nad hořkým, žalujícím a obžalujícím výkřikem kohosi jiného, jemu důvěrně známého, kdo vmetl do tváře někdejší svým protivníkům, mysle přitom na celý prolhaný a zločinný systém, své nenávislné: „Vy jste mi zkazili celý život!“ Vladislavův komentář, jeho nejkratší malou morailitu nikdy nezapomenu. „To je pravda,“ napsal, „ale takových bylo a je víc. A hlavně: to, co bylo zkaženo, nebyl přece život, nanejvýš kariéra, uznání, což může být v životě důležité, ale rozhodně není s životem totožné.“

Tenhle dodatek je o to cennější, že pochází od člověka, který sám nejlépe ví, co znamenalo a znamená patřit k vyvrženým. Po přečtení této knížky ovšem víme, že Vladislav nemáá rukou

nad ničím, co bylo zmařeno, ani nevyzývá k mlčení nad spáchaným zlem, třebaže říká, že „člověk musí zapomínat, chce-li žít“; směřuje a odkazuje pouze k jiným než konjunkturálním, totiž k subtilnějším, hlubším a pravdivějším hodnotovým souřadnicím.

Jako moralizátor *par excellence* Vladislav nepádí na zpěněném koni zúčtování, neapeluje na pudy, nechce probouzet vášně a provokovat nenávist, slepou na všechny strany – nakonec i k hodnotě vlastního života prožitého vstojí. Vůbec nemluví k davu: intimně oslovuje každého svého čtenáře a posluchače zvlášť, dokáže ho přimět k soukromému zamyšlení. A ještě něco víc: apeluje současně na cosi, co také bylo dáno do vínku každému člověku vedle všeho ostatního, co je lidským prokletím: Vladislavova slova, úvahy, samomluvy jako by se pokoušely odstranit vrstvu popela, pod níž dřímají či mohou dřímat jiskérky lidské touhy po pravdě a kráse, nevykořenitelný smysl pro spravedlnost – i odpuštění.

1983

Vladislavův Tajný čtenář¹

František Kautman

I

Dřív než se člověk stane spisovatelem, básníkem, překladatelem, kritikem, musí se stát dobrým čtenářem. Dnes už nevěříme na samorostlé talentované autory, kteří dobře píší a nic nečtou. Dřív než se člověk naučí dobře psát, musí umět dobře číst. Říká se, že jsme národ čtenářů, patrně jsme, je však otázkou, kolik z nich ovládá umění dobře číst.

Jan Vladislav je spisovatelem – básníkem, kritikem, překladatelem – v nejširším a nejsoučasnejším smyslu slova. A svým čtyřsvazkovým *Tajným čtenářem* se přímo manifestačně hlásí k nepominutelnému zdroji veškeré moderní literární práce, k náruživému, zaujatému, prožitému, poučenému čtení. Je pro ně vyzbrojen nejen bohatou odbornou erudicí – počínaje aktivní znalostí několika evropských jazyků, z nichž kvalifikovaně překládá, a konče sečtělostí v oblasti výzkumů nejmodernější estetiky – ale také bytostným, přímo biologickým zaujetím pro umění vůbec a pro literaturu zvláště. Celý jeho život dokazuje, že navzdory všemu literatura nepřestala být jeho osudem, a to i tehdy, když byl politickými zásahy zatlačen do jejich zdánlivě „okrajových“ oblastí, za jaké se považuje překladatelství nebo literatura pro děti. Sám ostatně říká, že v oblasti překladové literatury se někdy řešily životní problémy současné tvorby, které se nikde jinde řešit nemohly. A je-li Vladislav autorem jednoho z nejúspěšnějších překladů klasického básnického díla, který u nás vyšel po druhé světové válce (v úhrnném úctyhodném nákladu dvě stě tisíc výtisků), Shakespearových *Sonetů*, je to samo o sobě důkazem, že i v oblasti, do níž byl nuceně vykázan, dovedl obohatit naši literaturu dílem, pro něž není nadázkou označení *čin*. (Jeho osud je v tomto směru srovnatelný s osudem L. Pasternaka nebo S. Maršaka v literatuře ruské –

1 VLADISLAV, Jan: *Tajný čtenář 1–4*. Rukopisná edice Kvart 1975–1980.

shodou okolností právě Maršak také kongeniálně přetlumočil Shakespearovy Sonety do ruštiny.)

Máme-li možnost poznat v souhrnu literárněkritické a esejistické dílo Jana Vladislava, neubráníme se trpkému pocitu, že nemohl těch pětatřicet let soustavně působit na novou českou literaturu jako aktivní kritik. Kritik šaldovské erudice, máme-li na mysli jeho poučenost o minulých i současných literaturách románských a germánských, kritik stylové vytríbenosti, úspornosti a čistoty, pokud máme na mysli jeho výrazové prostředky, a kritik básnické citlivosti, nejen proto, že specifickou oblastí jeho zájmu vždy byla moderní evropská poezie počínaje „prokletými básníky“, ale především proto, že je sám vynikajícím a originálním básníkem.

Sám autor vysvětluje název svého souboru *Tajný čtenář* tak, že jde především o poznámky k naruživému *čtení*, spojenému se snahou doporučit aspoň něco z vlastní četby jiným, zatímco epiteton *tajný* vystihuje skutečnost, že velikou část jednotlivých svazků souboru tvoří kritiky, projevy, lektorské posudky a návrhy, které se k širší veřejnosti neměly dostat.

Právě zde je přesvědčivě demonstrována svědomitost *veškeré* Vladislavovy literární práce. Jen málo našich (a nejen našich) literátů by se mohlo odvážit publikovat interní lektorské posudky, které se často píší pro pouhé vyplnění profesionálního penza. Kdo by si tu dělal hlavu se stylovou čistotou, s kompozicí a vyvážeností celku, když koneckonců se nejedná o nic jiného než orientovat nakladatelského redaktora při vydání či nevydání určitého zahraničního knižního titulu. Lektorské posudky se téměř vždy diktují rovnou do stroje.

Prozrazuje Vladislavovu *úctu* k literárnímu dílu, že něčeho takového není schopen. Ví, že zde vyslovuje určitý čtenářský soud, který ve svých důsledcích ovlivní skladbu našeho knižního trhu. Cítí plně svou *zodpovědnost* za to, doporučí-li či nedoporučí-li určitého cizího autora u nás k vydání. Není to sice zodpovědnost stejného dosahu, jakou má lektor původní tvorby, který v monopolně organizovaném nakladatelském podnikání často definitivně rozhoduje o veřejné publikaci určitého díla, ale i tak jde o počín závažný: dostane náš čtenář do ruky dílo, které právě potřebuje, které pomůže zaplnit mezery v našem domácím literárním kontextu, a dostane je včas?

Tak máme před sebou poněkud kuriózní zjev, že zatímco stránky našich novin a časopisů, zejména v padesátých a sedm-

desátých letech, jsou doslova zapleveleny bezvýznamnými, plochými, nekvalifikovanými a uboze napsanými recenzemi a „kritikami“, skutečné kritické projevy zůstávají ležet v nakladatelských regálech a šuplících. Vladislav udělal dobře, že je z tohoto zapomenutí vysvobodil, sebral a v samizdatové edici *Kvart* poskytl aspoň úzkému kruhu čtenářské veřejnosti.

První svazek, nejucelenější a nejdůsledněji komponovaný (vedle svazků čtvrtého, připravovaného ostatně před lety k vydání, které bylo násilným zásahem zmařeno) pod názvem *Malé morality* je jakýmsi průvodcem po problematice moderní umělecké tvorby, především se zřetelem k literárnímu a výtvarnému umění. Jsou zde také nejpregnantněji formulovány – in margine kritizovaných uměleckých děl a jejich tvůrců – problémy estetiky a etiky moderního umění, vztahu umění a společnosti, imanentního a mimoesteticky determinovaného vývoje umění, umění „svébytného“ a „angažovaného“ apod.

Druhý a třetí svazek (*Předmluvy, doslovy a další* a *Recenze, lektorské posudky a další*) doplňují, rozvíjejí nebo připravují svazek první nebo svazek čtvrtý, v každém případě tvoří s nimi nerozlučný celek. Ale kupodivu vnější roztržitost, daná povahou i dobou vzniku jednotlivých částí, nepůsobí dojem vnitřní nesourodosti, naopak – přesto, že v leccems byl autor poplatný době a v leccems mu tuto poplatnost „bona fide“ vnutili nakladatelští a časopisečtí redaktoři (ostatně jde o licence ve srovnání s jinými spisovateli velmi nepatrné), autorova osobnost vystupuje v podivuhodné ucelenosti, ať jde o projevy z konce čtyřicátých let nebo konce šedesátých let, přičemž vždy, i v tom sebenepatrnějším textu je jasné, oč autorovi opravdu šlo – v literatuře i v životě: právě u Vladislava jde evidentně o oblasti neodlučitelné. Čtvrtý svazek *Portréty a autoportréty* je sice myšlenkově opět přísně vkomponován do celého souboru, ale pro své informativní bohatství může sloužit i jako kompendium ke studiu moderní literatury, i když v řadách „moderních“, ale zcela v duchu autorovy historické poetiky, se vedle Baudelaira, Verlaina, Pirandella, Campany, Alain-Fourniera, Saint-John Perse, Reverdyho, Michauxe, Geneta, Sveva a Butora zákonitě objeví i Dante, Michelangelo, Du Bellay a Shakespeare.

Některé z Vladislavových „portrétů“ jsou pro našeho čtenáře doslova objevné, protože pojednávají o tvůrcích, o nichž se u nás toho ví málo nebo nic, ač jejich zakladatelský význam v moderním evropském umění není už nikým zpochybňován.

Doplňující pátý svazek *Bezejmenná Múza* pak má obsáhnout Vladislavovy úvahy nad problémy překládání uměleckých děl, jemuž věnoval významnou část svého života v literatuře.

II

K Vladislavovu souboru by se dalo přistupovat z různých stran; nabízí také desítky problémů k zamyšlení. „Metakritik“ je tu vždycky v nevýhodě, neboť zpravidla ve zvolených oblastech nedosahuje kritikovy erudice. Vladislavovy znalosti jsou encyklopedické, „renesanční“ – nadarmo nevěnoval tolik pozornosti právě renesančnímu umění a stal se dokonce specialistou v oblasti života a díla Michelangelova.

Ale Vladislav není systemizující katedrový vědec: až příliš dobře chápe meze objektivity a nezbytnou dávku subjektivity jakéhokoli způsobu byť sebereflektovanější interpretace. I já si vybírám z jeho díla problémy, které jsou mi osobně blízké. Myšlím si o nich, že podstatně vzrušovaly i samotného autora. A konečně odvážím se tvrdit, že jde také o mimořádně závažné problémy naší literární současnosti, za níž zde pokládám dobu uplynulých třiceti pěti let.

Řekl jsem už, že Vladislav je básníkem. Poezie je pro něho prius literární tvorby, i když sleduje i problémy moderní prózy. Ostatně nebylo by účelné vést zde nějaký příliš vyhraněný předěl: moderní básníci bývají současně i prozaiky, kritiky a překladateli. Přirozeně těžiště práce některého z nich spadá do oblasti poezie, jiného do oblasti prózy, ale nejsou výjimkou ani případy naprosté vyváženosti v obou oblastech tvorby (uvedme z domácích příklad Richarda Weinerja). Také hranice mezi moderní poezií a prózou se často stírají, poezie přechází do prózy a próza „básní“.

Přesto však z patnácti Vladislavových „portrétů“ je osm věnováno básníkům, u dalších dvou (Michelangelo a Shakespeare) je pak jejich poezie předmětem autorova prvořadého zájmu. Také jako překladatel se spisovatel vždy těsněji sžije, prolne, chcete-li „zamiluje se“ silněji do básníka než do prozaika. V próze přece jen překladatel sleduje především myšlenku překládaného díla, při překladu básně musí sledovat vedle toho stavbu básnického obrazu, rytmus a melodii verše, jeho barevnost –

je-li překlad svým způsobem znovuvytvořením uměleckého díla, platí to především o překladu básně.

Nad smyslem a posláním poezie se Vladislav-kritik zamýšlí mnohokrát. Jistě dobře ví, co o tom bylo řečeno v průběhu věků jinými. Ale jeho postoj je aktuální, zajímá ho především poslání a smysl poezie v naší době, a to jak staré, klasické, znovuoživené novými překlady a recitacemi, tak „moderní“ – od zakladatelské, u jejíhož prahu stojí Charles Baudelaire, až po současnou, která teprve začíná artikulovat svůj postoj k současnému světu. A právě tato poezie a právě u nás má zvláštní etické poslání. Jak to Vladislav výstižně vyjádřil v úvodním projevu literárního večera Hany Proškové v roce 1958: „*Vina poezie je v její pouhé přítomnosti. Svým nemilosrdným světlem prostě brání čtenáři dělat, jako by to či ono nebylo. Nutí ho vidět nebo vědomě zavřít oči. Nutí ho rozhodnout se uvnitř, neviděně, k statečnosti nebo nestatečnosti. To je to neštěstí, jež poezie vždy znovu zaviňuje.*“²

Vzpomeňme si, co tehdy znamenala poezie v kontextu našeho kulturního života: programově vystupuje „poezie všedního dne“, vznikají divadla malých forem, Semafor a Na Zábradlí. Ještě doznívá renesance milostné poezie, která začala už na přelomu padesátých let a byla zahájena především přeloženou poezií. V této souvislosti hrály významnou úlohu i Vladislavovy Shakespearovy Sonety: jeden z nich pronikl dokonce v zhudebněné formě i do Semaforu, do představení *Taková ztráta krve*, v písňové interpretaci tehdy začínajícího Waldemara Matušky – a z pódia Semaforu se přeléval do vědomí probouzející se mladé generace.

Až bude jednou psána historie naší kultury druhé poloviny padesátých let, nebude v ní možné pominout kapitolu o citové renesanci mladých lidí po násilně proklamované a vnucované senzitivní vyprahlosti počátku padesátých let. A v tomto procesu – naučit mladé lidi opět ctít základní hodnoty lidského života – připadla poezii role ničím nezastupitelná. Jedině poezie mohla rehabilitovat neomezovaný a nepotlačovaný milostný cit, neboť „poezie je láskou a láska poezii“, jak napsal Vladislav u příležitosti zamyšlení nad poezií Paula Eluarda už roku 1947. A v syntetické stati o současné francouzské poezii (Živá Francie) opět v souvislosti s Eluardem formuluje svůj názor slovy

2 VLADISLAV, Jan: *Malé morality*. Mnichov 1984, s. 27.

„dějiny poezie jsou skrytými dějinami lásky“. Avšak láska-život, charakterizující poezii Eluardovu, musela být vyvážena komplementární paralelou láska-smrt, již Vladislav charakterizuje poezii M. Leirise. „...tato zkušenost o paralelnosti – ba totožnosti lásky-smrti, staví člověka do věčného rozporu toužení a odmítání, hledání – a zavírání očí před nalezeným, do rozporu, který z bytosti animální vytváří bytost lidskou, jejímž znakem a jejíž silou byl, je a bude její neklid a hledání.“³

Jak úporně se v padesátých letech bojovalo o právo na existenci tématu smrti v krásné literatuře! Té logické, nevyhnutelné, neodvratitelné, ničivé, individuální smrti, bez patetických gest a výkřiků, skloněných praporů, slavnostních salv a rytmů smutečního marše padlých revolucionářů. Ještě koncem padesátých let škrtala cenzura redakcím básně pro přílišnou pochmurnost, pesimismus, alias „dekadenci“. Také zde poezie vzala na svá bedra ušlechtilý boj za „právo na smutek“. A teprve ten, kdo se dobral dna zákonitosti existence obou pólů paralelní dvojice, kdo řečeno pojmy Vladislavovými pochopil nevyhnutelnost poezie Eluardovy i Leirisovy, získal onu lidskou dimenzi, bez níž nelze pochopit podstatu velikého umění všech národů a všech věků.

Neboť poezie není Vladislavovi jen způsobem poznání, jak se proklamovalo v mnoha poetikách i uměleckých programech devatenáctého století, odkud tato zásada přešla – jako vše ve zvládnutelné podobě – i do kulturněpolitických programů padesátých let. Osvícenská (u nás vesměs v ruské revolučnědemokratické interpretaci) poučka o rozdílu vědeckého a uměleckého poznání jako myšlení v logických pojmech a myšlení v uměleckých obrazech spojila umění a vědu společným jmenovatelem poznání, což není sice nesprávné, protože právě uměním poznáváme někdy víc a hlouběji než vědeckými formulami, ale *system* poznávání vědeckého a uměleckého se liší mnohem hlouběji a podstatněji, než aby se jejich rozdíl mohl omezit na odlišnost logického pojmu a uměleckého obrazu. (Moderní umění ostatně dokáže dosadit namísto uměleckého obrazu logický pojem a naopak moderní věda operuje veličinami ne nepodobnými někdejšímu výměřům uměleckého obrazu.) Paralelnost umění a vědy dnes probíhá jinde, než jak si to představovalo 19. století.

3 VLADISLAV, Jan: *Tajný čtenář 2*, s. 175.

Když Vladislav hodnotí poezii Saint-John Perse, poznamenává, že mu plným právem patří místo vedle těch, kteří určili podobu dnešní světové poezie a kteří nás, své čtenáře, celým svým dílem učí, že spíš než způsobem poznávání je poezie *způsobem života – a to integrálního života*.⁴

Sub specie tohoto kritéria pak Vladislav hodnotí moderní poezii vůbec, proto věnuje ve svých studiích tolik pozornosti biografickým a autobiografickým svědectvím o básnických tvůrcích. Není to bezmocnost biografické metody minulých dob, která z neschopnosti říci cokoli o samém díle, sháněla kdejaký bezvýznamný detail ne-li klep o jeho tvůrce. Vladislav se umí dobře podívat na dílo i jeho tvůrce z „vnitřku“, ze struktury samého díla – ale je to právě typický rys moderních tvůrců, že své dílo žijí a svůj život záměrně, byť často neúspěšně, se zraňováním sebe i druhých a někdy s úplným selháním a ztroskotáním, se snaží zformovat v umělecké dílo.

Formální a strukturalistické školy, které tolik obohatily naše poznání uměleckého díla, jeho vnitřních zákonitostí, geneze a působení, svou jednostranností přece jen naše porozumění umělecké tvorbě zúžily a omezily právě pokud jde o samého tvůrce, neboť z jejich krajních interpretačních postupů se tvůrce nejen vypařil, ale nakonec stal jen nositelem vývojového článku v genetickém řetězu, kde by se dal snadno zaměnit někým jiným.

Na takovém Rimbaudovi nebo Verlainovi vidíme názorně, jak jejich životy a díla tvoří vyšší, nedělitelnou strukturu, která se dá pochopit jen jako celek.

Vladislav nepracuje jednoznačně usměrněnou metodou, ať už sociologickou, fenomenologickou, psychologickou či strukturalní. Nesnaží se ani, alespoň vědomě, o nějaký metodický pluralitní přístup – i když někdy bychom tak mohli soudit z některých jeho závěrů. Za hodně vděčí své intuici, ale není programovým intuitivistou, naopak, vědomě usiluje o maximální seberefexi a už před dvaceti lety prohlásil, že lepší je za vedení rozumu bloudit, než pod vedením autority jít přímo. Vladislav je esejista v nejlepším slova smyslu – opět v duchu šaldovském – (Šaldu si žádná literárněvědná ani kritická škola nemůže bezvýhradně přisvojit, ale mnohá mu vděčí za řadu významných podnětů), který dílo umělecky pociťuje i reflexivně zvládá sou-

4 VLADISLAV, Jan: *Portréty a autoportréty*. Praha 1991, s. 152.

časně: proto dovede precizně individualizovat, ale dovede také zevšeobecňovat, dovede postihnout to, co spojuje Bloka, Reverdyho, Eliota, Pounda, Jimeneze, Trakla, Ungarettiho i Campanu a v čem se „projevil společný rozum moderní poezie“.

A ještě jeden rys moderní poezie postihuje Vladislav s pozoruhodnou přesností (projevuje se i v jeho vlastním básnickém díle): zhuštěnost, intenzitu, sevřenost básnického výrazu (v tomto případě Corbièrova), které jsou dány soustavným soustřeďováním velké básnické životní zkušenosti na plochu co nejmenší. Ostatně tato koncentrovanost je příznačná i pro studie v *Tajném čtenáři*: zkus tam škrtat zbytečná slova či dokonce věty, aniž bys porušil smysl a strukturu celého textu; není tam hluchých, vycpávkových ani líbivých, ale samoučelých míst, frází či obrátů.)

Umění koncentrovanosti je plodem veliké a silné vůle (typické pro zakladatele moderní poezie i moderního malířství), ale je také vzácným plodem talentu, pravděpodobně vrozeným. Žádný kůň není tak splašený jako slovo a věta, když jim jednou povolíš otěže. Ale přitáhnout je není snadné, a někdy to nejde vůbec.

III

Všeobecné estetiky minulých dob hřešily vším možným; jedno jim však nelze upřít: uchovávaly v umělcích i v kritikách vědomí o souvislosti různých uměleckých projevů. Pozitivistická specializace 19. století řekla velmi mnoho o specifických výrazových prostředcích různých druhů umění, ale tato souvislost se z nich vytratila. Ne náhodou; neboť opravdu co má společného slovo s hudebním tónem nebo barva s mimickým gestem? Technické postupy jednotlivých umění lze sice vzájemně kombinovat (Wagnerův „Gesamtkunstwerk“, Skrjabinův „barevný klavír“, kinetické výtvarné umění, grafická poezie, zápisy elektronické hudby), ale i ve Wagnerově opeře slovo zůstává slovem a tón tónem. Pokus se je teoreticky uvést na společného jmenovatele! Souvislost jednotlivých uměleckých oblastí je patrně vnitřní, přesahuje technické výrazové prostředky. Ať chceme či nechceme, dostaneme se na pole filozofie v jejím nejširším smyslu, aniž bychom přitom museli všeobecnou estetiku opět vrátit do područí obecné filozofie.

Filozofickou úvahu pak lze konfrontovat s konkrétními výzkumy současného umění. Moderní umělci totiž poskytují dostatek materiálů a dokumentů o vnitřních mechanismech své tvorby: štědře publikují to, co badatelé o umění minulých století pracně shledávali a rekonstruovali z uměleckých pozůstalostí, deníků, zápisníků, korespondencí, skicářů a zbytků uměleckých dílen.

V jedné ze svých úvah z roku 1967 Vladislav dovozuje: „Umění, a zejména pak literatura, je druh velmi speciální práce. Smyslem této práce je podle všeho *výzkum*; to je dáno už historickým vývojem – vzpomeňme na spojitost výzkumu a umění v renesanci. Umělecký výzkum se ovšem odehrává ve zvláštních oblastech a zejména ve zvláštním materiálu – v literatuře především ve *slově*. To je příznačné zejména pro moderní poetiky, ale především pro samu dnešní tvorbu.“⁵

Podobným způsobem svou uměleckou práci ve svých programech definovali už impresionisté, kubisté, futuristé, teoretikové „civilní poezie“, poetisté, surrealisté a řada dalších škol a směrů moderního umění. Tento střízlivý vztah k umělecké tvorbě (zvažme dostatečně sémantický obsah slov *práce* a *výzkum*), zdánlivě chladný u tvůrčího umělce, by mohl potvrzovat tézi o blízkosti, ne-li totožnosti umění a vědy. Blízkost tu nepochybně je, ale o to se tu teď nejedná. Moderní umělci nejsou nepřátelštější vůči vědě, nezavrhují její metodu. Pokud zejména v posledních letech se propast mezi vědou a uměním opět prohlubuje, má to jiné důvody: umělci se staví po bok jedněch vědců – ekologů a filozofů-humanistů – proti fanatismu nekritických přívrženců vědeckotechnické revoluce.

Konec minulého století zpochybnil aristokratickou pózu výlučného umělce, na něhož občas sestupuje božská inspirace a který je mágem, kouzelníkem, božským prorokem. Moderní umělec ví, že jeho umění je výsledkem dlouhé, těžké a namáhavé práce, bez ohledu na to, jestli své dílo desetkrát přepisuje, nebo v něm zraje dlouhá léta a pak je téměř definitivní ve dvou týdnech vrhne na papír. Vladislav jako překladatel ví zvláště dobře, co je to umělecká práce. V překladu se totiž nedá nic obejít, ulehčit, odšvindlovat. Když se původní báseň nedaří, tak jí prostě necháš. Anebo ji rázem spraviš tím, že škrtněš poslední dva verše, které jsi nekonečně pulíroval a pořád nezněly, jak bys

5 *Malé morality*, s. 76.

chtěl. A báseň už byla hotovým celkem (ostatně „otevřenost“ moderního uměleckého díla je jeho typickým znakem) bez oněch posledních nedařících se dvou veršů.

Ale když překládáš báseň, nic takového si dovolit nesmíš. Musíš zkoušet, hledat, pátrat, zkoumat, přemýšlet – tak dlouho, dokud nenajdeš schůdné řešení. Plným právem pak mluvíš o práci a výzkumu.

Už Puškin konstatoval, že dojmem největší lehkosti a plodu šťastné inspirované chvíle působily básně, s nimiž si dal největší práci.

Je-li umění prací, neznamená to, že se na jeho vzniku nepodílí cit. Naopak, řekl bych, že právě proto je prací a těžkou prací, která vyžaduje koncentraci a vystupňování všech tvůrčích lidských aktivit, racionálních i emocionálních. Povrchní konzument uměleckého díla je jistě ovlivňován hlavně emotivně. V tom je velká síla umění; Tolstoj například od umění požadoval, aby působilo především na cit. Ale vzdělaný divák, čtenář či posluchač se s tím nespokojí. Snaží se reflektovat poslání, které mu dílo přináší, snaží se dílo interpretovat. Ostatně každé konzumování uměleckého díla je interpretací. Uvědomělý konzument se však vědomě snaží o to, aby z díla vytěžil co nejvíc, aby jeho interpretace byla významově co nejbohatší. Takovým „čtenářem“ je právě Vladislav: dovede nejen plodně číst, ale také dojem ze své četby sdělit druhým, dovede je o díle poučit a docílit, aby jím byli zaujati.

Už v roce 1948 se Vladislav u nás jako jeden z prvních zabýval v melantrišských *Listech* beletrií existencialismu, zejména ve spojitosti s dílem Camusovým. A tím přirozeně narazil na otázku poměru filozofie a krásné literatury, jejich vzájemné ambivalentnosti a zaměňování výrazových prostředků, které je starého data: už Plato a staří čínští a indiští filozofové se vyjadřovali jazykem umělecké prózy; typickými filozofujícími beletristy byli encyklopedisté, zejména Voltaire, Rousseau a Diderot; pro devatenácté století sám Vladislav uvádí Kierkegaard a Nietzscheho. „Logika umění, ta kdysi nesmiřitelná protiva logiky vědy a filozofie, se najednou ukazuje jako bližší skutečnosti. Hranice umění a filozofie mizí a nutno říci, že se to děje v zájmu pravdy.“⁶

6 *Tajný čtenář* 2, s. 114.

Zrušení hranice mezi filozofií a uměním hlásali už romantičtí (Schelling). Těm se však filozofické poznání rozpouštělo v umělecké intuici, což je něco jiného než hlubinné sondy do nitra člověka a mezilidských vztahů, které provádějí moderní spisovatelé v době před druhou světovou válkou, za války a po ní, zejména existencialisté: „...vyhledávání, studium a popis mezních situací a hodnot člověka, ostatně velmi časté, ba mnohdy programové v moderní literatuře dávno před Sartrem a jeho skupinou, má v moderním myšlení své hluboké oprávnění, protože umožňuje právě ty nejhlubší sondy do lidského nitra. Příkladem je stále Dostojevskij,“ píše Vladislav.⁷

V *podtextu* jistě byly hluboké filozofické myšlenky koncentrovány už v dílech spisovatelů, jejichž řadu Vladislav uvádí (Balzac, Sade, Melville, Stendhal, Dostojevskij, Kafka) – přece je tu však něco, co je výrazně odlišuje od encyklopedistů a existencialistů, kteří nejen psali „filozofické“ romány, ale současně byli i specialisty v některých oblastech teoretické filozofie či sociologie. (V tomto směru bych měl výhrady ke snaze stavět Sartra do protikladu s uvedenou řadou spisovatelů, doplněnou Camusem, jako spisovatele à thèse; pomímám při srovnávání Sartra a Dostojevského míru talentu, stylotvornosti, originality; jsou si však blízcí v tom, že píšou romány idejí, neboli o idejích, ideje se stávají vlastními hrdiny jejich děl, i když jejich nositeli jsou konkrétní, živí, rozporuplní, milující, nenávidějící, patetičtí, směšní, politováníhodní, banální atd. lidé.)

Masaryk před jednáním s diplomaty a veřejnými činiteli v nějaké cizí zemi zpravidla studoval její krásnou literaturu *pro pochopení mentality této země*. Pravda, jeho zájem byl převážně sociologický, psychologický a historický – z estetického hlediska zpravidla irelevantní – nicméně je zde demonstrována nezastupitelná úloha krásné literatury v moderní politologii i v praktické politice.

Dnes každý moderní filozof, sociolog, historik, politolog, estetik, psycholog uznává, že každé významné umělecké dílo je interpretací určité psychologické, sociální, filozofické atd. reality, že samo je realitou sui generis. Jak o tom uvažuje i Vladislav nad souborem esejí Alaina Robbe-Grilleta *Za nový román*, když říká: „Literatura je dílo imaginace, je to konstrukce, tak jako je konstrukcí kterákoli věta hudební nebo matematická. Její rea-

7 *Tamtéž*, s. 115.

lismus je v tom, že chce být realitou mezi ostatními realitami lidskými a přírodními, které vytvářejí svět, v němž žijeme.⁸

To vše je také důkazem o *neustálém růstu společenské závažnosti* uměleckého díla i umělecké tvorby, a zejména o stupňování společenského uvědomění a uznání této závažnosti. Umění jako ornament, doplněk „důležitého“ společenského života, umění jako luxus pro vyšší společenské třídy nebo jako nenáročná zábava pro masy, i když se v různých obměnách v různých společnostech v tomto pojetí stále traduje, přece jen není takto všeobecně přijímáno moderní společností. Má to i své negativní důsledky (např. ve strachu totalitních společností před uměním a umělci, které by na druhé straně zase rády začlenily do svého „establišmentu“ právě pro jejich sociální význam), má to svůj dopad ve zvýšené mimoumělecké společenské a politické angažovanosti umělců na celém světě, ale promítá se to zpětně i do samé umělecké tvorby, která získává kvality v takové míře dosud nebývalé.

„Jedním ze základních znaků moderního umění,“ postihuje jednu z těchto specifických Vladislav v úvaze nad Butorovou knihou, „znakem, který se často ztrácí jako ponorná řeka, ale který se nakonec dá vždy rozpoznat, jde-li se dost hluboko, a který podivuhodně spojuje často i zcela protikladné tendence, je nepochybně jeho vytrvalé uvažování o sobě samém, jeho sebeuvědomování, jeho kritika vlastních prostředků a hledání nových možností, tvořící víceméně neoddělitelnou složku nejen tvůrčího procesu, ale často i výsledného uměleckého díla.“⁹

Už před druhou světovou válkou se množily řady umělců teoretizujících o svém umění, básníků, kteří se stávali kritiky současných i minulých uměleckých děl, spisovatelů uvažujících ve svých dílech i o velmi specifických estetických otázkách. Kvantitativně tyto „kritické komentáře“ občas přerůstaly vlastní, koncentrovaně vyjádřené básnické dílo (Eliot, Valéry, ale o umění teoretizoval už Baudelaire). U Bretona (a dalších surrealistů) jejich vlastní umělecké dílo s teoretickou sebereflexí přímo splynulo. Začala se psát strukturovaná umělecká próza, v níž autor záměrně obnažuje její konstrukci, způsob tvorby. Objevují se díla o tom, proč určité dílo nebylo napsáno. Jako umělecký žánr se konstituuje „literatura faktu“, která stále více

8 *Tajný čtenář* 3, 1979, s. 355.

9 *Portréty a autoportréty*, s. 216.

proniká do klasické „literatury fikce“. Umělecká tvorba a její interpretace se stávají neodlučitelným procesem: už se na kritiky, romanopisce, básníky, dramatické spisovatele, historiky a teoretiky literatury nepokřikuje: ševče, drž se svého kopyta. (Vzpomeňme jen, jak u nás ještě na přelomu století a i později vytýkali F. X. Šaldovi a F. V. Krejčímu, že se pletou do beletrie, a psal-li básník kritiky přerůstající rámec „osobních vyznání“, pokládalo se to také za něco málem neslušného. Dokonce byli kritikové občas podezírání, že se dali na kritiku, protože nespěli jako básníci – tak třeba Arnošt Procházka, a svým způsobem i Šalda, jehož kritické dílo vlastně se odvíjí z obhajoby jeho prvního prozaického pokusu, povídky *Analýza*.) Naopak, dnes už by se málem pokládalo za nedostatek, kdyby básník neuměl napsat esej nebo kritickou stať a kdyby kritik nebyl mocen vlastního uměleckého projevu.

I Vladislav je takovým „mnohoobročníkem“ v literatuře. A je přirozené, že i jako básník, i jako překladatel, i jako kritik uvažuje o podstatě umělecké tvorby, o jejím smyslu a poslání, o metodách výzkumu a interpretace uměleckého díla, odborně poučen hned ve dvou oblastech: literatury a výtvarného umění.

IV

Už roku 1947 v úvaze o soudobé české poezii Vladislav napsal: „Odva ha k pravdě je ten nejkrásnější a největší společný rys všech těch, kteří jsou hodni jména básník.“¹⁰ Další svůj kritický pohled pak nazval *Odva ha k pravdě v nové české próze*. A mohli bychom doplnit: odva ha k pravdě je neméně, a snad ještě víc základním postulátem kritika než básníka.

Zdálo by se, že jde o samozřejmost, která by se snad nemusela ani připomínat. „Doba, v níž se o samozřejmosti musí bojovat, je smutná,“ napsal Dürenmatt v jedné své hře. Bohužel, právě v takové době žijeme.

Měli jsme kritika světového formátu, F. X. Šaldu. Měli jsme řadu uměleckých a literárních časopisů. Měli jsme kdysi obsaženy kritické rubriky denních listů významnými osobnostmi. Dnes z toho nemáme nic, nemáme žádný umělecký časopis, hodný toho jména, nemáme ani žádnou literární kritiku.

¹⁰ Česká poezie z ptačí perspektivy. *Tajný čtenář* 2, s. 179.

Literatura se ponořila do podzemí, dýchá se jí těžce, ale existuje. Literární kritika ji tam zatím – až na řídké výjimky – ne následovala. Ineditní forma literární kritiky se opravdu realizuje těžko. (Kritický sborník je pokusem o její uvedení do života.)

V témže roce 1947, kdy se sám slibně angažoval jako kritik soudobé české literatury, napsal Vladislav článek do *Lidové kultury* s příznačným názvem Jedno potřebné čili sůl kritiky: „Kritiky je skutečně třeba jako soli – a dnes dvojnásob, záleží-li nám jen trochu na růstu duchovního statku národního. Je nepochybná nadprodukce ve všech oborech umění – snad je to ještě jedno z posledních dědictví války. V této záplavě se stěží vyzná odborník, laik je ztracen. Ale je ztracen také autor: píše přece pro všechny, a chtěl by také od všech, nebo aspoň od mnohých slyšet, jak byl přijat, co *dal* a v čem *chybil* či *uškodil*. Několik našich revuí spočítáš na prstech. Ale to ještě jen některé z nich přináší kritiky. Nemohou tedy obsáhnout ani zlomek toho, co vychází a co se děje.“¹¹

Ne bez nostalgie čteš tyto stížnosti na obtížnou situaci literární kritiky v době, která byla v porovnání se současností dobou pro nás nepředstavitelného rozkvětu literatury i kritiky. Maně si připomeneš Šaldovy nářky nad léty devadesátými, „tou dobou tíživou, soumračnou k zalknutí, sebevražednou do slova a do písmene“. A zatím v té době moderní česká literatura a kritika nastupovala s takovým rozmachem, o němž se dnes nikdo neodváží ani snít.

Úvahy o kritice se mohou zdát z dnešního hlediska čirým akademismem. Připomínají provádění významných laboratorních pokusů, jejichž výsledky mohou být uvedeny do výroby nejdříve za pět až deset let. Ale budou tehdy ještě à jour? Jednou možná bude předmětem zkoumání situace literatury, která se rozvíjela při absenci literární kritiky. Bude to situace analogická situaci v české literatuře před vystoupením Havlíčkovým a Nerudovým? Snad trochu, ale zdaleka ne úplně: tehdy totiž literatura měla tištěnou publicitu a navíc její slabost byla organickým důsledkem slabosti jejích dosud nezralých sil, mezi nimiž Máchův jedinečný zjev musel působit pohoršlivě a nepochopitelně.

11 *Tajný čtenář* 3, s. 74.

Je třeba však stále zdůrazňovat, že literatura, která není provázena soudobou literární kritikou, je anomálií, zejména tehdy, je-li to sebereflektující a teoretizující literatura moderní.

Vladislavem citovaný M. Butor formuluje problém přesně: „Aby můj hlas mohl trvat, potřebuje naprosto nezbytně podporu vlastní ozvěny. A přátelé, známí na to naprosto nestačí. Je třeba, aby ta útěcha, to povzbuzení, byť sebemenší, přišlo z prázdného prostoru, z matečného zástupu nejistoty a zatracení.

Tato odpověď se projeví nejrůznějšími způsoby: jednak kritickými články, rozhovory, dopisy, to znamená prostřednictvím jmenovitých jedinců, kteří se vyčlení jako mluvčí, jako zvěstovatelé, ale také mnohem jemněji a hlouběji velmi pomalou změnou, která se začne rýsovat přímo v samém prostředí, v němž romanopisec žije, v prostředí, jehož napětí, jehož strasti daly románu vzniknout, protože lidé se pozvolna začnou dívat jiným způsobem jak na něho, tak na sebe, protože věci v důsledku toho nabydou nové provizorní rovnováhy, na jejímž základě začne nové dobrodružství.“¹²

To jsou slova autora písíciho v zemi, jejíž jazyk pojem „ineditní literatura“ snad ani nezná. A přesto vzrušeně volá po ohlasu, rezonanci svého díla, jemuž určuje nemalý úkol: měnit prostředí, v němž žije.

Aby umělecké dílo mohlo žít, musí být interpretováno, a tvůrce díla musí být do procesu interpretace nějak začleněn. Jistě od kritiky nežádáme, aby autorovi předepisovala, co a jak má psát. Opět v dedukci z průzkumů Butorových pokládá Vladislav kritiku především za *pokus o správnou četbu*. „...románové postavy, kapitoly, celé knihy, celá životní díla, jako například Lidská komedie, jsou pro Butora jakýmsi „slovem“, v Balzacově případě ovšem nesmírně rozsáhlým a nesmírně složitým.“¹³ Čili jak říká opět Butor: „...jazyk autora je znovu-nalezený jazyk čtenáře.“ Všechny ostatní představy o kritice a spisovatelství jsou nepřesné a matoucí. Byli umělci, kteří kritiku zásadně odmítali, přezírali ba pohrdali jí. Jiní se jí dali zformovat ba i zdeformovat jako poddajný vosk. Jsou případy, kdy odmítavá kritika dohnala zoufalého autora k sebevraždě. Ve všech těchto případech šlo o nepochopení, přecenění nebo pod-

12 *Portréty a autoportréty*, s. 228-229.

13 *Tamtéž*, s. 221.

cenění úlohy kritiky. Dnešní umělec, který je sám kritikem, a kritik, který je sám umělcem, přesouvá těžiště kritiky jinam.

Kritika má především za úkol odstraňovat bariéru mezi čtenářem a dílem, bourat mýtus „nesrozumitelnosti“ moderního uměleckého projevu. Jde vlastně o navození správného vztahu mezi tvorbou, interpretací a komunikací, jemuž věnuje speciální kapitolu Vladislavem posuzovaný italský estetik G. Dorfles v knize *Il divenire delle art* (Turín 1962). Na příkladu hudby, která musí být při každém provedení vždy nově interpretována, „dokládá myšlenku, že k podobné ‘interpretaci’ neboli ‘znovutvoření’ dochází ve všech uměleckých oborech při každém vnímání uměleckého díla, ať už jde o současné dílo nebo o dílo minulosti. Chybí-li tato schopnost interpretace, mizí možnost komunikace; zde je oblast ‘nesrozumitelnosti’ umění.“¹⁴

Nejedná se tu o řešení problému „kritika vědou či uměním“. Nepoučený kritik se sotva dokáže intuitivně zmocnit uměleckého díla, stejně jako suchý vědecký skalpel literárního kritika dokáže říci něco podstatného maximálně o struktuře a technických postupech, s jejichž pomocí dílo vzniklo. Kritik se nikdy neubrání určité dávce subjektivity, s níž k dílu přistupuje. Dnešní kritik to ani nezakrývá, někdy dokonce tuto složku svého přístupu vědomě obnažuje. Aniž by podléhal petrifikovaným šablonám odvozeným z nějaké normativní estetiky, musí mít určitou představu o měřítku, jímž dílo posuzuje. Toto měřítko bude dostatečně pružné, aby jím mohl spravedlivě posoudit i dílo jiné struktury, jiného směru, jiné školy, než jaké nejlépe vyhovují jeho představám, zkušenostem a konečně i zálibám. Ba může nastat případ, s nímž se setkal Vladislav ve své kritické praxi už při posuzování Holanovy básnické sbírky *Havraním brkem* v roce 1946 a na nějž reagoval s moderní velkorysostí: „Čas od času se objeví umělecké dílo, jež se před nás postaví s takovou samozřejmostí a naléhavostí, že jakákoli kritika je nesmyslná. Můžeme je jen přijmout či odmítnout – z osobních důvodů – říci svůj vztah k němu, můžeme dokonce najít i kazy, chybičky a chyby, ale celek stojí před námi neotřesen a neotřesitelný, hledí nám do očí a říká: člověče, hleď – a změř se podle mne.“¹⁵

14 *Tajný čtenář* 3, s. 324.

15 *Tamtéž*, s. 38.

Koneckonců – co jiného vytváří kritikova kritéria než zkušenost, ona Vladislavova „náruživá četba“, ony stovky a tisíce interpretací, jíž je každá, byť opakovaná četba literárního díla a v níž je prakticky uzavřen život každého moderního literárního tvůrce. Proto také kritik, i když se specializuje v oblasti literatury soudobé, musí být dobrým interpretem i literatury minulosti, musí být alespoň potencionálně literárním historikem (jak to dokazuje právě Vladislav), a i když působí převážně jako kritik domácí literatury, musí se orientovat i v literatuře jiných zemí (takového kritika jsme měli v Šaldovi, dnes ho máme ve Václavu Černém).

Vladislavovi tu v jeho kritické praxi pomáhá jeho praxe překladatelská. Také překlad je svého druhu interpretací literárního díla, interpretací vyššího řádu, než je pouhá četba; překladatel se sice neodchyluje od textu literárního díla tolik jako kritik nebo literární vědec, ať už teoretik či historik, naopak, právě od překladatele se vyžaduje (někdy pedantsky a v krajních důsledcích nesprávně), aby se maximálně přidržel autentického textu díla. Ale ulpívá-li překlad na díle mnohem těsněji než jakýkoli jiný způsob interpretace, je naopak interpretací daleko preciznější, neboť interpretuje vlastně každou periodu, ba každé slovo, a to i tehdy, když se nejedná o překlad „doslovný“. Překladatel však nemůže vycházet z ničeho jiného než z významu slova originálu. Známe dost případů, kdy špatné překlady významná díla v kontextu domácí literatury „zabily“, mohli bychom tu přímo hovořit o špatné interpretaci cizojazyčného literárního díla. Naopak překlad mohl vtisknout dílu hodnotu vyšší, než má originál. (To se stalo u nás například s Fikarovým přebásněním Ščipačevových *Slok lásky*). Hodnocení překladu se tak pohybuje ve dvou rovinách. Kritik se často dopouští hrubé chyby, mluví-li o přeloženém díle tak, jako kdyby před sebou měl originál. Kritik přeloženého díla by měl po stručné informaci o autorovi podat nejprve interpretaci díla v originálu, a potom posudek překladu se zvláštním důrazem na postižení vzájemného vztahu překladu a originálu. Zejména u poezie by to mělo být samozřejmostí.

Vladislav o tom píše: „Překlad je... tvůrčím aktem svého druhu; je výkladem té části lidského světa, kterou tvoří literatura; má proto v něčem mnoho společného s kritikou, která má přece rovněž tvůrčí charakter, rovněž vykládá a objevuje novou podobu věcí často známých – a přesto neznámých. Toto objevování

nové podoby určitého díla je pro dobrý překlad nezbytností, a zároveň zárukou jeho tvůrčího charakteru, protože potvrzuje, že překlad je vlastně jistý zvláštní literární žánr.¹⁶

Ale i když přijmeme pojetí překladu jako zvláštního literárního žánru, blízkého kritice, zůstává právě tak nesporným faktem, že vlastní literární tvorba spolu s veškerými formami její interpretace je nedílnou součástí jediného, nedělitelného literárního procesu.

V

V rozhovoru s G. Charbonnierem M. Butor řekl: „Domnívám se, že dnes skutečně existuje zevšeobecněné kritické vědomí. To způsobuje, že při studiu cizích děl můžeme uplatnit obvyklé metody, obvyklé inspirace. Obráceně však můžeme zase k inspiraci použít všech metod kritiky.“¹⁷

Butor je Vladislavovým oblíbeným autorem. (Neinspiroval ho Butorův *Repertoár* při kompozici *Tajného čtenáře*?) Co je na tomto představiteli francouzského „nového románu“ zvlášť přitažlivé, je jeho pojetí integrity literárního procesu, jeho prolnutí s životem jednotlivce i společnosti. Jistě vždy bylo a bude dostatek zasloužilých spisovatelů, kteří mimo jiné „dělali také literaturu“. A vedle nich jsou ti, jimž se literatura stala osudem, život a literatura se u nich proluly. Tito lidé žijí literaturou, tvoří literaturu proto, že nic jiného dělat nechtějí, neumějí ani nemohou. Vzpomeňme na úzkostné stavy Franze Kafky, jemuž se pojmy život a literatura definitivně rozštěpily, a který mučivou dichotomií literatura nebo život rozhodl ve prospěch literatury. Když Dostojevskij v bezesných nocích dokončil svou literární prvotinu *Chudí lidé*, postavil si dilema: buď s tou prací proniknu, nebo skočím do Něvy. A když se po čtyřech letech sibiřské káznice dostal na svobodu, i když ve vyhnanství, měl jedinou touhu a jediný cíl: moci se opět věnovat literární práci.

Není to osud záviděníhodný. Je to monománie, horečná snaha odreagovat nutkavou neurózu psaním, jak spisovatelství charakterizuje J.-P. Sartre v knize *Slova*. Literatura je zde svého druhu drogou. Člověk musí mít stále po ruce knihu a psací

16 *Malé morality*, s. 92.

17 *Portréty a autoportréty*, s. 220.

potřeby, po nichž by mohl kdykoli sáhnout jako narkoman po své dávce heroinu – i když třeba léta nic nepíše.

Podle Butora spisovatel se snaží „...dát jednotu svému životu, smysl své existenci. Tento smysl si pochopitelně nemůže dát sám; tento smysl, to je odpověď, kterou mezi lidmi pomalu nachází otázka, jíž je román.“¹⁸ A týž autor také říká: „Každý spisovatel má v sobě hrozbu smrti... v sobě a kolem sebe.“ A Vladislav jeho myšlenku interpretuje a rozvíjí:

„Každý na tuto základní lidskou situaci odpovídáme jinak, zvýšenou aktivitou, sněním, zapomínáním, útekem, tvorbou nových dalších světů, zcela lidských, ať už je to hudba nebo matematika...“

Spisovatel proti tomuto Damoklovu meči smrti především píše, mluví, vypravuje příběhy a tím oddaluje den za dnem, noc za nocí fatální rozsudek tak jako ona proslulá Šeherezáda z Tisíce a jedné noci. Spisovatelovo vyprávění rovněž neustále pokračuje, neustále na sebe navazuje, i když jsme v pokušení z něho vybírat jednotlivé více méně uzavřené kusy a dávat jim názvy „román“, „povídka“ nebo „esej“ –, i když to tak často dělají i sami autoři, když po vzoru Šeherezády příběh na chvíli uzavrou, ale hned v něm naznačí další, ještě zajímavější.

Moderní umělec tvoří vždy jen jedno dílo.¹⁹

A Butor v rozhovoru s Charbonnierem říká: „Pro mne je psaní, fakt, že píšu, v jisté rovině pozitivním ekvivalentem sebevraždy, to znamená, že mezi smrtí a inspirací existuje úzký vztah. Píšu-li – říkám „já“, ale znamená to samozřejmě „kdokoli“ – píšu-li, pak proto, abych neumřel, pak proto, abych nebyl vydán na smrt. Proč? Protože *inspirace pramení z neshody se skutečností, která nás obklopuje.* (Podtrhl F. K.) Je to neshoda skutečnosti se sebou samou... Tato neshoda skutečnosti se sebou samou se projevuje neshodou společnosti se sebou samou a nachází svůj kritický bod v neshodě jedinice se sebou samým.“²⁰

Inspirační zdroje v průběhu věků v různých zemích a v různých kulturách byly různé – za každým inspiračním zdrojem spisovatele (a umělce) euroamerické kulturní oblasti v druhé polovině dvacátého století se skrývá *strach před zánikem*. Strach před smrtí je jeho podřízenou součástí: lidé se vždy báli

18 *Tajný čtenář* 3, s. 207.

19 *Tamtéž*, s. 333.

20 *Portréty a autoportréty*, s. 224-225.

smrti, jakmile si uvědomili svou konečnost, tedy jakmile se stali lidmi. Ale dovedli se s tímto strachem vyrovnat: vírou v Boha, v řád, v tradici, v osobní nesmrtelnost, v dlouhověkost svého národa, ve věčné trvání lidského rodu. Všechny tyto víry naše doba zpochybnila. V tom spočívá neshoda skutečnosti se sebou samou. Umělec, spisovatel si tento rozpor uvědomuje hlouběji, bolestněji, zjitřeněji než jiní. Je v sázce jeho život, život jeho blízkých, existence jeho díla, existence kultury, existence jeho národa, existence lidstva. A tváří v tvář tomuto nebezpečí může – musí – jen psát. Jeho psaní je obdobou poselství, které ukládá trosečník do láhve na potápějící se lodi a svěruje je rozbouřeným vlnám v naději, že snad – někdy, někde, jednou – dorazí k jiné lidské bytosti. Ta naděje se houpá na tenoučkém vlákně každodenně v potu tváře přemáhaného zoufalství a nejistoty. A procesem tohoto přemáhání je psaní – o sobě, o životě, o jiných tvůrcích a jejich dílech.

„Tak jako pro Baudelaira,“ píše Vladislav, „i pro Butora jsou jeho úvahy o jiných zároveň úvahou o sobě, jeho snaha svázat nově a líp jisté stránky života a díla autora, kterého právě studuje, a tak v nich dosáhnout lepší soudržnosti, je jen další obměnou bytostně důležitého úsilí dosáhnout jednoty ve vlastním životě, jež je pro něho, jak sám výslovně řekl, hlavním podnětem k psaní.“²¹

K dílům jiných tvůrců lze přistupovat různě, lze je přijímat nebo odmítat, lze jim přitakávat nebo se lze s nimi přít, ale každá pozice porozumění předpokládá nezbytný stupeň ztotožnění se s nimi. Stará zásada „řekni mi, co čteš, a já ti řeknu, kdo jsi“, by se zde dala obměnit na „řekni mi, jak čteš, a já ti řeknu, kdo jsi“. Tato míra ztotožnění kritika s dílem a jeho tvůrcem je stejně významná jako vědomá reflexe, neboli stupeň objektivity, nadhledu, nezbytného odstupu, bez něhož kritik může snad vydávat ze sebe citoslovce, ale nemůže o díle vypovídat.

A to platí v ještě vyšší míře pro kritika, který je současně básníkem, a který svým dílem usiluje o dosažení jednoty ve vlastním životě. „Životní důležitost psaní,“ poukazuje Vladislav, „je pro spisovatele, pro Michela Butora, nepochybná. Kniha je základním projevem jeho existence; je také silou, jež se snaží donekonečna oddalovat onen hrozící Damoklův meč.“²²

21 *Tamtéž*, s. 220-221.

22 *Tamtéž*, s. 229.

Autor páchá svou knihou sebevraždu a zároveň se zachraňuje před smrtí, oddaluje ji. Vyvrhuje ze sebe všechnu špínu života, která se v něm zkoncentrovala z něho samého i z jiných, jichž životy autenticky prožívá jako svůj vlastní. Bere na sebe odpovědnost za zločiny, které spáchali, a za viny, k nimž se sami nepřiznali. „Za vsjech rasplačús, za vsjech rozpláčús“ (za všechny zaplatím, za všechny zapláču), řekl básník Majakovskij, který skutečně v sobě potrestal mnoho vin vlastních i cizích. Je-li moderní básník čistěm stok, není třeba za to pranýřovat básníka, ale ty, kteří stoky zaneřádili. Básník vlastně jen vykonává pro společnost „hygienickou funkci umění“, o níž u nás mluvil Šalda.

Pocítí uspokojení nad svou prací?

V moderní době zřídkakdy. Gogol při psaní druhého dílu *Mrtvých duší* zešlel. Rimbaud svou první básnickou knihu krátce po vydání zničil. Tolstoj dal ve stáří většinu svého díla do klatby. Kafka prosil svého přítele, aby všechny jeho rukopisy (v nichž bylo obsaženo devět desetin jeho literárního odkazu) spálil. Mnoho autorů rukopisy některých svých děl skutečně zničilo. V denících, korespondenci a dalších dokumentech najdeme nesčetná svědectví o *nenávisti* autorů k svým dílům. Často nenáviděli svá díla nejméně populárnější, někdy i nejlepší. Mnoho autorů se za svá díla stydělo. Dostojevskij si zoufal nad tím, že má vždy v hlavě překrásnou „ideu“, ale psaním ji zkazí. Při pořádání svých spisů autoři nemilosrdně vyřazují mnohá díla, která si to vůbec nezaslouží.

Tato věčná nespokojenost se sebou samým a s vlastním dílem je často hnací silou při vzniku dalších nových děl. Autor se snaží překonat sám sebe, snaží se novým dílem napravit, co „zkazil“ v díle minulém. Je za tím vždycky hodně nedorozumění, neurózy, psychické lability, která zejména u géníů se pohybuje na hranici šílenství.

Ale je v tom i kus neoddiskutovatelné pravdy. Už Šalda v *Bojích o zítřek* konstatoval, že to, co nám zbylo z umělce v jeho díle, jsou jen odštěpky od dláta geniálního sochaře. Podle této teorie největším umělcovým dílem je jeho život, jsou magické světy existující v jeho hlavě, z nichž se hmotně realizuje jen nepatrná část.

Jen mediokrity jsou spokojené s každým řádkem, který napíší. Spisovatel, který se dovede podívat na vlastní dílo z nadhledu, kriticky, nemůže nevidět propast mezi záměrem a reali-

zací. Spisovatel vidí, na rozdíl od čtenáře, trhliny a disproporce mezi projektem díla a jeho realizací. Prostý čtenář, a často i kritik, je přesvědčen, že spisovatel víc *nemohl*. Jen tvůrce sám ví, je-li to pravda. Nejen politika, také literatura je uměním možného.

„...přestože básníci nabízejí jen zlomky,“ píše Vladislav, „Butorovy eseje o Racinovi, Balzacovi, Baudelairovi, Dostojevském, Proustovi, Rousselovi, Joyceovi, Poundovi, Leirisovi ukazují, jaká to jsou pro nás vítězství.“²³

„...i ty trosky, jimiž je každé dílo, mají nesmírnou cenu, protože nejen skutečnost osvětlily, ale také ji doplnily něčím, co v ní nebylo – a co do ní mohl přinést jen člověk. A tak je přece jen „každé napsané slovo vítězstvím nad smrtí... Každé slovo se rodí z nepřítomnosti, z bolestného pocitu nepřítomnosti, a každé slovo nám dovoluje přiblížit se ke skutečnosti.“²⁴

Těmito slovy vynesl Butor svůj konečný verdikt nad sebou, nad autory, jimž věnoval svůj *Repertoár*, nad „tajným čtenářem“ Janem Vladislavem, nad všemi, jimž se literatura stala osudem.

1979

23 *Tamtéž*.

24 *Tamtéž*, s. 230.

Jan Vladislav – vyvzdorovaný úděl básníka

František Kautman

Franz Kafka napsal v jednom svém záznamu: Bůh nechce, abych psal, ale já musím. V případě Jana Vladislava by se tato věta dala obměnit takto: všechny mocnosti tohoto světa bránily tomu, abych realizoval svou osobnost v literatuře. Navzdory jim jsem se po celý život realizoval jen v ní.

Nepřízeň doby způsobila, že v den Vladislavových sedmdesátých narozenin (15. ledna) toho o něm naše veřejnost ví trestuhodně málo. Přitom napsal sedm básnických sbírek (*Nedokončený obraz* – 1946, *Dar* – 1947, *Hořící člověk* – 1948, *Věty* – 1981, *Samomluvy* – 1986, *Fragmenty, Sny a malé básně v próze* – 1990), stovky kritických článků, esejů, předmluv, doslovů, lektorských posudků (vydal je samizdatově v pěti svazcích souboru *Tajný čtenář* a v dalších souborech, pořádaných v exilu pod názvem „čítanek“), publikoval nejméně padesát překladů knih takových autorů, jako jsou Dante, Tasso, Michelangelo, Ronsard, Tu Fu, Michaux, Machado, T. S. Eliot, Reverdy, Montale, Ungaretti, M. Pagnol, C. Gozzi, M. Butor, Ch. Baudelaire a mnoho dalších (přitom třeba úplný překlad Shakespearových *Sonetů* vyšel v souhrnném nákladu 200 tisíc výtisků), a napsal nejméně tři desítky knih pro děti a mládež.

Kvantita nemusí ještě znamenat kvalitu; Vladislavovi se však stala literatura osudem, nejosobnější a nejniternější věcí, a práce se slovem údělem téměř posvátným. A tak nejen v jeho vlastní tvorbě – básních, esejích, kritikách – ale i v překladech, předmluvách, doslovech, edičních poznámkách a interních lektorských posudcích, stejně jako v literatuře pro děti a mládež, nenajdeme nic povrchního, řemeslně odbytého, nedodělaného, nekvalitního.

Východiskem Vladislavovy poezie byl vědomý příklon k puristickému klasicismu, projevujícím se myšlenkovou sevřenos-

tí, jazykovou precizností, bohatou metaforičností a hudebností. Dobová kritika stavěla Vladislava do blízkosti Valéryho, Rilka, Pasternaka, T. S. Eliota, J. Palivce, F. Halase. Ale zejména pozdější Vladislavovu tvorbu výrazně poznamenala tvůrčí překládání klasické renesanční i barokní poezie. Sbírkou *Samomluvy* obsahuje rozpětí od litanické faktury po gnómičnost konvolutu čtyřverší; přesahy verše a vnitřní rýmy tlumí suverenitu projevu ve prospěch výpovědi. *Sny a malé básně v próze* přesouvají Vladislavovu poetiku k útvaru, který mu umožňuje sloučit aforistickou sevřenost s oproštěnou civilní výpovědí.

Vladislav-kritik je „osamělým běžcem“, bojujícím za skutečné umělecké hodnoty, ať pocházely odkudkoli; probíjel cestu modernímu uměleckému nazírání nejen v literatuře, ale i ve výtvarném umění a v obecné estetice. Důvěrná znalost překládaných autorů v něm vypěstovala umění precizní zkratky umělceva portrétu, jak jej kultivoval v předmluvách a doslovecích.

Ona „nepřízeň doby“, o níž jsem mluvil hned na počátku, má docela konkrétní podobu totalitní moci, v principu literatuře nepřátelské, která u nás s výjimkou poválečného tříletí vládla padesát let. V onom tříletí Vladislav vydal několik knih, napsal řadu kritik do literárních revuí a zahájil literární studia na Karlově univerzitě. Po roce 1948 z nich byl vyloučen, stejně jako se mu náhle uzavřely kritické rubriky všech listů a básnická sbírka *Hořící keř* šla do stoupy. Vladislavovo pojetí literatury nebylo v souladu s pojetím režimním. Vladislav spatřoval v literatuře neúnavnou práci se slovem, v níž se realizuje lidské individuum jako svobodná tvůrčí bytost a jejímž nejvlastnějším posláním je lidi spojovat. Moc vyžadovala literaturu služebnou, poslušnou, stádní, věrně naplňující předepsaná ideová tematická a tvárná schémata a vrhající se na „nepřítele“ tam, kde na něj moc autoritativně ukázala. Smír nebyl možný z obou stran. Byla možná jen určitá koexistence – která se projevila ve vykázání Vladislava do literatur cizích a pokud možno dávných. Mohl překládat a mohl nakladatelským redaktorům doporučovat vydání cizojazyčných knih.

S postupujícím „táním“ mohl sporadicky publikovat a v roce 1969 se dokonce nakrátko stal šéfredaktorem *Světové literatury*. Dvakrát ho vyloučili a přijali do Svazu spisovatelů, ale původní knihu mu nevydali: ani poezii, ani eseje. Za normalizace byl znovu vyloučen z literatury, tentokrát „definitivně“ (tedy pokud „moc“ bude u moci) a komplexně.

Ani pak se Vladislav nevzdal. Sledoval novou tvorbu svých přátel Václava Černého, Ladislava Dvořáka, Bedřicha Fučíka, Václava Havla, Zdeňka Kalisty, Jiřího Koláře, Františka Lazického, Jana Patočky, Jaroslava Seiferta a hledal cestu, jak ji zpřístupňovat alespoň omezenému okruhu čtenářů. Tak vznikla půvabná, pěkně vázaná (samým editorem), ilustrovaná a jazykově pečlivě korigovaná strojopisná edice čtvercového formátu Kvart, v níž vyšlo na sto dvacet svazků.

Po podpisu Charty 77 byl Vladislav posléze donucen odejít do exilu. Zakotvil v Paříži, kde přednášel na Vysoké škole sociálních věd. V exilu zesílila popularizačně propagační složka jeho projevu v tom nejkrásnějším smyslu slova: neúnavně se ujímal hodnot v naší literatuře totalitním režimem po léta opomíjených a potlačovaných a přibližoval je zahraničnímu publiku. Současně dovedl zejména posluchačům Svobodné Evropy přiblížit poutavou formou mnohé z literatury, kultury a atmosféry západních zemí, zejména Francie. Pokračoval v psaní svého *Otevřeného deníku* (1977–1980) *Pařížským deníkem* (1981–1990). Stal se předsedou Československého nezávislého dokumentačního střediska v Scheinfeldu (SRN), instituce, která shromažďuje a badatelům zpřístupňuje nejúplnější kolekci české „paralelní literatury“, vznikající doma i v exilu.

V osvobozené vlasti vydal Klub osvobozeného samizdatu Vladislavovu *Knihu poezie* (1991), soubor všech básnických sbírek, jak si je autor sám zredigoval. Výbor z esejistiky vyšel v Práci pod názvem *Portréty a autoportréty* (1991). Snad se dočkáme i dalšího esejistického souboru *Malé morality*, který vyšel zatím jen v exilu. Z bohaté exilové esejistické tvorby byl vydán první díl *Pařížského zápisníku* (Orbis 1992). A připravuje se další soubor *Portréty a posmrtné masky*.

Rozsáhlé Vladislavovo kulturní dílo i jeho celoživotní statečný občanský postoj byly v roce 1991 oceněny udělením Řádu T. G. Masaryka. Nejvyšší odměnou však je básníkovi skutečnost, že výsledky jeho literární aktivity vešly pevně do základů moderní české kultury.

Celoživotní soubor své poezie předznamenal autor citací
10. čísla cyklu Podzimní svita z básnické sbírky *Samomluvy*:

Každý den alespoň jednu
řádku na důkaz,
že ještě jsem. Třebas jen na
list,
který zvednu, když padl
na mokrou zem. Každý den
alespoň
dvě slova
na tvoji strašlivou
oslavu. A křičet lásku
vždy znova, když padnu
jak ten list na trávu.

To není epilóg. Ale memento pro básníkovu další práci.

1992

Návštěva v Sèvres

Xavier Galmiche

Z těch několika lidí, kteří v Paříži představují svět české kultury, ztělesňuje Jan Vladislav bezpochyby nejurputněji jednu z jejích ne právě častých vlastností – sílu k odporu. Jde o jeho málem až monotonní tvrdošijnost v intelektuálním životě, když uvážím, že byl od roku 1948 držen s výjimkou krátké prodlevy Pražského jara v *karanténě*, která ovšem trvala ne čtyřicet dní, ale čtyřicet let. Jde o cosi jako naprostý odpor vůči příkazům jak zprava, tak zleva, vzdor, který ho i ve Francii pudí brojit proti slabostem doby a zbabělostem sociálního světa. Těch několik měsíců práce na přípravě výstavy československého samizdatu, kterou mi pomáhal organizovat, mi postupně ukázalo, jak tento svůj odpor, prožívaný v padesátých letech spíš jako vnitřní odmítání, dokázal v sedmdesátých a osmdesátých letech vepsat do kultury – v podobě paralelní ediční činnosti nejdřív doma a pak v exilu – a tím jej věnovat všem jako společnou věc.

Ale tato schopnost čelit není jen věcí zásadního rozhodnutí; jde také o jakousi vrozenou umíněnost, o jistý druh přirozeného odporu vůči nátlaku. Rád bych zde připomněl právě tento jeho způsob tvrdohlavosti. K odporu přispívají obtížné okolnosti; ale je to také záležitost temperamentu: Vladislav rád cituje Eugenia Montala a Zbigniewa Herberta, pro které to byla „záležitost vkusu“.

Mám tuhle nesmlouvavou povahu v podstatě rád, i když z Vladislava dělá člověka, s nímž není vždy snadné vyjít. Když jdu k němu do Sèvres, je to tak trochu jako jít na návštěvu k medvědovi do jeho doupěte. K medvědovi s mecenášskými způsoby – krmí rodinu lišek, které chodí loudit na svah hned naproti jeho oknu. Mne zase zývá na oběd a pak mi dokořán otvírá svou knihovnu, z níž dolují české knížky, které se samozřejmě v Paříži nedají sehnat, a někdy ani v Praze.

Když mi nabízí ten oběd, nejdřív se pro forma zdráhám, a pak klidně požívám „farářovy kotlety“ se sýrem, které jsem pokládal za jakousi málem moravskou specialitu (a myslíval jsem přitom na hospodu, kterou kdysi vedl v Poličce Vladisla-

vův tchán), než jsem se dozvěděl, že to je recept od Adrieny Šimotové, která jej má od své rodiny ze švýcarského Porentruy, kde se narodila moje babička. Kruh je uzavřen.

S knihami je to podobné. Kdykoli mě vydatně zásobuje českou literaturou, nikdy mě nezapomíná upozornit: „Jestli se zabýváš Komenským, nezapomínej na Campanellu; jestli čteš Koláře, pamatuj na Marinettiho, a u mne zas na Michauxe, na Montala.“

Vladislav je velkorysý, nejen pokud jde o knihy, ale i co se týče pilky. On totiž vlastní elektrickou ruční pilu. Knihy, ty si půjčuju bezúročně a nadlouho; některé z nich si nejen odnáším a doma ukládám, ale dokonce na ně i zapomínám, a když je pak potřebuju, chci je znovu na Vladislavovi. Jenomže, běda, on už je nemá! Moje police jsou plné knih od něho a už nestačí.

Protože si musím vyrábět další police, vybírám z bohatých pařížských popelnic prkna, a abych je mohl podle potřeby přiříznout, půjčuju si od Vladislava i tu jeho pilku. A on mi ji po každé půjčí, i když ví, že přitom přijde o nějakou součástku, o jeden nebo dva listy, případně o dlouhý tenký šroubovák, kterým se upevňují. Ideální by bylo, kdybych mu ty knihy vrátil. Jenže pak by si musel dělat nové police zase on, a tak bych byl nucen vrátit mu zároveň i pilku a najít ty listy a šroubovák. Peklo!

V Sèvres se shledávám znovu s ovzduším jistých pražských bytů s jejich pokojovými rostlinami, s jakousi praktickou prostotou, jaká u nás neexistuje (který francouzský autor vlastní elektrickou pilu?), dokonce i s tím voskovaným plátnem na stole v obývacím pokoji, a především s těmi stejnými knihami, které zaplňují pod stejnými obrazy (Bartovským, Kolářem, Lhotákem, Johnem, jedním z prvních kvašů Šimotové) stejné police šikovně zrobené z posbíraných prken.

Ten interiér mi připomíná jisté přednosti českého intelektuálního života – tu směs pragmatismu (ta elektrická pila!) a ambicí společných intelektuálům celého světa (všecky ty knihy, a v tolika řečech!).

Během dlouhých rozhovorů, které jsem s ním vedl, když jsem překládal jeho *Věty*, se vynořila jedna jeho vzpomínka z mládí: jak se začínal učit italsky. Bylo to za války, počátkem čtyřicátých let, v jedné české kuchyni, u příjímače, na kterém lovil svou každodenní čtvrt hodinovou lekci. Dantův jazyk, patnáct minut denně, boj s hlukem, který patří ke každé kuchyni, s jejím domácím ruchem, přecházením, povídáním a výbuchy

smíchu. Mladý Vladislav, nevrlý, občas rozhořčený, ucho málem přilepené k přijímači, navzdory všemu vytrvá, italsky se naučí, jazyk, který bude mít i po šedesáti letech ze všech cizích řečí nejraději, si osvojí. Odolnost, odpor je síla – poezie se rodí z prózy světa.

A to je tedy všechno, co jsem chtěl povědět o rázu té jeho tvrdošijnosti: že patří k němu, a přitom tvoří součást *společného údělu*. Že ho osvobozuje a zároveň vězní úměrně s tím, s jakým uznáním nebo přehlížením ji lidé přijímají.

Kdykoli jsem v poslední době přišel do Sèvres, Vladislav se mořil s překlady Dantovy lyriky, které vydal před léty, a teď usoudil, že je musí pro nové vydání v *Mladé frontě* předělat. Naříkal si na to penzum do telefonu, vzdychal, když jsem k němu přišel. Potřeboval by se oprostít od takových úkolů a dokončit svůj *Deník*. Jeho psací stůl je zapasovaný do složité soustavy polic a šanonů, kombinace celoživotního archivu intelektuála a manuální obratnosti.

V řadě svých textů líčí Vladislav osamělce, jak chodí svým pokojem nebo sedí a čtou, ale nedokážou se soustředit a pátravě zpytují tmu a v ní smrt a chmurnou tvář toho zlého boha, jímž je osud. I když ty básně předstírají neosobní tón, nelze v nich nerozpoznat autoportrét.

Ale co zbývá jiného než respektovat nepsané zákony intelektuálního rozhovoru, jak je zavedl ten mecenášský medvěd?

Jdu do Sèvres, sním omeletu se žampiony a vyfasuju pár dalších svazků.

A když pak ty knihy, vytržené z Vladislavova pokoje, leží jako moje u mne, utěšuju se klamnou představou, že se tím zvětšil u něho prostor svobody a v něm samém síla čelit hrozivým přízrakům tmy.

Paříž, listopad 1997

III.

Bibliografie

Milý Viléme,

posílám konečně disketu s tou bibliografií, kterou jsem Ti slíbil. Dalo mi dva dny práci, než jsem to trochu seřadil a pokud možno zkontroloval podle knih a bibliografických příruček, které mám k dispozici. Hlavní nesnáz byla zaprvé v tom, že jsem tu bibliografii sestavoval pro ryze osobní potřebu, abych se trochu orientoval v tom, co jsem napsal a publikoval, a tak jsem příliš nedbal na odborná pravidla a často se spokojoval s přibližnými a nejednotně formulovanými záznamy; a zadruhé v tom, že jsem tyto své osobní bibliografické záznamy měl z praktických důvodů rozdělené na publikace před rokem 1981 a na práce z exilu od roku 1981 včetně knih vycházejících od roku 1990. Protože přitom jde (od roku 1990) občas o nová vydání starších věcí, vyskytovaly se některé tituly dvakrát atd.

Teď je to tedy sjednoceno obsahově i formálně, jak jsem to nejlíp uměl; jistě tam však zůstala nadále řada nedůsledností a překlepů. A konečně chybí záznamy o člancích a drobných překladech publikovaných v letech 1945–1948/49 po různých časopisech jako brněnský *Blok*, Obrtelův *Kvart* atd., ale i v týdenících jako *My 45 – My 48* (nevím, kdy vlastně začaly a přestaly vycházet) a v kulturní hlídce *Mladé fronty*. To však jsou většinou drobnosti, které nestojí za pozornost. (Některé z nich jsou patrně opsány v tom či onom svazku *Tajného čtenáře*, ale nemám čas ani sílu se tím probírat, nehledě na to, že tam nejsou vždy uvedena přesná data.) A zrovna tak už vůbec nevím, co všechno jsem psal pro Čs. rozhlas, ač toho bylo dost a některé delší pořady (například o Verlainovi a Rimbaudovi) byly dokonce oceněny. Krátce, to už nikdo nedá dohromady a nakonec to ani nemá valný význam, i když není pochyb, že takové literární pořady v rozhlasu měly daleko víc posluchačů, než bylo skutečných čtenářů knih, o nichž se mluvilo.

Pro Tvůj archiv připojuji ještě seznam mých pořadů pro Svobodnou Evropu a Deutschlandfunk a nový seznam edice *Kvart*, protože tam vypadl (mou vinou a zapomnětlivostí) jeden zvlášť významný záznam o Apollinairových *Alkoholech* v překladu Petra Kopty a s krásnou obálkou a frontispisem O. Karlíkové. To je dnes všechno.

Tvůj strašně unavený

Jan

Sèvres, 18. listopadu 1997

Výběrová bibliografie prací Jana Vladislava (1942–1997)

I. POEZIE

a) knižně

Nedokončený obraz. Praha, V. Šmidt 1946.

Dar. Brno, Moravské kolo spisovatelů 1947.

Hořící člověk. Praha, Dělnické nakladatelství 1948; znovu v souboru *Kniha poezie*, Praha, Klub osvobozeného samizdatu (KOS) 1991.

Věty. Básně z let 1962–1972. Rukopisně edice Kvart 1978. Knižně neúplně Mnichov, *Poezie mimo domov* 1981, úplně v souboru *Kniha poezie*, Praha, KOS 1991.

Fragments. Básně z let 1978–1989. Rukopisně edice Kvart 1980. Knižně doplněno v souboru *Kniha poezie*, Praha, KOS 1991.

Samomluvy. Básně z let 1950–1960. Rukopisně edice Kvart 1980. Knižně Mnichov, *Poezie mimo domov* 1986; znovu v souboru *Kniha poezie*, Praha, KOS 1991.

Sny a malé básně v próze. Mnichov, *Poezie mimo domov* 1990; znovu doplněno v souboru *Kniha poezie*, Praha, KOS 1991.

Kniha poezie. Praha, KOS 1991.

Soliloques [Samomluvy]. Přeložil X. Galmiche ve spolupráci s autorem. Saint-Pierre-la-Vieille, Atelier la Feugraie 1995.

Propos [Věty]. Přeložil X. Galmiche ve spolupráci s autorem. Nord / Pas-de-Calais, Maison de la Poésie 1995.

Songes et poèmes en prose [Sny a malé básně v próze]. Přeložil X. Galmiche ve spolupráci s autorem. Připravuje se.

b) v antologiích a časopisech

Myšlenky z Leonarda. Osm vět. *Hodina naděje*. Almanach české literatury 1968–1978. Uspoř. Jirí Gruša, Milan Uhde a Ludvík Vaculík. Toronto, Sixty-Eight Publishers 1980.

Gedanken aus Leonardo. Acht Sätze [Myšlenky z Leonarda. Osm vět]. Přeložil Peter Lotar. Sborník *Stunde namens Hoffnung*. Luzern, Reich Verlag 1978.

Fragments. Básně z let 1978–1989. *Svědectví*, č. 66, Paříž 1982.

Sloky. *Listy*, r. 13, č. 3. Čtení na léto. Řím 1983.

Osmý fragment. *Listy*, r. 15, č. 3. Čtení na léto. Řím 1985.

Devátý [fragment]. *Listy*, r. 16, č. 3. Čtení na léto. Řím 1986.

Kogo malować, Orfeusz, Jak nakazywał obyczaj, Nie drgnęło tu..., Male requiem. Výběr z *Vět*. Přeložil A. S. Jagodziński. Revue *Więź*, č. 9, Varšava 1988.

Sny a malé básně v próze. *Listy*, r. 19, č. 3. Čtení na léto. Řím 1989.

Le matin. La conversation [Ráno. Rozhovor]. Přeložil P. Král. *La poésie tchèque moderne*. Anthologie par P. Král. Paříž, Belin 1990.

Aus Sätze: Das Gedächtnis der Dinge [Paměť věcí, Věty]. Přeložila Susanna Rothová. Sborník *Die Prager Moderne*. Frankfurt a. M., Surkamp 1991.

Songes (poèmes en prose). Výběr ze Snů a malých básní v próze. Přeložil X. Galmiche. Revue *Les Nouveaux Cahiers de l'Est*, Paříž 1991.

Premier Fragment [První fragment]. Přeložil autor. *Liberté*, č. 149, Saint-Laurent, Quebec 1993.

Deux soliloques [Dvě Samomluvy]. Revue *Polyphonies*, č. 17–18, Paříž 1993.

Soliloques [Výběr ze *Samomluv*]. Přeložil X. Galmiche. Revue *Théodore Balmoral*, Orléans 1993.

Fragments. Le Huitième. Přeložila Jana Boxbergerová. Revue *In'hui*, č. 41, Brusel–Paříž 1993.

Orphée [Orfeus]. Přeložil X. Galmiche. Sborník *L'allure du chemin. Dix ans d'édition*. Saint-Pierre-la-Vieille, Atelier la Feugraie 1994.

Věty IV. *Souvislosti*, 4/40. Praha 1996.

II. PRÓZA

a) knižně

Ráno nad střechami. Prózy. Valašské Meziříčí, M. Šašek 1948.

Světla z Kanopu. Německy, anglicky, francouzsky: Praha, Artia 1959.
Česky: Praha, Odeon 1967.

Výpravy bez konce. Čtení o umělcích italské renesance. Praha, Mladá fronta 1964.

Mužický dekameron. Ve spolupráci s V. Stanovským. Praha, Svět sovětů 1966.

Kamenný život. O starých sochách a sochařích. Pod jménem Vladislava Müllerová. Praha, Albatros 1975.

Lidský los. Povídky z let 1952–1963. Rukopis. Částečně časopisecky.

Otevřený deník 1977–1980. Rukopis. Připravuje k vydání nakladatelství Torst.

Pařížský deník 1981–1989. Rukopis. Připravuje k vydání nakladatelství Torst.

b) v antologiích a časopisech

Řeč pro krematorium. *Orientace*, r. 2, č. 6. Praha 1967. Totéž *Katolická ročenka*. Praha 1970. Znovu v antologii *Básníci ve stínu šibenice*. Řím, Křesťanská akademie 1976.

Citová výchova. *Listy*, r. 12, č. 3–4. Čtení na léto. Řím 1982.

Otevřený deník [15.–18. září 1977]. *Listy*, r. 13, č. 3. Čtení na léto. Řím 1983.

Otevřený deník [10. prosince 1977, 24. září, 1. října 1980]. *Listy*, r. 14, č. 3. Čtení na léto. Řím 1984.

Otevřený deník [3. ledna, 26. června 1980]. *Listy*, r. 15, č. 3. Čtení na léto. Řím 1985.

Zápisy z 28. srpna 1982 a 2. dubna 1984. *Listy*, r. 17, č. 3. Čtení na léto. Řím 1987.

Pařížský deník [11. a 30. listopadu 1982. O zkušenostech s dějinami]. *Listy*, r. 16, č. 3. Čtení na léto. Řím 1986. Totéž pod názvem O zkušenostech s dějinami neboli Citová výchova 1938–1968. *Proměny*, r. 25, č. 3. New York 1988. Polsky Doświadczenia z historią. Přeložil A. S.

Jagodziński. Revue *Res Publica*, č. 12. Varšava 1988. Anglicky Encounters with History or Une éducation sentimentale 1938–1968. Přeložil A. G. Brain. Sborník J. Pehe, *The Prague Spring: A mixed legacy. Perspective on Freedom*, č. 10. New York, Freedom House 1988. Knižně česky ve svazku *Pařížský zápisník I.* Praha 1991.

Journal ouvert [Záznam z 18. září 1977. Smrt Jana Patočky]. *L'autre Europe*, č. 11–12. Paříž 1986.

Z Pařížského deníku. [Záznam z 11. dubna 1981.] Rukopisně *Kritický sborník*, r. 7, č. 1. Praha 1987.

Z Pařížského deníku [Srpen 1982]. *Listy*, r. 18, č. 3. Čtení na léto. Řím 1988.

Z Otevřeného deníku [20.–21. listopadu 1979]. *Listy*, r. 18, č. 3. Čtení na léto. Řím 1988.

Z Pařížského deníku. [1982] Revue *Fragment*, č. 3. Bratislava 1993.

Francie 1981–1991. Záznamy. [Z Pařížského deníku.] Revue *Prostor*, č. 27, Praha 1994.

O ceně svobody. Rozhovor s K. Hvižďalou. Revue *Alternativa nova*, č. 6–9. Opava 1995.

III. ESEJE, KRITIKA (*knížně*)

Portréty a autoportréty. Praha, Odeon 1969, nesmělo vyjít. Rukopisně *Tajný čtenář I.*, edice Kvart 1975. Knižně v rozšířené podobě Praha, Práce 1991.

Malé morality. Rukopisně *Tajný čtenář I.*, edice Kvart 1975. Knižně Mnichov, Arkýř 1984.

Tajný čtenář II. Předmluvy, doslovy a další. Rukopisně edice Kvart 1979.

Tajný čtenář III. Recenze, lektorské posudky a další. Rukopisně edice Kvart 1979.

Tajný čtenář IV. *Portréty a autoportréty.* Rukopisně edice Kvart 1980.

Tajný čtenář V. Bezejmenná Múza: o překládání. Rukopis.

Tajný čtenář VI. Přednášky, promluvy a další. Rukopis.

Horký leden 1989 v Československu. Ve spolupráci s V. Prečanem. *Acta*, r. 3, č. 9–12 (1989), Scheinfeld 1990; 2. vydání Praha 1990. – Anglicky *Czechoslovakia: Heat in January 1989*. *Acta*, r. 3, č. 9–12. Scheinfeld 1989.

Pařížský zápisník I, 81/89. Staré a nové problémy (Kultura a politika. Paralelní svět a jeho dějiny). Praha, Orbis 1991.

IV. RECENZE, STUDIE, PŘEDNÁŠKY, ÚVODY, DOSLOVY ATD.

1942

Poesie Zdeňka Vavříka. Recenze knihy Z. Vavřík, *Poesie*. Moravská Ostrava, J. Lukasík 1942. *Řád*, r. 8, č. 8, Praha 1942.

Humanistická poesie. Recenze knihy *Med a hořec*. Poesie XVI. stol. v Čechách. Přeložil K. Bednář. Praha, V. Petr 1942. *Řád*, r. 8, č. 9, Praha 1942.

První román Lesařův. Recenze knihy Fr. Lesař, *Tvůj bližní*. Praha, Novina 1942. *Řád*, r. 8, č. 10, Praha 1942.

1943

Modlitba a báseň. Recenze knihy Ch. Péguy, *Čtyři modlitby k matce Boží chartreské*. Přeložili V. Reynek, Zd. Řezníček. Kroměříž 1942. *Řád*, r. 9, č. 1, Praha 1943.

Debut Josefa Rohana. Recenze knihy J. Rohan, *Písně noci*. Praha, Kmoch 1942. *Řád*, r. 9, č. 1, Praha 1943.

Horský křišťál. Recenze knihy A. Stifter, *Tichý hlas*. Přeložil B. Durych. Olomouc, Velehrad 1943. *Řád*, r. 9, č. 2, Praha 1943.

Nové knihy lyriky. Recenze knih J. M. Tomeš, *Klubko Ariadnino*; O. Mikulášek, *Tráva se raduje*. Praha, F. Borový 1942. P. Bojar, *Hoře milovati*. Praha, Kmoch 1943. *Řád*, r. 9, č. 3, Praha 1943.

Lyrická próza Vladimíra Pazourka. Recenze knihy V. Pazourek, *Buď pochválena*. Praha, V. Petr 1943. *Řád*, r. 9, č. 4, Praha 1943.

Ani dobré ani zlé čili zčeřené okamžiky a promarněné věno. Recenze knih J. Suchánek, *Promarněné věno*; E. J. Popera, *Zčeřené okamžiky*. Praha, V. Petr 1943. *Řád*, r. 9, č. 5, Praha 1943.

Kniha legend. Recenze knihy P. Groggerová, *Legenda o matce*. Přeložil B. Durych. Stará Říše 1942. *Řád*, r. 9, č. 5, Praha 1943.

Pokušení povídky. Recenze knihy M. Součková, *Škola povídek*. Praha, Melantrich 1943. *Řád*, r. 9, č. 7. Praha 1943.

Stifterovy Polní květiny. Recenze knihy A. Stifter, *Polní květiny*. Přeložil Zd. Řezníček. Praha, J. V. Pojer 1943. *Řád*, r. 9, č. 7, Praha 1943.

Nová lyrika. Recenze knihy M. Sedloň, *Zvichřené jasany*. Praha, J. R. Vilímek 1943. *Řád*, r. 9, č. 8. Praha 1943.

1944

Nová próza. Recenze knih D. Břeský, *Bez konce táhnou lesy*. Praha, V. Petr 1943. J. Kouba, *Ves nad vodami*. Praha, Novina 1943. J. Valja, *Rodina komediantů*. Praha, Kompas 1943. *Řád*, r. 10, č. 3. Praha 1944.

Na okraj jedné nečasové knížky. Recenze knihy M. Zich, *Šepot bříz, příběhy ze starého Irska*. Praha, Pourova edice 1944. *Řád*, r. 10, č. 3, Praha 1944.

1945

Doslov ke knize W. Shakespeare, *Sonety*. Praha, V. Šmidt 1945. Totéž po úpravě pod názvem Shakespeare neboli básník a jeho Hekuba v knize *Portréty a autoportréty*. Praha 1991.

1946

Pravý Shakespeare. *Divadelní zápisník*. Praha 1946.

1947

Hlas mladé generace. Rozhovor s 23letým básníkem Janem Vladislavem. *Kolo 11*, 1946–1947, č. 3–4, 30.11.1946.

Poklad Slovanských národních písní. (Recenze F. L. Čelakovský, *Slovanské národní písně*.) *Lidová kultura*, r. 3, č. 2, 15.1.1947.

Živý – A. J. Rimbaud. *Listy* [Melantrich], Praha 1947.

Paul Eluard. *Mladé archy*, Mladá Boleslav 1947.

1948

Cesty do hlubin člověka – A. Camus. *Listy* [Melantrich], Praha 1948.

Doslov ke knize J. Weiss, *Dům o 1000 patrech*. Praha, Družstvo dílo 1948.

Doslov ke knize J. Weil, *Mír*. Praha, Družstvo dílo 1949.

O odvaze k pravdě v nové české próze. *Literární noviny*, 1948, č. 9–10 (listopad–prosinec).

1950

Doslov ke knize *Ukrajina zpívá*. Společně s O. Zilynským, jehož jméno nesmělo být uvedeno. Praha, Družstevní práce 1950, Svět sovětů 1951.

1952

Čelakovský překladatel. Přednáška ve Svazu československých spisovatelů, Praha 1952.

Doslov ke knize *Kozácké dumy*. Praha, Svět sovětů 1952.

1953

Úvod ke knize L. Ukrajinka, *Světla na úsvitě*. Praha, SNKLHU 1953.

1955

Doslov ke knize Guy de Maupassant, *Miláček*. Praha, SNKLHU 1955, 1956, 1959.

A. N. Tolstoj a jeho Petr Veliký. Revue *Praha–Moskva*, 1955.

Rým v původní poezii a v překladu. Přednáška ve Svazu československých spisovatelů, Praha 1955.

Nad překlady Puškinových pohádek a poém. *Praha–Moskva*, 1955.

1956

Doslov ke knize I. Franko, *Poezie*. Praha, SNKLHU 1956.

Pravá tvář básníka – N. A. Někrasov. *Světová literatura*, r. 1, č. 4, 1956.

1957

Ďábel mezi námi (C. Zavattini). *Světová literatura*, r. 2, č. 4, 1957.

1958

Doslov ke knize T. Tasso, *Lyrika*. Praha, Mladá fronta 1958.

Doslov ke knize W. Shakespeare, *Sonety*. Praha, Mladá fronta 1958, Československý spisovatel 1969, Mladá fronta 1970.

1959

Úvod ke knize Alain-Fournier, *Kouzelné dobrodružství*. Praha, SNKLHU 1959. Totéž po úpravě pod názvem Alain-Fournier neboli nejkrásnější dobrodružství v knize *Portréty a autoportréty*, Praha 1991.

Pohádka místo úvodu. Úvod ke knize Ch. Deulin, *Pohádky krále Gambriana*. Praha, SNDK 1959.

Doslov ke knize J. C. Harris, *Rozprávky strýčka Rémuse*. Praha, SNDK 1959.

1960

O překládání a převyprávění pohádek. Ve spolupráci s V. Stanovským. *O pohádkách*. Praha, SNDK 1960.

Rozbor metod interpretace uměleckého díla. Přednáška pro Kruh překladatelů, Praha 1960. Slovensky *Slavica Slovaca*, Bratislava 1971.

1961

Život člověka. Doslov ke knize G. Ungaretti, *Cítění času*. Praha, SNKLHU 1961.

Doslov ke knize Jara a podzimy. Ve spolupráci se Z. Černou. Praha, Mladá fronta 1961.

1963

Ateliér srdce a světa – V. Bartovský. *Pražské ateliéry*. Praha, SNKLHU 1963.

Michel Butor, Člověk ve světě, který šílí. *Světová literatura*, r. 8, č. 4, 1963.

Portugalské listy aneb báseň a skutečnost. *Světová literatura*, r. 8, č. 1, 1963.

Cesty a podoby současné světové poezie. Diskusní příspěvek. *Světová literatura*, r. 7, č. 5, 1963.

1964

Doslov ke knize Michelangelo, *Luk*. Praha, SNKLHU 1964.

Doslov ke knize Michelangelo, *Podoba živé tváře*. Praha, SNKLHU 1964. Totéž po úpravě pod názvem Michelangelo neboli podoba živé tváře v knize *Portréty a autoportréty*. Praha 1991.

Vědomí našeho věku, Italo Svevo. *Světová literatura*, r. 9, č. 1, 1964.

Úvod ke knize J. du Bellay, *Stesky*. Praha, SNKLHU 1964. Totéž po úpravě pod názvem Du Bellay neboli básník Michelangelova Říma v knize *Portréty a autoportréty*, Praha 1991.

Kousek jemně rozvětvené platiny – T. S. Eliot. *Světová literatura*, r. 9, č. 5, 1964.

Obraz, který přežívá – Michelangelo. *Výtvarné umění*, Praha 1964.

Michelangelo básník. Přednáška na sympoziu ČSAV, Praha 1964.

Diskusní příspěvek na konferenci o překladatelské a jevištní interpretaci díla W. Shakespeara, konané 22.2.1964 v Divadle Na Zábradlí v Praze. *Dialog*, č. 2, 1964.

1965

Michelangelo 1964. *Výtvarné umění*, Praha 1965.

Lektorský posudek a postscriptum k němu. Doslov ke knize S. Ceccherini, *Převoz*. Praha, SNKLU 1965.

Dante – podobizna mladého muže jako básníka po 600 letech. *Kulturní tvorba*, 1965.

1966

Skica k podobizně P.R. Doslov ke knize P. Reverdy, *Chuť skutečna*. Praha, Odeon 1966. Totéž po úpravě pod názvem Reverdy neboli společný sen poezie v knize *Portréty a autoportréty*. Praha 1991.

Dialog s naší pouťorovou emigrací. Poznámky ze zápisníku vnitřního emigranta. Pod značkou XYZ (Praha). *Svědectví*, č. 30, Paříž 1966.

1967

Pirandello neboli o pokusu. *Program ND*, 1967. Totéž po úpravě v knize *Portréty a autoportréty*. Praha 1991.

Noc a Orfeus [D. Campana]. *Světová literatura*, r. 12, č. 1, 1967.

Objevení Itálie. Recenze s ukázkami knihy L. Barziniho. *Světová literatura*, r. 12, č. 3, 1967.

Deník zloděje neboli Zpověď šílené panny. *Světová literatura*, r. 12, č. 4, 1967. Totéž po úpravě pod názvem Genet neboli zpověď šílené panny v knize *Portréty a autoportréty*. Praha 1991.

Macatrè (recenze italského časopisu pro soudobou kulturu). *Výtvarné umění*, r. 17, č. 7.

1968

Un siècle de temps moderne – Baudelaire. *Journées Baudelaire, Actes du Colloque*, Bruxelles 1968.

Baudelaire neboli několik autoportrétů. Úvod ke knize Ch. Baudelaire, *Úvahy o některých současnících*. Praha, Odeon 1968. Totéž po úpravě pod názvem Baudelaire neboli mé srdce, tak jak je – v knize *Portréty a autoportréty*. Praha 1991.

Verlaine neboli jeden z absolutních. Úvod ke knize P. Verlaine, *Slova na strunách*. Praha, Československý spisovatel 1968. Znovu v knize *Paul Verlaine, jeden z absolutních*. Praha, Kra 1994. Totéž po úpravě v knize *Portréty a autoportréty*. Praha 1991.

Campana neboli šílený Orfeus. Doslov ke knize D. Campana, *Šílený Orfeus*. Praha, Mladá fronta 1968. Totéž po úpravě v knize *Portréty a autoportréty*. Praha 1991.

1969

Byl by Baudelaire přijat do Svazu? *Listy*, r. 2, č. 4, 30.1.1969.

Tři setkání s Josephem Brodským. *Světová literatura*, 1969. Též *Národní politika*, r. 20, č. 2 (222) (únor), 1988.

O volbě. Pod značkou Jan (Praha). *Svědectví*, č. 33, Paříž 1968–1969.

Butor neboli Šeherezáda a její repertoár. Doslov ke knize M. Butor, *Repertoár*. Praha, Odeon 1969. Totéž po úpravě v knize *Portréty a autoportréty*. Praha 1991.

Dante neboli portrét mladého básníka po šesti stech padesáti letech. Úvod ke knize Dante, *Nový život*. Československý spisovatel, Praha 1969. Totéž po úpravě v knize *Portréty a autoportréty*. Praha 1991.

Saint-John Perse, básník lidské slávy. Doslov k výboru Persovy poezie *Anabáza*. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1969. Totéž po úpravě v knize *Portréty a autoportréty*. Praha 1991.

Henri Michaux. Doslov k výboru Michauxovy poezie. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1969. Francouzsky v rozšířené podobě Henri Michaux: *Dedicaces*. Revue *Lettre internationale*, č. 3, Paříž 1984. Knižně po úpravě pod názvem Michaux neboli několik dedikací v knize *Portréty a autoportréty*. Praha 1991.

Otevřené dílo – otevřený svět: U. Eco, *Opera aperta*. *Světová literatura*, r. 13, č. 5, 1969.

1970

Malý prázdninový interview od vody (u příležitosti 4. vydání Michelangelovy lyriky se ptala J. Angerová.) *Naše rodina*, r. 2, č. 33, 12.8. 1970.

1971

Mým přáním, chtěním, láska otáčela. (O knize Danta Alighieri rozmlouvala Eva Adamová.) *Svobodné slovo*, 11.9.1971.

1979

Tu nejdůležitější volbu člověk nedělá. Příspěvek do Ankety bez vyhodnocení. Pod vlastním jménem. *Svědectví*, č. 59, Paříž 1979.

1981

To, co se děje v posledních letech u nás. Prohlášení na tiskové konferenci časopisu *Index on Censorship* v Londýně 18. června 1981. Francouzsky pod názvem *Les tchèques ont la vie dure*. Revue *L'autre Europe*, č. 2, Paříž 1984. Knižně *Malé morality*, Mnichov 1984; *Pařížský zápisník I*, Praha 1991.

Paralelní svět a jeho dějiny. Anglicky *A parallel World*. Přeložil G. Theiner. Revue *Index on Censorship*, r. 11, č. 6, Londýn 1981. Knižně *Pařížský zápisník I*, Praha 1991.

Svědectví a česká literatura. Předneseno na konferenci k 25. výročí vzniku *Svědectví*, Franken 1981. Knižně *Svědectví Pavla Tigrida*. Mnichov, Opus bonum 1982.

Anketa Zkušenost a nazírání světa. *Právo lidu*, r. 84 (4), č. 3, 1981.

1982

Čtenářská anketa. (Anketa rozhlasu Svobodná Evropa.) *České slovo*, r. 28, č. 1–2, (leden–únor 1982).

Kolář neboli poezie – panství života a smrti. Nepublikovaný doslov k francouzskému vydání knihy *Básně ticha*. Psáno 1982. Francouzsky v *Études Tchèques et slovaques*, č. 4, Paříž 1984. Anglicky zkráceně Jiří Kolář, *Poetry – the Realm of Live and Death* v katalogu *Jiří Kolář, Poetry of Vision, Poetry of Silence*. Vancouver, Vancouver Art Gallery 1984. Totéž po úpravě v knize *Portréty a autoportréty*. Praha 1991.

1983

O opozici, rezistenci, umění a jiných věcech. *Svědectví*, č. 68, Paříž 1983. Knižně *Pařížský zápisník I*. Praha 1991.

K osmdesátinám jednoho ze zapomínaných [N. Terlecký]. *Svědectví*, č. 70–71, Paříž 1983. V rozšířené podobě pod názvem Don Kichot z Petěrburgu, *Listy*, r. 21, č. 3, Praha 1991. V definitivní podobě jako doslov ke knize N. Terlecký, *Curriculum vitae*. Praha, Torst 1997.

Přelíčení a představení. *Listy*, r. 13, č. 3, Čtení na léto, Řím 1983.

Osud jménem Jiří Kolář. Doslov ke knize Jiří Kolář, *Očitý svědek*. Mnichov, Edice Arkýř 1983. V rozšířené podobě *Studie*, č. 87–89, Řím 1986. Německy Ein Schicksal namens Jiří Kolář v *Hommage à Jiří Kolář, Tagebuch 1968*. Kunsthalle Nürnberg 1984. Francouzsky Un destin nommé Jiří Kolář. Přeložil Jan Rubeš. *Courrier du Centre international d'Études Poétiques*, č. 172, Brusel 1986.

All you need is a typewriter. *Revue Index of Censorship*, r. 12, č. 2, Londýn 1983. Knižně v *They shoot writers, don't they?* Edited by G. Theiner. Londýn–Boston, Faber and Faber 1984.

Těžko říct [O J. Voskocovi a J. Werichovi]. V knize ...a když se řekne *Voskovec*. Připravil Jiří Lederer. Kolín n. R., Index 1983.

Představení (O jednom Kafkově motivu). *Rozmluvy*, č. 1, Londýn 1983.

Václav Černý, *Paměti (2)*, šifra J. V. *Svědectví*, č. 70–71, Paříž 1983.

Žije mezi námi na Západě, šifra J. V. *Obrys*, r. 3, č. 4, Mnichov 1983.

Dopis a parte z Čech. (Za Petrem Koptou.) *Obrys*, r. 3, č. 4, Mnichov 1983.

1984

Televizor v Sèvru: Orwell ve Francii. *Reportér*, r. 1, č. 1 (leden), Curych 1984.

Při stavbě čínské zdi (Nad jednou pasáží z Franze Kafky). Psáno pro sympozium o evropské identitě v Benátkách v březnu 1994. *Francouzsky Sommes nous européens, nous aussi? Revue L'autre Europe*, č. 3, Paříž 1984. Totéž v knize *Pařížský zápisník I*. Praha 1991.

Úvodní poznámka ke knize Jiří Kolář, *Roky v dnech*, šifra -JV-. *Proměny*, r. 21, č. 4, New York 1984.

La culture parallèle en Tchécoslovaquie. *Revue L'alternative*, č. 27–28. Paříž 1984.

Poutník z apokalypsy. Doslov ke knize Vladimír Vokolek, *Ke komu mluvím dnes*. Mnichov, Poezie mimo domov 1984. Totéž *Obrys*, r. 4, č. 2, Mnichov 1984. V rozšířené podobě jako doslov ke knize V. Vokolek *Absurdanda*. Atlantis, Brno 1994.

Území tekutých písků. Doslov ke knize P. Janský, *Území tekutých písků*. Poezie mimo domov, Mnichov 1984. Totéž *Obrys*, r. 4, č. 2, Mnichov 1984. Totéž *Host*, č. 3–4, Brno 1993.

Jak hromady pobitých ptáků. *Obrys*, r. 4, č. 3, Mnichov 1984.

Opožděná kytice pro Marii Marčanovou. *Obrys*, r. 4, č. 3, Mnichov 1984. Totéž po úpravě pod názvem Kytice pro M. M. *Listy*, r. 21, č. 4, Praha 1991.

Několik poznámek k jedné otázce. Psáno pro setkání ve Frankenu 1984. Zkráceně in *Obrys*, r. 4, č. 4, Mnichov 1984. V úplnosti v knize *Pařížský zápisník I*. Praha 1991.

O cizinci z náměstí. *Listy*, r. 14, č. 6, Řím 1984.

Sešity Jana Hanče. *Svědectví*, č. 72, Paříž 1984.

Význam Josefa Floriana. *Svědectví*, č. 72, Paříž 1984.

Esquisse d'un portrait de J. Seifert. *Revue Poesie 84*, č. 5, Paříž 1984.

Kolář neboli poezie – panství života a smrti. *Svědectví*, r. 19, č. 73, Paříž 1984.

Nový časopis *Lettre internationale*, šifra jv. *Listy*, r. 14, č. 6, Řím 1984.

1985

Kolik jich bylo a kolik jich je. *Listy*, r. 15, č. 1, Řím 1985.

Básník a moc. Na okraj jedné Nobelovy ceny. *150 000 slov*, r. 4, č. 11, Index, Kolín n. R. 1985. Anglicky Poets and Power. Přeložil G. Theiner. Revue *Index on Censorship*, r. 14, č. 2, Londýn 1985. Švédsky Poeten och makten v knize *Attvara poet, Jaroslav Seifert mellan poesie och politik*. Stockholm 1986. Totéž v knize *Pařížský zápisník I*. Praha 1991.

Cenzura, paměť, identita. Psáno pro symposium o cenzuře v Dryffyn House u Cardiffu v září 1985. Knižně *Pařížský zápisník I*. Praha 1991.

O kapitulaci vzdělanců. Psáno pro symposium o evropské identitě v Madridu v říjnu 1985. Tiskem v *Národní politice*, č. 3 (311), Mnichov 1987. Totéž *Tvar*, č. 22, Praha 1990. Francouzsky Les intellectuels et le pouvoir. Revue *L'autre Europe*, č. 17–19, Paříž 1988. Totéž v knize *Pařížský zápisník I*. Praha 1991.

Vzpomínka místo nekrologu [F. Lazecký]. *Studie*, č. 2–3 [98–99], Řím 1985.

La Russie en 1896: un voyage oublié. Revue *L'autre Europe*, č. 7–8, Paříž 1985. Anglicky Russia in 1896, or Vilém Mrštík's forgotten journey. Přeložil Kevin Windle. *New Zealand Slavonic Journal*, 1989–90, Wellington 1990.

Pohádky z (ne)skutečného světa [L. Vaculík, *Český snář*]. *Proměny*, r. 22, č. 2. New York 1985.

Morálka šlehačkového dortu. *Svědectví*, č. 75, Paříž 1985.

Příběh jedné knihy a jednoho přátelství. *Listy*, r. 15, č. 4, Řím 1985.

1986

O kometě jménem Shakesepare. *Národní politika*, r. 18, č. 2 (198), Mnichov 1986.

O vzpomínání a zapomínání. Revoluce v umění a v politice. *Národní politika*, r. 18, č. 7/8 (203–204), Mnichov 1986.

Umění potapěčů. *Studie*, č. 1 (103), Řím 1986.

Tragédie střední Evropy: ztráta paměti. *Proměny*, r. 23, č. 1. New York 1986. Knižně *Pařížský zápisník I*. Praha 1991.

Z poznámek pro čtenáře Havlových esejů. *Proměny*, č. 23, č. 4. New York 1986.

L'homme au rasoir de Jaroslav Putík. Revue *L'autre Europe*, č. 11–12, Paříž 1986.

Pour une Europe bleue. [O P. Královi.] *L'autre Europe*, č. 11–12, Paříž 1986.

A bird's eye view of Czech poetry. *Ethos*, r. 2, č. 1, Toronto 1986.

Erasmova cena Václavu Havlovi. *Národní politika*, r. 18, č. 11 (207), Mnichov 1986.

Poeta Václavu Havlovi. *Svědectví*, č. 79, Paříž 1986.

1987

Proč? *Listy*, r. 17, č. 3. Čtení na léto. Řím 1987. Knižně pod původním názvem Paradoxy jedné jistoty v souboru *Pařížský zápisník I*. Praha 1991.

O odpovědnosti intelektuálů: Jezero Issyk-kul'. *Národní politika*, č. 7–8 (215–216), Mnichov 1987. Totéž v *Občanském deníku*, č. 65, Praha 1990. Totéž v knize *Pařížský zápisník I*. Praha 1991.

O poezii: malá autobiografie. *Proměny*, r. 24, č. 3, New York 1987. Francouzsky pod názvem Un lieu de rencontre. Revue *Lettre internationale*, č. 16, Paříž 1988. Italsky Poesia, luogo d'incontro. Revue *Lettera internazionale*, č. 18, Roma 1988. V definitivní podobě O setkáních a poezii v revui *Fragment*, r. 6, č. 10, Bratislava 1992.

UNESCO cenzuruje českou a slovenskou poezii. *Acta*, r. 1, č. 1, Scheinfeld 1987. Anglicky UNESCO censors Czech and Slovak poetry. *Acta*, r. 1, č. 1, Scheinfeld 1987. Totéž po úpravě pod názvem Naše poezie ve Francii, *Obrys*, r. 7, č. 4, Mnichov 1987. Knižně po úpravě pod názvem Naše knihy, naše cenzura ve Francii ve svazku *Pařížský zápisník I*. Praha 1991.

Skrytá tvář české literatury. *Acta*, r. 1, č. 1, Scheinfeld 1987. Anglicky The hidden face of Czech literature, *Acta*, r. 1, č. 1, Scheinfeld 1987.

Lukavické zápisky. *Acta*, r. 1, č. 1, Scheinfeld 1987. Anglicky Lukavica Notebooks. *Acta*, r. 1, č. 1, Scheinfeld 1987.

Rapsódie a miniatury, šifrováno J.V. *Acta*, r. 1, č. 2, Scheinfeld 1987. Anglicky Rhapsodies and miniatures. *Acta*, r. 1, č. 2, Scheinfeld 1987.

Posmrtné masky. Záznamy 1977–1987. (Na paměť Jana Patočky.) *Svědectví*, č. 82, Paříž 1987. Totéž v rozšířené podobě *Listy*, r. 21, č. 2, Praha 1991.

Une ivresse pour demain. [O Karlu Teigovi.] Sborník *Amphion. Etudes d'histoire des techniques. L'officine du fonctionnalisme*, č. 2, Paříž 1987.

Odpovědnost jako spisovatelův osud. Psáno pro kongres American Association for the Advancement of Slavic Studies v Bostonu v listopadu 1987. Tiskem česky *Acta*, r. 1, č. 3–4, Scheinfeld 1987. Anglicky Responsibility as the writer's destiny. *Acta*, r. 1, č. 3–4, Scheinfeld 1987. Totéž *Občanský deník*, 14.8.1990. Knižně *Pařížský zápisník I*. Praha 1991.

František Kautman o Masarykovi, Šaldovi a Patočkovi. *Acta*, r. 1, č. 3–4, Scheinfeld 1987. Anglicky F. Kautman on Masaryk, Šalda and Patočka. *Acta*, r.1, č. 3–4, Scheinfeld 1987.

Duchovní rezistence. Minulost a budoucnost paralelní literatury v Československu (1948–1988). Psáno pro symposium Foreign Policy Research Institute v New Yorku v říjnu 1987. Tiskem česky *Proměny*, r. 25, č. 1, New York 1988. Francouzsky Le passé et l'avenir de la littérature parallèle en Tchécoslovaquie 1948–1988. *Revue L'autre Europe*, č. 20, Paříž 1989. Knižně ve svazku *Pařížský zápisník I*. Praha 1991.

La pensée et le pouvoir. La culture parallèle dans les pays de l'Europe centrale et orientale. Compte rendu d'enseignement. – La pensée et le pouvoir. Quelques aspects du rôle des intellectuels dans les Pays d'Europe centrale et orientale, notamment en Tchécoslovaquie (depuis 1917). Compte rendu d'enseignement. *Annuaire, comptes rendus des cours et conférences 1982–1983, 1983–1984*. Paříž, Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales 1987.

Petr Král, *Le Burlesque ou Morale de la tarte à crème*. *Svědectví*, č. 75, Paříž 1985.

O Janu Patočkovi po deseti letech. Básník o filozofovi. *Národní politika*, r. 19, č. 6 (214), Mnichov 1987.

Malá autopsie po deseti letech. André Malraux. *Národní politika*, r. 19, č. 6 (214), Mnichov 1987.

Čs. knihy ve Francii. Co se překládá (podeps. J.V.). *Národní politika*, r. 19, č. 6 (214), Mnichov 1987.

Za prof. Václavem Černým. Kultura je boj mezi pravdou a lží. *Právo lidu*, r. 90 (10), č. 4, 1987.

Václav Černý zdálky. K úmrtí velkého kritika. *Národní politika*, r. 19, č. 9 (217), Mnichov 1987.

Václav Černý zblízka. Osobnost, tvorba, boj. *Národní politika*, r. 19, č. 10 (218), Mnichov 1987.

K otázce Patočkových spisů. *Acta*, r. 1, č. 3–4, Scheinfeld 1987.

Řetěz štěstí a poezie. *Národní politika*, r. 19, č. 12 (220), Mnichov 1987.

1988

Názvy ulic a jiné aktuality. *Národní politika*, r. 20, č. 1 (221), Mnichov 1988. Totéž pod názvem O názvech ulic a pařížském Pantheonu. *Družstevní noviny*, 8. října 1991. Praha. Knižně ve svazku *Pařížský zápisník I*. Praha 1991.

La censure, ici et ailleurs. *Revue L'autre Europe*, č. 17–19, Paříž 1988.

Les intellectuels et le pouvoir. *Revue L'autre Europe*, č. 17–19, Paříž 1988.

Mircea Eliade. Básník posvátného a profánního. *Národní politika*, r. 20, č. 3 (223), Mnichov 1988.

Janu Vojanovi o prostomyslnosti, pokud jde jen o ni. (Polemika.) *Obrysy*, r. 8, č. 2, Mnichov 1988.

O zkušenostech s dějinami neboli citová výchova 1938–1968. *Proměny*, r. 25, č. 3, New York 1988.

Italské cesty... proudy lávné strašného vzezření... – Plavba na Ischii pod Hvězdopásem. *Národní politika*, r. 20, č. 6 (226), 7–8 (227–228), Mnichov 1988.

Magická Praha. Mýtus a skutečnost. *Národní politika*, r. 20, č. 7–8 (227/228), Mnichov 1988.

Veliká noc Zdeňka Kalisty. Kruh se uzavřel. *Národní politika*, r. 20, č. 11 (231), Mnichov 1988.

1989

Zdeněk Kalista, *Veliká noc*, šifrováno J.V. *Svědectví*, č. 86, Paříž 1989.

Opustíš-li mne... *Západ*, r. 11, č. 1 (únor 1989), Toronto.

Na okraj referátu E. Kantůrkové Češství v Pamětech Václava Černého. *Národní politika*, r. 21, č. 2 (234), Mnichov 1989.

Národnost a tradice. T. S. Eliot. *Národní politika*, r. 21, č. 4 (236), Mnichov 1989.

Opožděný nekrolog. Vladimír Vokolek. *Studie*, č. 2–3 (122–123), Řím 1989.

O jedné neblahé tradici. Pod názvem Cenzura jubiluje. *Národní politika*, č. 2 (234), Mnichov 1989. Knižně *Pařížský zápisník I.* Praha 1991.

O odpovědnosti intelektuálů: Aféra Kravčenko. *Národní politika*, příloha Zvon, č. 5 (237), Mnichov 1989. Totéž pod názvem Aféra Kravčenko, *Nové knihy*, č. 7, Praha 1991. Knižně *Pařížský zápisník I.* Praha 1991.

Hrůza z politiky: Orwell 1989. Částečně pod názvem Orwell po pěti a čtyřiceti letech, *Národní politika*, č. 7 (238), Mnichov 1989. Knižně *Pařížský zápisník I.* Praha 1991.

Václav Havel 1980 ou la responsabilité en tant que destin. Úvod ke knize V. Havel, *Essais politiques*. Paříž 1989, 1990. Knižně česky ve svazku *Portréty a autoportréty*. Praha 1991.

La poésie tchèque du XIXème siècle. *Dictionnaire universel des littératures*. Paříž, PUF 1989.

1990

Příběh J. Chaloupeckého. *Lidové noviny*, č. 12, 14.2.1990.

Básník a moc – Bagately V. Holana. *Občanský deník*, 5. května 1990. Francouzsky Le poète et le pouvoir. Revue *Plein Chant*, č. 46–47, Châteauneuf-sur-Charente 1991. Knižně *Pařížský zápisník I.* Praha 1991.

Setkání a pohřeb. [O P. Drtinovi.] *Občanský deník*, 8. června 1990.

Příběh Mury Budbergové. *Literární noviny*, č. 13, Praha 1990. Totéž *Družstevní noviny*, 23. ledna 1991, Praha.

Ztracený ráj jménem Besarabie. *Občanský deník*, č. 102, 1990.

Literatura a politika. *Občanský deník*, 25. října 1990.

Václav Černý zdálky a zblízka. *Tvar*, č. 23, 1990.

Vlastimilu Vokolkovi na rozloučenou. *Akord*, č. 1, září 1990, Brno.

Exile, Responsibility, Destiny. Sborník *Literature in Exile*, edited by John Glad. Durham and London 1990.

Žít na vlastní svědomí. S Janem Vladislavem o paměti, hodnotách a archeologii. *Svobodný zítřek*, r. 1, č. 5, 15.2.1990.

Petr Kopta. *Vokno*, č. 17, 1990.

To nebyl jen debakl rozumu. (Rozmlouvala M. Nyklová.) *Lidová demokracie*, 12.5.1990.

Z Otevřeného deníku. *Proměny*, r. 27, č. 2, 1990.

Za Vladimírem Vokolkem (1913–1988). *Severočeský dialog*, r. 1, č. 3, 1990.

Od básníka k vyhnanci. (Rozmlouvala J. Boxbergerová.) *Mladá fronta*, 18.8.1990.

Návštěva Jana Vladislava. Svoboda je odpovědnost. (Rozmlouvala L. Svobodová.) *Nové knihy*, č. 6, 8.2.1990.

Josef Jedlička, *Krev není voda*. *Proměny*, r. 27, č. 4, 1990.

Co dělá Jan Vladislav? (Rozmlouvala Hana Štěpánková.) *Tvar*, r. 1, č. 14, 1990.

1991

Děravý plášť. *Akord*, č. 7, Brno 1990/1991.

Kruh se uzavřel – Veliká noc Z. Kalisty. *Akord*, r. 16, č. 9, květen 1991, Brno.

Vystavovat v Paříži. *Umění a řemesla*, Praha, leden 1991.

Mementa, na která se zapomíná. *Reportér*, r. 6, č. 22, Praha 1991.

Gilotina – filozofický stroj. *Družstevní noviny*, 16. července 1991.

Rimbaud 1891–1991. *Literární noviny*, r. 3, č. 6, 13.2.1992.

Dobrodružství svobody. *Literární noviny*, r. 2, č. 34, 1991.

Pierre Emmanuel, neznámý básník a přítel. *Reportér*, r. 6, č. 34, Praha 1991.

Sto let Sherlocka Holmese. *Družstevní noviny*, 1. října 1991.

Spravedlnost a recenze. *Literární noviny*, r. 2, č. 45, 1991.

Michel Leiris. *Literární noviny*, r. 2, č. 46, 1991.

De Gaulle: Setkání se Stalinem. *Družstevní noviny*, 12. prosince 1991.

Tři lásky Charlese Baudelaira. *Světová literatura*, r. 36, č. 4, 1991.

Jiří Weil. Un auteur à découvrir. Revue *Les Nouveaux Cahiers de l'Est*, Paříž 1991.

Zur Poetik und Rezeption von Božena Němcová's Babička. (Anketa.) Wiesbaden, Otto Harrassowitz 1991.

Promluvy odjinud. *Český deník*, r. 1, č. 21, 7.11.1991.

O psaní v cizích jazycích. *Národní politika*, r. 23, č. 3 (258), 1991.

1992

Nabokov, neboli Mluv, paměti. *Reportér*, r. 6, č. 3, 1992, Praha.

Vilém Mrštík a jeho zapomenutá cesta na Rus. Doslov ke knize V. Mrštík, *Cesta do Ruska*. Praha 1992. Totéž pod názvem Rusko roku 1896: zapomenutá cesta Viléma Mrštíka. *100+1 zahraničních zajímavostí*, č. 1/93, Praha.

Muž dračích seteb. Úvod ke knize V. Černý, *Paměti 1945–1972*. Brno, Atlantis 1992.

Dopis o světovosti. Z Pařížského zápisníku I. *Metropolitní telegraf*, r. 1, č. 25. 26.9.1992.

1993

Přelíčení a představení. *Fragment*, r. 7, č. 1, Bratislava 1993.

Uznání, které se dostalo Deseti večerům s pohádkou... (Projev u příležitosti udělení výroční ceny nakladatelství Albatros.) *Knihy 93*, r. 3, č. 9, 8.3.1993.

Mircea Eliade, básník posvátného a profánního. *Světová literatura*, r. 38, č. 3, 1993.

Politika a poezie. *Literární noviny*, č. 11 a 12, 1993.

Bobr a spol. [B. Lamblinová]. *Literární noviny*, č. 17, 1993.

Velký nábor [T. Wolton]. *Literární noviny*, č. 20, 1993.

Zápisník 1. Moc a sláva [J. Attali]. *Literární noviny*, č. 33, 1993.

Zápisník 2. Logokracie [F. Kafka]. *Literární noviny*, č. 35, 1993.

Zápisník 3. Skicy po paměti [J. Cau]. *Literární noviny*, č. 37, 1993.

Zápisník 4. Samurajové [J. Kristeva a P. Sollers]. *Literární noviny*, č. 39, 1993.

Zápisník 5. Arthur Koestler. *Literární noviny*, č. 41, 1993.

Zápisník 6. Podtrženo mnou [N. Berberovová]. *Literární noviny*, č. 43, 1993.

Zápisník 7. Paměti, vzpomínky, biografie [Jenny Marxová]. *Literární noviny*, č. 45, 1993.

Asterixův komplex. *Prostor*, č. 25, 1993.

Zápisník 8. Mauritius [Dražby rukopisů: Baudelaire, Sartre, V. Mrštík]. *Literární noviny*, č. 47, 1993.

Zápisník 9. Francouzština pro Francouze [Ph. Vandel]. *Literární noviny*, č. 50, 1993.

1994

Vlastní životopis. (Z Pařížského deníku II.) *Světová literatura*, r. 39, č. 1, 1994.

Jiří Kolář neboli Poezie – panství života a smrti. *Alternativa*, r. 1, č. 1, 15.9.1994.

Vánoční přibor pro nepřítomné. *Alternativa*, r. 1, č. 4, 8.12.1994.

Poznámky o podílu inteligence na sovětizaci české a slovenské společnosti [s recenzí knihy J. Kladivy, *Kultura a politika 1945–1948*]. Referát pro konferenci ÚSD v Opočně, září 1993. *Soudobé dějiny*, r. 1, č. 4–5/94. [Recenze knihy J. Kladivy nebyla otištěna.]

Zápisník 10. Humanisté, intelektuálové, pravda [Istrati, Sartre, Daix, Šostakovič]. *Literární noviny*, č. 1, 1994.

Zápisník 11. Pozdě, ale přece [J. Weil]. *Literární noviny*, č. 3, 1994.

Zápisník 12. Vzkříšené slovo [Šentalinskij]. *Literární noviny*, č. 7, 1994.

Zápisník 13. Demokracie a pravopis. *Literární noviny*, č. 9, 1994.

Zápisník 14. Televize (ve Francii) [Mao atd.]. *Literární noviny*, č. 11, 1994.

Zápisník 15. Lítost a odpuštění. *Literární noviny*, č. 13, 1994.

Zápisník 16. Výročí [Rabelais, Dumas, Sax]. *Literární noviny*, č. 15, 1994.

Zápisník 17. Úřadům. [Bibó atd.] *Literární noviny*, č. 18, 1994.

(Další) poznámky k *Pamětem Václava Černého. Václav Černý, 23.3.1905 / 2.7.1987*. Sborník z konference konané 4. listopadu 1993 na Dobříši, Praha, Český spisovatel 1994.

Dva z nich: Aragon a Elsa. *Světová literatura*, r. 39, č. 2, 1994.

Asterixův komplex: jací jsou Francouzi. *Světová literatura*, r. 39, č. 2, 1994.

Zápisník 18. Kritika slov 1 [Dreyfus]. *Literární noviny*, č. 20, 1994.

Zápisník 19. Kritika slov 2. *Literární noviny*, č. 22, 1994.

Zápisník 20. Kritika slov 3. (Psáno v Paříži.) *Literární noviny*, č. 25, 1994.

1995

Zápisník '95. 1. Peníze a pravda. *Literární noviny*, č. 10, 1995.

Zápisník '95. 2. O skromnosti a odvaze. *Literární noviny*, č. 12, 1995.

Zápisník '95. 3. Pohřbívání na Rusi. *Literární noviny*, č. 14, 1995.

Zápisník '95. 4. [Ladislav Fuks.] *Literární noviny*, č. 16, 1995.

Zápisník '95. 5. Dějiny jedné iluze. *Literární noviny*, č. 18, 1995.

Zápisník '95. 6. Múzy made in Russia. *Literární noviny*, č. 21, 1995.

Zápisník '95. 7. Stará věc, cenzura hrozí autorům nejen zaživa. *Literární noviny*, č. 24, 1995.

Zápisník '95. 8. [O slovnících.] *Literární noviny*, č. 29, 1995.

Zápisník '95. 9. [O slovnících.] *Literární noviny*, č. 32, 1995.

Zápisník '95. 10. [O slovnících.] *Literární noviny*, č. 35, 1995.

Zápisník '95. 11. Výlet do Itálie I. *Literární noviny*, č. 39, 1995.

Zápisník '95. 12. Výlet do Itálie II. *Literární noviny*, č. 39, 1995.

1996

Problemi di traduzione della lirica di Tasso in ceco. *Tasso e l'Europa*. Atti del Convegno internazionale (IV centenario della morte del Poeta]. Univeristà di Bergamo, 24–26 Maggio 1995. Viareggio 1996.

Ediční poznámka místo úvodu. Úvod ke knize Ch. Baudelaire, *Mé srdce, tak jak je*. Praha, Torst 1996.

Pařížský zápisník II. *Fragment*, r. 9, č. 1, 2, Bratislava 1995.

My Češi se ke své minulosti nedovedeme postavit. Tázala se D. Jandrová. *Český týdeník*, r. 2, č. 129, 1996.

1997

Ediční poznámka. Doslov ke knize Pierre Reverdy, *Chuť skutečna*. Ná-
chod, Pavel Maur 1997.

Literáti žijící v Paříži mluví o Hrabalově odchodu s lítostí. *Mladá fron-
ta Dnes*, 6.2.1997.

Milý pane Skýpalo... (K 75. narozeninám Drahomíra Šajtara.) *Alterna-
tiva nova*, r. 3, 1996/1997, č. 10.

Anketa Proč jste podepsal Chartu 77? (P. Placák) *Revolver Revue*, č. 35
(září), 1997.

Poznámka: Většina statí, včetně řady dalších kratších článků, recenzí,
poznámek a lektorských posudků psaných v letech 1942–1977 byla za-
řazena do jednotlivých svazků souboru *Tajný čtenář I–IV*, viz oddíl
III. Eseje, kritika (knižně).

V. EDICE

Ukrajina zpívá. Společně s O. Zilynským, který nesměl být uveden jmé-
nem. Praha, Družstevní práce 1950, Svět sovětů 1951.

Kozácké dumy. Praha, Svět sovětů 1952.

Ivan Franko, *Poesie*. Praha, SNKLHU 1956.

Navštívení krásy, italská renesanční lyrika. Ve spolupráci s Jaroslavem
Pokorným. Praha, Mladá fronta 1964.

Michelangelo, Podoba živé tváře. Básně, dopisy, dokumenty. Praha,
SNKLU 1964.

Ruské byliny. Praha, SNKLU 1964.

Charles Baudelaire, *Úvahy o některých současnících*. Praha, Odeon
1968.

Michel Butor, *Repertoár*. Praha, Odeon 1969.

Paul Verlaine, *Slova na strunách*. Ve spolupráci s P. Koptou. Praha,
Československý spisovatel 1968.

Dante, *Nový život*. Básně, dokumenty. Praha, Československý spiso-
vatel 1969.

Charles Baudelaire, *Mé srdce, tak jak je*. Výbor z korespondence. Praha, Odeon; nesmělo vyjít. Rukopisně edice Kvart 1978. Knižně *Mé srdce, tak jak je*. Praha, Torst 1997.

Giorgio Vasari, *Životy nejvýznačnějších malířů, sochařů a architektů, I, II*. Výběr, překlad a komentář podepsal Pavel Preiss. Praha, Odeon 1976 a 1977. Znovu Praha, Mladá fronta 1998.

Jan Patočka – *první skica k podobizně*. Sborník k nedožitým sedmdesátinám. Rukopisně edice Kvart 1977.

Jan Patočka, *Vzpomínky a nekrology*. Rukopisně edice Kvart 1979.

Adresát Vladimír Vokolek. Dvacet dopisů J. Zahradníčka. Čtyři dopisy a pohlednice F. Hrubína. Rukopisně edice Kvart 1980. Knižně Mnichov, Poezie mimo domov 1984.

A Besieged Culture, Czechoslovakia Ten Years After Helsinki. Edited by A. Heneka, F. Janouch, V. Prečan, J. Vladislav. Stockholm–Viedeň 1985.

Václav Havel or Living in Truth. Edited by Jan Vladislav. London, Faber and Faber 1986.

Václav Havel, *Essais politiques*. Choix des textes R. Errera et J. Vladislav. Préface Jan Vladislav. Paříž 1989, 1990.

Vilém Mrštík, *Cesta do Ruska*. Podle autorova rukopisu k vydání připravil a doslovem [Vilém Mrštík a jeho zapomenutá cesta na Rus] opatřil Jan Vladislav. Arkýř, Praha 1992.

Paul Verlaine, *jeden z absolutních*. Dopisy a dokumenty. Uspořádal Jan Vladislav. Praha, Kra 1994.

VI. SPISY PRO MLÁDEŽ

Jak si Ivan Pecivál dceru svého cara vzal. Praha, Svět sovětů 1957.

Strom pohádek I. Ve spolupráci s V. Stanovským. Praha, SNDK 1958; 2. vydání 1964. Německy Praha, Artia 1960. Anglicky Praha, Artia 1961.

Strom pohádek II. Ve spolupráci s V. Stanovským. Praha, SNDK 1959; 2. vydání 1969. Německy Praha, Artia 1960. Anglicky Praha, Artia 1966. Italsky Řím, Editori Riuniti 1964.

Pohádky ze země draka. Praha, SNDK 1960; 2. vydání nesmělo vyjít. Maďarsky Bratislava, Tatran 1967.

Jak botička utekla. Praha, SNDK 1960.

Janek Pecivál. Hra pro loutky. Praha, Dilia 1959. Knižně Praha, Orbis 1960. Provedeno Praha, ÚLD 1960 atd.

O myšičce, kočičce a červené slepičce. Hra pro loutky. Praha, Orbis 1960. Provedeno Divadlo Sluníčko 1969 atd.

Příběhy třinácti bohatýrů. Praha, SNDK 1960; 2. vydání Albatros 1969.

Kouzelný slabikář. Praha, SNDK 1962.

Pohádka z kufru (Komedie za tři facky). Hra pro mládež. Praha, Orbis 1962. Provedeno Příbram 1962; Hradec Králové, Divadlo Drak 1966 atd.

O měšci s dvěma groštky. Loutková hra. Praha, Dilia 1962; Orbis 1964. Provedeno Praha, ÚLD 1963 atd.

Princezna s lískovými oříšky. Anglické pohádky. Praha, SNDK 1963; 2. vydání Albatros 1970; 3. vydání Praha, Grafoprint Neubert 1995. Francouzsky Praha, Artia 1967. Německy Praha, Artia 1967; celkem 5 vydání, poslední 1976. Španělsky Praha, Artia 1968.

Král sedmi závojų. Italské pohádky. Praha, SNDK 1968. Odměněno výroční cenou nakladatelství. Německy Praha, Artia 1970. Anglicky Praha, Artia 1971. Nové vydání připravuje nakladatelství Albatros.

Třiatřicet stříbrných střeč. Brno, Blok 1968.

Proč je slunce na obloze samo. Ve spolupráci s V. Stanovským. Praha, Albatros 1969.

Kapitán Tulipán a princezna z Bordeaux. Francouzské pohádky. Praha, Albatros 1971, 2. vydání Praha, Grafoprint Neubert 1996. Německy Praha, Artia 1970; celkem 4 vydání, poslední 1976. Anglicky, francouzsky Praha, Artia 1970.

O moudrých Gothamcích. Praha, Albatros 1970.

Popelka. Česky, německy, francouzsky Praha, Artia 1970.

Modrý pták. Podle Mme d'Aulnoy. Praha, Artia 1971. Německy, anglicky Praha, Artia 1970. Maďarsky Praha, Artia 1971.

O kočičím králi. Praha, Albatros 1971.

Kopa veselých havraních pohádek. Ve spolupráci s V. Stanovským. Praha, Albatros 1971.

O pasáčkovi a zámku na zlatých řetězech. Praha, Svoboda 1971.

O bílé Karolíně a černé Karolíně. Praha, Svoboda 1971.

Velký zvířecí epos (Dvanáct Robinsonů). Německy, francouzsky, anglicky Praha, Artia 1972; 2. vydání německy 1973; 2. vydání francouzsky 1976. Finsky Praha, Artia 1973. Italsky Praha, Artia 1975. Holandsky Praha, Artia 1976. Česky poprvé pod názvem *Deset večerů s pohádkou.* Praha, Albatros 1992.

Španělské pohádky. Anglicky, francouzsky, německy, finsky Praha, Artia 1973. Holandsky Praha, Artia 1975. Česky nesmělo vyjít.

Velká kniha bájí o rostlinách. Francouzsky, německy Praha, Artia 1975, 2. vydání německy 1976, 3. vydání německy 1977, anglicky 1977. Česky nesmělo vyjít. Německy znovu pod názvem *Warum die Bäume nicht mehr sprechen können.* Praha, Hannau/M., Aventinum, Dausien, 1992.

Popelka. Hra pro loutky. Provedeno (anonymně) Hradec Králové, Divadlo Drak 1976; Praha, Divadlo Jiřího Wolkra 1977, Státní divadlo v Ostravě 1996 atd.

O princezně slunečnici. Praha, Albatros, nesmělo vyjít.

Dvanáct tančících princezen. Rumunské pohádky. Praha, Albatros, Artia, nesmělo vyjít.

Jak vznikl svět. Praha, Svoboda, nesmělo vyjít.

Velká pavoučí pohádka. Praha, Artia, nesmělo vyjít.

O černém loupežníkovi. Keltské pohádky. Praha, Artia, nesmělo vyjít. První vydání pod názvem *Keltské pohádky.* Brno, Petrov 1992. Německy *Keltische Märchen.* Vídeň, Neuer Breitschopf Verlag 1992.

Pohádky paní Meluziny. Pod dívčím jménem autorovy ženy Marie Mršátkové, anglicky, francouzsky, německy [pod názvem *Die schönsten Märchen aus aller Welt*] atd., Artia, 70. léta. České vydání připravuje od roku 1992 Atlantis, Brno.

Co vyprávěl vítr bílé růži. Německy *Was der Wind einer weissen Rose erzählte* v souboru *Die Zauberwurzel.* Mnichov, Blanvalet Verlag 1978. Česky ve svazku *Uzel pohádek.* Praha, Lidové noviny 1991.

Poznámka: Knihy vydávané nakladatelstvím Artia po roce 1970–1971 vycházely vesměs anonymně, a to i tenkrát, když předchozí vydání vyšla pod autorovým jménem. Dělo se tak po jednostranném rozhodnutí nakladatelství, proti němuž autor vždy protestoval.

VII. PŘEKLADY KNIŽNĚ VYDANÉ A PRO DIVADLO

Milostný hlas. Parafráze německé lidové poezie. Praha, V. Petr 1944.

Carlo Gozzi, *Šťastní žebráci*. Inscenace Divadlo na Kladně 1944.

Cesare Giardini, *Komedie podvodů*. Inscenace Praha, Divadlo A. Sedláčkové 1944.

William Shakespeare, *Sonety*. Výbor. Praha, V. Šmidt 1945, Vyšehrad 1951. Úplné vydání Praha, SNKLHU 1955, 1956, Mladá fronta 1958, 1963, 1971, Československý spisovatel 1969.

Marie Geversová, *Čára života*. Praha, V. Šmidt, 1946.

Čtyřadvacet sonetů o štěstí a lásce. Ostrava 1946.

Maurice Zermatten, *Krev mrtvých*. Praha, Vyšehrad 1946.

Maurice Pagnol, *Poznámky o smíchu*. Praha, Symposion 1948.

Ukrajina zpívá. Ve spolupráci s M. Marčanovou. Praha, Družstevní práce 1950, Svět sovětů 1951.

Jules Vallès, *Povstalec*. Ve spolupráci s V. Smetanovou. Praha, Mladá fronta 1950, SNKLHU 1957.

Kozácké dumy. Praha, Svět sovětů 1952.

Maria Banus, *Radost*. Praha, Práce 1952.

Léon Cladel, *INRI*. Praha, Mladá fronta 1953.

Ihor Muratov, *Bukovinský příběh*. Praha, Československý spisovatel 1953.

Alexej N. Tolstoj, *Petr I*. Praha, SNKLHU 1954, Svět sovětů 1955, 1961, Svoboda 1968.

Ukrajina v písních. Ve spolupráci s M. Marčanovou. Praha, SNKLHU 1954.

Carlo Goldoni, *Mirandolina*. Knižně C. Goldoni: *Komedie I*, Praha, SNKLHU 1954, Orbis 1955. Inscenace Realistické divadlo, Praha 1954 atd.

Frederic Antal, *Florentské malířství a jeho sociální pozadí*. Praha, SNKLHU 1954.

Italská renesanční lyrika. Ve spolupráci s dalšími překladateli. Praha, SNKLHU 1954, 1955, 1956.

Carlo Goldoni, *Vějíř*. Knižně C. Goldoni: *Komedie II.* Praha, SNKLHU 1955. Praha, Národní divadlo 1971 atd.

Ruské lidové písně. Praha, SNKLHU 1956.

Maxim Gorkij, *Píseň o sokolu, Zpěv o ptáku bouřliváku.* Praha, Svět sovětů 1952.

Ivan Franko, *Poesie.* Ve spolupráci. Praha, SNKLHU 1956.

Torquato Tasso, *Šeptání noci.* Výbor z lyriky. Praha, Československý spisovatel 1956.

Martin Kukučín, *Z teplého hnízda.* Praha, SNDK 1956. Totéž v knize *Mladá léta.* Praha, SNKLHU 1956.

Carlo Goldoni, *Paměti I.* V knize C. Goldoni: *Komedie III.* Praha, SNKLHU 1957.

Alexandre Dumas, *Hrabě Monte Christo.* Ve spolupráci s M. Tomáškovou. Praha, Mladá fronta, 1957, SNKLHU 1964, Svoboda 1968, Mladá fronta 1969, Albatros 1994, Ostrava, Sfinga 1994.

Písně staré Francie. Ve spolupráci s dalšími překladateli. Praha, SNKLHU 1957.

Torquato Tasso, *Lyrika.* Výbor. Praha, Mladá fronta 1958.

Ion Creanga, *Měsíc s dvěma grošíky.* Praha, SNDK 1958.

Charles Deulin, *Pohádky krále Gambrina.* Praha, SNDK 1958.

Michelangelo Buonarroti, *Z lyriky.* Praha, NČFVÚ 1959.

Joseph Jacobs, *O krásné Hardniče.* Praha, SNDK 1959.

Gherardo Nerucci, *Fanta Giro.* Praha, SNDK 1959.

V. A. Žukovskij, *Tři nejkrásnější pohádky.* Praha, Svět sovětů 1959.

Alexandru Kiritescu, *Dobré duše.* Praha, Dilia 1959.

Luigi Pirandello, *Sicilská komedie (Liola).* Praha, Dilia 1959. Inscenace Praha, Čs. televize 1962. Knižně ve svazku *L. Pirandello, 5 her.* Praha, Odeon 1968.

Carlo Goldoni, *Trilogie o dovolené*. Překládáno pro Státní divadlo v Brně. Inscenace (pod názvem *Zmatky o dovolené*) Cheb, Západočeské divadlo 1996.

Rumunské lidové písně. Praha, SNKLHU 1959.

Guiseppe Ungaretti, *Cítění času*. Praha, SNKLHU 1961.

Jara a podzimy. Čínská poezie dynastie Sung. Ve spolupráci se Z. Černou. Praha, Mladá fronta 1961.

Ion Slavici, *Stan Bolovan*. Praha, SNDK 1961.

Ján Botto, *Smrt Jánošíka*. Praha, SNKLU 1962.

Bašó, *Měsíce, květy*. Ve spolupráci s M. Novákem. Praha, SNKLU 1962. 2. vydání Praha, Mladá fronta 1996.

Antonio Machado, *Kastilské pláně*. Praha, SNKLU 1962.

Šigedži Cuboi, *Ulice plná pláštěů do deště*. Ve spolupráci s M. Novákem. Praha, SNKLU 1963.

Ruské byliny. Praha, SNKLU 1964.

Michelangelo Buonarroti, *Luk*. Výbor z lyriky. Praha, SNKLU 1964.

Michelangelo Buonarroti, *Podoba živé tváře*. Praha, SNKLU 1964.

Navštívení krásy. Italská renesanční lyrika. Ve spolupráci. Praha, Mladá fronta 1964.

Pierre Reverdy, *Chuť skutečna*. Výbor z lyriky. Praha, Odeon 1966. 2. vydání Náchod, Pavel Maur 1997.

Vittorio Imbriani, *Princ Papoušek*. Praha, SNDK 1967.

Dante Alighieri, *Nový život*. Praha, Pragokonzert 1967.

Luigi Pirandello, *Šest postav hledá autora*. Knižně ve svazku *L. Pirandello, 5 her*. Praha, Odeon 1967. Inscenace Praha, Národní divadlo 1967.

Arthur Miller, *Jana*. Praha, SNDK 1967.

Charles Baudelaire, *Úvahy o některých současnících*. Ve spolupráci s dalšími překladateli. Praha, Odeon 1968. Odměněno výroční cenou nakladatelství.

Dino Campana, *Šílený Orfeus*. Výbor z díla. Praha, Mladá fronta 1968. Překlad oceněn výroční cenou nakladatelství.

Joseph Kessel, *Lev*. SNDK, Praha 1968.

Paul Verlaine, *Slova na strunách*. Ve spolupráci s P. Koptou. Praha, Československý spisovatel 1968.

Michel Butor, *Repertoár*. Praha, Odeon 1969.

Dante Alighieri, *Nový život*. Výbor z lyriky, dokumenty. Praha, Čs. spisovatel 1969.

Michelangelo Buonarroti, *Žiji svou smrtí*. Výbor z lyriky. Praha, Mladá fronta 1970.

Mária Chmelová, *Robin Hood*. Praha, Albatros 1974. Překlad podepsala M. Kafková. NB 1996: 2. vydání vyšlo pod jménem J. Vladislav. Praha, Albatros 1993.

Italo Svevo, *Vědomí a svědomí Zena Cosciniho*. Praha, Odeon 1975. Překlad podepsala Hana Benešová.

Rolando Cristofanelli, *Chlapec Raffael*. Praha, Svoboda 1976. Překlad podepsala Marie Kándlová.

Giorgio Vasari, *Životy nejvýznačnějších malířů, sochařů a architektů, I, II*. Praha, Odeon 1976 a 1977. Překlad a komentář podepsal Pavel Preiss. NB 1997: Nové vydání je v tisku s uvedením jména pravého překladatele v nakladatelství Mladá fronta.

José Pijoan, *Dějiny umění*. 2. díl Praha, Odeon 1977, 5. díl Praha, Odeon 1979, 6. díl Praha, Odeon 1980. Překlady podepsal Jiří Pechar.

Carlo Goldoni, *Náměstíčko*. Inscenace Tylovo divadlo 16.3.1978. Překlad podepsal V. Mikeš, který také jeho větší část dokončil.

Eugenio Montale, *Anglický roh*. Praha, Odeon, nesmělo vyjít. Rukopisně edice Kvart 1978.

Henri Michaux, *Prostor uvnitř*. Praha, Odeon, nesmělo vyjít. Rukopisně edice Kvart 1978.

Tu Fu. Výbor z poezie. Ve spolupráci, Odeon, Praha, nesmělo vyjít. Rukopisně edice Kvart 1978.

Charles Baudelaire, *Mé srdce, tak jak je*. Komentovaný výbor korespondence, Praha Odeon, nesmělo vyjít. Rukopisně edice Kvart 1978. Knižně v definitivním znění Praha, Torst 1997.

Angus Wilson, *Svět Charlese Dickense*. Praha, Odeon 1979. Překlad podepsal Z. Kirschner. Přeložili J. Josek, J. Kořán a J. Vladislav.

Pierre de Ronsard, *Tři lásky*. Výbor z lyriky. Praha, Mladá fronta, nesmělo vyjít. Rukopisné edice Kvart 1979. Připravuje k vydání nakladatelství Mladá fronta.

Dante Alighieri, *To sladké jméno, jež tak hořce Beatrice*. Výbor z lyriky. Praha, Mladá fronta, nesmělo vyjít. Připravuje k vydání Mladá fronta.

Několik básníků a jeden malíř. Výbor poezie M. Leirise, R. Daumala, J. Follaina, M. Deguyho a G. Rouaulta. Rukopisné edice Kvart 1978.

Eugenio Montale, *Příležitosti*. Výbor básní. Bibliofilský tisk Martina Dyrynka k novému roku 1980.

VIII. PŘEKLADY TEXTŮ PRO RŮZNÉ KNIHY, SBORNÍKY A ČASOPISY

Taras Ševčenko, *Výbor z díla*. Praha, Svět sovětů 1950.

Vítězit a žít. Sborník ukrajinské poezie. Praha, Svoboda 1948.

Ukrajinské lidové písně. Praha, Svět sovětů 1951.

Častušky a žertovné písně. Praha, Svět sovětů 1952.

V. Sidělnikov, *Ruská lidová píseň na nových cestách*. Praha, Svět sovětů 1953.

V. Kolpakovová, *Kniha o ruském folkloru*. Praha, Svět sovětů 1953.

V. Brett, *Victor Hugo*. Praha, Orbis 1953.

Písně sovětských národů. Praha, Svět sovětů 1953.

L. Ukrajinka, *Světla před úsvitem*. Praha, SNKLHU 1953.

V. Hugo, *Francii a světu*. Praha, Mladá fronta 1954.

Kniha o velkých ruských spisovatelích. Praha, Svět sovětů 1954.

Lenin v lidové poezii. Praha, SNKLHU 1954.

N. Tichonov, *Život pod hvězdami*. Praha, SNKLHU 1954.

E. Vrabcová, *Kolchozní častušky*. Praha, Orbis 1954.

E. Vrabcová – V. Stanovský, *O ruské a sovětské slovesnosti lidové*. Praha, Orbis 1954.

- M. Isakovskij, *Básně*. Praha, Československý spisovatel, 50. léta.
Běloruští básníci. Praha, Československý spisovatel, 50. léta.
- M. Sadoveanu, *Soud Nikoary Podkovy*. Překlad veršů. Praha, SNKLHU 1955.
- Píseň o sokolu. V knize M. Gorkij, *Bosáci*. Praha, SNKLHU 1955.
- Zpěv o ptáku bouřliváku. V knize M. Gorkij, *Bývalí lidé*. Praha, SNKLHU 1956.
- Poezie sovětské Rusi*. Praha, Svět sovětů 1956.
- R. Rolland, *Život Michelangelův*. Praha, SNKLHU 1957.
- C. Zavattini, *Đábel mezi námi*. *Světová literatura*, r. 2, č. 4, 1957.
- These o neorealismu. Ve spolupráci s M. Cervim. *Světová literatura*, r. 2, č. 4, 1957.
- Ch. Baudelaire, *Počestná dramata a počestné romány*. *Světová literatura*, r. 2, č. 6, 1957.
- J. Prévert, *Jen tak*. Praha, SNKLHU 1958.
- Kuo Mo-žo, *Sto květů*. Praha, SNKLHU 1959.
- F. de Sanctis, *Dějiny italské literatury*. Překlad ukázek, ve spolupráci. Praha, SNKLHU 1960.
- G. de Maupassant, *Mládenec paní Hussonové a jiné povídky*. Překlad veršů. Praha, SNKLHU 1960.
- K. Čukovskij, *Od 2 do 5*. Překlad veršů. Praha, SNDK 1960, 1961.
- Š. Cuboi, *Je příliš mnoho zívajících*. Ve spolupráci s M. Novákem. *Světová literatura*, r. 5, č. 6, 1960.
- P. Reverdy, *Chuť skutečna*. *Světová literatura*, r. 6, č. 1, 1961.
- E. Allaud, *Setkání s Ungarettim*. Překlad básní. *Světová literatura*, r. 6, č. 4, 1961.
- Tu Fu, *Básně*. Ve spolupráci s M. Ryšavou. *Světová literatura*, r. 7, č. 6, 1962.
- H. Michaux, *Veliká válka soch*. *Světová literatura*, r. 8, č. 5, 1963.
- F. Zvěřina, *Georges Rouault*. Praha, SNKLU 1963.

- M. Leiris, Věk srdcí. *Světová literatura*, r. 7, č. 4, 1964.
- T. S. Eliot, Verše. *Světová literatura*, r. 9, č. 5, 1964.
- E. Montale, Anglický roh. *Světová literatura*, r. 10, č. 3, 1965.
- A. Giuliani, Narozeniny. Báseň. *Světová literatura*, r. 10, č. 5, 1965.
- M. Butor, Před očima Herkulovými. *Světová literatura*, r. 10, č. 4, 1965.
- R. Daumal, Bílá poezie, černá poezie. *Světová literatura*, r. 11, č. 1, 1966.
- G. Ungaretti, Poslední chóry pro Zaslíbenou zemi. *Ročenka Světové literatury*, Praha, Odeon 1966.
- D. Campana, Noc. *Světová literatura*, r. 12, č. 1, 1967.
- M. Deguy, Básně poloostrova. *Světová literatura*, r. 13, č. 2, 1968.
- E. Montale, Motýl z Dinardu. Prózy. *Světová literatura*, r. 14, č. 3, 1969.
- J. Follain, Podívaná světa. *Světová literatura*, r. 14, č. 3, 1969.
- C. Pichois, Baudelaire neboli nesnáze s tvorbou. *Orientace*, r. 4, č. 4, 1969.
- Ch. Baudelaire, Čtyři dopisy. *Orientace*, r. 4, č. 4, Praha 1969.
- Anna Blandiana, Říjen, listopad, prosinec. Výbor z poezie. *Světová literatura*, r. 19, č. 2, 1974. Překlady podepsala M. Kavková, s jejíž jazykovou spoluprací vznikly.
- D. S. Lichačev, *Poetika staroruské literatury*. Překlad veršovaných ukázek podepsal L. Zadražil, který knihu přeložil. Praha, Odeon 1975.
- O mužích ve zbrani*. Výbor ze světové válečné literatury. Praha, Albatros 1978. Překlad byliny *Ilja Muromec a car Kalin* podepsal pořadatel Jiří Franěk.
- [Tři] Sonety W. Shakespeara. Bez jména překladatele. *Zemědělský kalendář 1986*, Praha, SZN 1986.
- H. Michaux, Texty. Ve spolupráci. *Host*, 3-4/93, Brno, 1993.
- Jacques Prévert, *Pro tebe, má láska*. Praha, Mladá fronta 1997.

Výběr z bibliografie sekundární literatury o Janu Vladislavovi

- Píša, A. M.: Z mladé lyriky. *Kulturní politika*, r. 2, 1946–1947, č. 36.
–: Z mladé české lyriky. *Kytice*, r. 2, 1947.
- Morák, J.: Nedokončený obraz. *My* 47, č. 53.
- Otradovicová, J.: Jan Vladislav. *Lidová kultura*, r. 2, 1946, č. 44.
- gf (Gustav Franck): Básnická úloha. *Svobodné noviny*, 16.1.1947.
- lk (Ludvík Kundera): Rub dokonalosti. *Rovnost*, 16.4.1947.
- Píša, A. M.: Verše a poesie. *Kytice*, 2, 1947.
- Ns (Jaromír Nečas): Dar. *Kolo*, r. 11, 1946/47.
- g. (František Götz): Nejmladší lyrika. *Národní osvobození*, 6.6.1947.
- Janů, J.: Lyrika sebespalování. *Kulturní politika*, r. 3, 1947/48, č. 53.
- Kundera, L.: Vladislav nový i nový. *List Sdružení moravských spisovatelů*, r. 2, 1947/48.
- Pinkava, J.: Hořící člověk. *Lidové noviny*, 8.8.1948.
- bs (B. Slavík): Dvě knihy básní. *Lidová demokracie*, 22.7.1948.
- Hájková, A.: Pohádky ze země draka. *Komenský*, r. 85, 1960/61, č. 2.
- Vavřík, Z.: Dětský glosář. *Literární noviny*, r. 11, 1962, č. 34.
- Běhounek, V.: Příběhy ruských bohatýrů. *Zlatý máj*, r. 6, 1962, č. 12.
- Heřman, Zd.: Kryštalizácia nových hodnôt v českej poézii pre deti. *Slovenské pohľady*, r. 79, 1963, č. 6.
- Kryštofek, O.: Sluníčko poskočilo... *Čs. louthář*, r. 13, 1963, č. 8/9.
- Česal, M.: Měsíc s dvěma grošíky. *Večerní Praha*, 8.6.1963.
- Preiss, P.: O umělcích italské renesance. *Knižní kultura*, r. 1, 1964, č. 11.

Kolár, Erik: Komédie za tři facky, krotčeji Pohádka z kufru neboli Jan Vladislav konečně pochopený. *Čs. loutkář*, r. 15, č. 3, březen 1965.

Česal, M.: Hradečtí na dobré cestě. *Zlatý máj*, r. 9, č. 4, duben 1965.

Kožmín, Z.: Inteligentní popularizace. *Plamen*, r. 7, č. 1, leden 1965.

Tafel, J.: Reportáž o renesanci. *Zlatý máj*, r. 9, č. 5, květen 1965.

jur (J. Uher) : Komédie ve Slováckém... *Rovnost*, 26.9.1967.

Träger, Jos.: Mikropřehledka v Uherském Hradišti. *Divadelní noviny*, r. 11, 1967–1968, č. 24.

jšr (J. Šnobr): Jan Vladislav (slovníkové heslo). *Zlatý máj*, r. 13, č. 7, září 1969.

Chaloupka, O.: Jan Vladislav a Vladislav Stanovský, Kopa veselých havraních pohádek a pět tuctů říkadel k tomu. *Zlatý máj*, r. 16, č. 3, březen 1972.

–laur– (Jarmila Majerová): Vysoká laťka (rec. kn. Popelka). *Čs. loutkář*, r. 25, č. 5, květen 1975.

J.K. (Jiří Kovtun): Jan Vladislav, Věty. *Svědectví*, r. 14, č. 56, Paříž.

Kautman, F.: Vladislavův Tajný čtenář. Rukopisná edice Kvart 1980; dále F. Kautman, Eseje o literatuře, rukopisná edice Kvart 1980; zkrácená verze Půlročenka rkp. periodika *Kritický sborník*, r. 3, 1983. Úplná verze v této knize, s. 116-137.

Černý, D.: Medailón o autorovi. V knize J. Vladislav: *Věty*, 1962–1972, München Print 1981.

J.K. (Jiří Kovtun): Jan Vladislav, Fragmentsy. *Svědectví*, r. 17, č. 66, Paříž 1982

Kratochvil, A.: Návrat Jana Vladislava. *Obrys*, r. 2, č. 2, Mnichov 1982.

Prečan, V.: Tajný čtenář, tajný kritik, tajný vydavatel Jan Vladislav. V knize J. Vladislav: *Malé morality*, Mnichov, Arkýř 1984; dále v knize V. Prečan: *V kradeném čase*, Praha – Brno, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v nakladatelství Doplněk 1994. V této knize str. 110-115.

Kosková, H.: Vědomí souvislostí. *Reportér*, r. 1, č. 4, 1984.

Šimečka, M.: Tajný autor. *Listy*, r. 14, č. 5, Řím 1984.

Trinkewitz, K.: Malá splátka na dluh Janu Vladislavovi. *Západ*, r. 7, č. 4, 1985.

J.P. (Jan Procházka): Jan Vladislav, Malé morality. *Svědectví*, r. 19, č. 76, Paříž 1985.

Kautman, F.: Tajný čtenář v Paříži. Rukopisný *Kritický sborník*, 6, č. 3, 1986.

J.D. (Jaroslav Dresler): Poezie hutné prostoty. *Národní politika*, r. 18, č. 7/8 (203/204), Mnichov 1986.

Hokův, V.: Samomluvy Jana Vladislava. *Nové obzory*, č. 16/17, 1986.

Kubešová, B.: Samomluvy. *Reportér*, r. 3, č. 6, 1986.

P.K. (Petr Král): Jan Vladislav: Samomluvy. *Svědectví*, r. 20, č. 79, Paříž 1986.

J.D. (Jaroslav Dresler): Lear a Vladislav. Lidé, čtěte! *Národní politika*, r. 18, č. 12/208, Mnichov 1986.

Dresler, J.: Jan Vladislav – 65. *Národní politika*, r. 20, č. 1/221, Mnichov 1988.

J.D. (Jaroslav Dresler): Nové knihy. *Národní politika*, r. 20, č. 4/224, Mnichov 1988.

Kautman, F.: Čtvrtá a pátá Vladislavova čítanka. Rukopisný *Kritický sborník*, 9, č. 2, 1989.

Stašek, M.: Třikrát z nakladatelství Poezie mimo domov. *Fórum*, č. 19, 1990.

snh: Můj bratr Hamlet, r. 68. *Rozhlas*, č. 44, 1990.

Kříž, J. P.: Tři kontury z Obrysu. *Rok 1991*, č. 1.

Novotný, Vl.: Abeceda zapovězených. Jan Vladislav. *Lidové noviny*, 8.7. 1991.

Pechar, J.: Neumlčený hlas. *Literární noviny*, č. 47, 1991.

Petříček, M.: Pařížský deník Jana Vladislava. *Nové knihy*, č. 45, 1991.

Petříček, M.: Dobře odtajněný básník. Jestli je peklo v nás, je v nás i ráj. *Nové knihy*, č. 50, 1991.

Lukeš, J.: Odpovědnost a paměť. *Lidové noviny*, 9.1.1992, č. 7, příl. Národní 9, č. 2.

Petříček, M.: Portréty a souvislosti. Eseje o moderních básnících. *Nové knihy*, č. 1, 1992.

Heřman, Z.: Řetězec. *Tvar*, r. 3, č. 8, 1992.

Pechar, J.: Portréty a autoportréty. *Literární noviny*, č. 8, 1992.

Rulf, J.: Lidská tvář století. Nad jednou knižní edicí, která skončila, sotva začala. *Lidové noviny*, 9.4.1992, příl. Národní 9, č. 15.

Král, P.: Poezie Jana Vladislava. *Tvar*, r. 3, č. 15, 1992.

Rulf, J.: Neznámý Jan Vladislav. Stavění hráze slov. *Lidové noviny*, 9.1.1992, příl. Národní 9, č. 2.

(rs): Dekameron Jana Vladislava. Recenze. *Telegraf*, 24.8.1992.

zh (Zdeněk Heřman): Svědectví esejů. *Svobodné slovo*, 15.9.1992.

Soldán, L.: Dílo a jeho tvůrce. *Lidová demokracie* Brno, 2.6.1992.

Harák, I.: Básník Jan Vladislav. *Večerník*, 7.7.1992.

Dilmar, R.: Pohádkový dekameron. *Nové knihy*, č. 35, 1992.

Chenn, R.: Umění žít ve svobodě. *Tvar*, č. 46, 1992.

Rous, J.: S pohádkou večery beze strachu. Ilustrace knížky Jana Vladislava. *Prostor*, 19.10.1992.

Heřman, Z.: Analytik i básník. *Tvar*, r. 3, č. 49, 1992.

Randák, T.: Sázky na jistotu. Sto padesát pohádek hledá čtenáře. *Lidové noviny*, 17.12.1992, příl. Národní 9, č. 51.

(zh): Svědectví esejů. *Svobodné slovo*, Brno, 6.10.1992.

Hulpach, V.: Deset večerů s pohádkou. *Zlatý máj*, r. 36, č. 6, 1992.

(kon): Místo blahopřání. Jan Vladislav. *Naše rodina*, č. 2, 1993.

Kautman, F.: Samizdatovské vzpomínání. K sedmdesátým narozeninám básníka Jana Vladislava. *Práce*, 19.1.1993.

Kautman, F.: Jan Vladislav. Vyzvzodorovaný úděl básníka. *Lidové noviny*, 14.1.1993, příl. Národní 9, č. 2 (v této knize na str. 138-141).

Suk, J.: Básník a esejista Jan Vladislav. Výročí měsíce. *Nové knihy*, č. 2, 1993.

Jakoubek, R.: Irské poudačky. *Iniciály*, r. 4, č. 31, 1993.

Pechar, J.: Každý den alespoň jednu řádku... (Návraty Jana Vladislava.) *Literární noviny*, č. 12, 1993.

Trávníček, M.: Setkání s Janem Vladislavem. *Lidová demokracie*, Brno, 15.3.1993.

Pospíšil, I.: Keltské pohádky. *Lidová demokracie*, Brno, 31.3.1993.

Horelová, E.: Návrat domů... O jedné z nejkrásnějších knih roku. *Učitel'ské noviny*, r. 96, č. 20, 1993.

pj: Zlatá stuha 1992. *Týdeník televize*, č. 9, 1993.

Heřmanová, Z.: Scylla a Charybda tlumočení čínské klasické poezie. *Tvar*, r. 4, č. 29/30, 1993.

Tesařík, B.: Jeden z prokletých. *Severočeský regionální deník*, 23.3.1994.

Pelán, J.: Znovu prokletí básníci. *Literární noviny*, č. 27, 1994.

Vařejková, V.: Deset večerů s pohádkou. *Komenský*, r. 118, č. 5/6 (leden-únor) 1994.

Halas, J.: O tom zvedání kamene. *Literární noviny*, č. 19, 1995.

Šajtar, D.: Poezie Jana Vladislava. *Alternativa nova*, r. 2, č. 1, 1995.

Červenková, A.: Krásné pohádky sladké Francie. *Nové knihy*, č. 42, 6.11.1996.

Ediční poznámka

Tato kniha má připomenout naší veřejnosti velkou osobnost české literatury a kultury – Jana Vladislava, který se 15. ledna 1998 dožívá 75 let.

První oddíl (Texty Jana Vladislava) přináší nejnovější Vladislavovy verše, jeho autobiografickou informaci z roku 1996 (dosud nepublikovanou), souvislou ukázkou z Vladislavova *Otevřeného deníku*, historii samizdatové edice Kvart a bibliografii této edice.

Oddíl O Janu Vladislavovi obsahuje úvahu V. Prečana nad knihou *Malé morality* z roku 1983, studii F. Kautmana Vladislavův Tajný čtenář z roku 1979, portrét Jana Vladislava od téhož autora z roku 1992 a osobní vyznání X. Galmiche, znalce české literatury a profesora univerzity Paříž IV. Sorbonne.

Sborník uzavírá výběrová bibliografie díla Jana Vladislava a literatury o něm. Bibliografii svých prací sestavil J. Vladislav. Z materiálů databanky Ústavu pro českou literaturu Akademie věd České republiky ji doplnil a bibliografii sekundární literatury o Janu Vladislavovi sestavil F. Kautman.

F. K. – V. P. – M.D.

Obsah

I. Texty Jana Vladislava	
Příběhy (verše)	6
Sedmdesát let existence	22
<i>Z Otevřeného deníku</i>	
Leden 1977	25
Únor 1977	47
Březen 1977	70
O edici Kvart po letech	89
Bibliografie Kvartu	93
II. O Janu Vladislavovi	
V. Prečan: Tajný čtenář, tajný kritik, tajný vydavatel Jan Vladislav	100
F. Kautman: Vladislavův tajný čtenář	116
F. Kautman: Jan Vladislav – vyvzdorovaný úděl básníka	138
X. Galmiche: Návštěva v Sèvres	142
III. Bibliografie	
Milý Viléme...	146
Výběrová bibliografie prací Jana Vladislava (1942–1997)	147
Výběrová bibliografie sekundární literatury o Janu Vladislavovi	180
Ediční poznámka	185

Umíněnost jako osud

Jan Vladislav pětasedmdesátiletý

Vydala Nadace Československého dokumentačního střediska
s příspěvím Nadace Heinricha Bölla

K vydání připravili: František Kautman a Vilém Prečan
ve spolupráci s Milanem Drápalou

Sazba: Václav Dryk

Obálka: Vladimír Nárožník

Praha 1998